SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK XXIV 1959 ČÍSLO 1

VZNIK ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY A SLOVENČINA

Štefan Peciar

V októbri uplynulého roku 1958 spomínal všetok náš ľud významný medzník našich novodobých dejín, keď sme oslavovali štyridsiate výročie vzniku Československej republiky. Pri tomto výročí sme si znovu uvedomovali a pripomínali nezvratnú historickú pravdu, neraz popieranú alebo prekrúcanú západnými imperialistami, českou i slovenskou buržoáziou a zradnými emigrantmi, pravdu, že Československá republika nevznikla z rozhodnutia západných imperialistických politikov a diplomatov ani zásluhou „osloboditeľskej činnosti" T. G. Masaryka, E. Beneša a M. R. Štefánika, ale že sa zrodila z boja a krvi českého a slovenského revolučného proletariátu, podnieteného úplným víťazstvom ruského ľudu vo Veľkej októbrovej socialistickej revolúcii.

Zároveň sme si pri tejto príležitosti pripomínali, aký nesmierny význam pre existenciu slovenského národa mala buržoázna ČSR, i keď nesplnila nádeje pracujúceho ľudu, lebo neodstránila vykorisťovanie. Pred vznikom Československej republiky, spoločného štátu Čechov a Slovákov, slovenský národ, po dlhé roky brutálne deptaný buržoázno-feudálnymi pomermi v bývalom Rakúsko-Uhorsku, vydaný napospas bezohľadnej maďarizácii a cynickému odnárodňovaniu, národne a kultúrne živoril a takrečeno upadal do agónie.

Názorne nám to dosvedčujú niektoré známe štatistické údaje o školstve a gramotnosti slovenského ľudu za Rakúsko-Uhorska. V školskom roku 1913—1914 bolo zo 4497 základných, tzv. ľudových škôl na Slovensku slovenských, a to cirkevných iba 354. Do konca vojny tento počet poklesol na 95. Slovenských stredných alebo odborných škôl vôbec nebolo, o vyšších školách ani nehovoriac. Väčšina slovenských detí chodila do maďarských škôl, kde ich vychovávali maďarskí a maďarónski učitelia, a veľký počet detí vôbec nechodil do školy. Za takéhoto stavu dosahovala negramotnosť obyvateľstva slovenskej národnosti až 40%. Nebolo slovenských kultúrnych inštitúcií. Každý prejav národného uvedomenia prenasledovali a trestali. Prevažná väčšina buržoázie a inteligencie sa odnárodnila. Podľa štatistiky z r. 1910 žilo v mestách nad 5000 obyvateľov iba 11% sloven-

ského obyvateľstva. Len slovenský ľud, žijúci na dedinách v nesmiernej biede a nedostatku, vykorisťovaný statkármi, zachovával si aj v tejto ťažkej situácii svoje národné vedomie a svoju reč. Neznesiteľné pomery ho však vyháňali z domova na ťažké práce v baniach, na stavbách a plantážach po celom svete. Od r. 1901 do r. 1919 ubudlo na Slovensku okrúhle 215 000 obyvateľov.

Žalostné bolo položenie slovenského spisovného jazyka. Po zatvorení Matice slovenskej r. 1875 a po zrušení slovenských gymnázií stenčili sa možnosti verejného používania spisovnej slovenčiny na miestne spolky, na obmedzený počet cirkevných ľudových škôl a na náboženské úkony. Slovenské písané slovo bolo vzácne. Medzi ľud sa dostávali zväčša len kalendáre, modlitebné knižky, spevníky a iná náboženská literatúra. Umelecká tvorba slovenských realistických spisovateľov, ktorí pochádzali zo slovenského ľudu a ostali mu verní, prenikala do širokých ľudových más pre ich malé vzdelanie veľmi ťažko. Kontinuita slovenského spisovného jazyka sa udržiavala iba v slabej vrstve slovenskej národne uvedomelej inteligencie.

Vznikom Československej republiky, buržoáznodemokratického štátu, v ktorom si pracujúci ľud hneď na začiatku vydobyl na buržoázii významné sociálne a demokratické práva, utvorili sa pre kultúrny rozvoj slovenského národa neporovnateľne priaznivejšie podmienky, než aké mal v Rakúsko-Uhorsku. Zákony umožňovali prístup k stredoškolskému, odbornému a vyššiemu vzdelaniu všetkým obyvateľom bez rozdielu národnosti a bez ohľadu na triedny pôvod. Slovenčina sa stala popri češtine štátnym a úradným jazykom. Pevne zakotvila ako vyučovací jazyk na národných, stredných a odborných školách. Počet negramotných na Slovensku klesol v prvých rokoch ČSR na 7% a na konci tridsiatych rokov asi na 4%. Slovenčina sa používala vo všetkých úradoch a na súdoch, bola bežná vo verejných prejavoch. Počet vzdelancov, ktorí používali spisovnú slovenčinu, prudko vzrastal. Rýchle rástol aj počet slovenských novín, časopisov a kníh. Rozšírili sa funkcie spisovnej slovenčiny a znásobil sa počet jej aktívnych používateľov.

Nemožno zabudnúť na to, ako mnohí jednotlivci z radov českej inteligencie, najmä učiteľstva a úradníctva, hneď v prvých rokoch existencie Československej republiky poskytli obetavo a nezištne svoju pomoc bratskému slovenskému národu, ktorý ešte nemal dosť vlastnej inteligencie, takže nestačil zvládnuť všetky úlohy spojené s mohutným kultúrnym rozmachom. Táto plodná spolupráca príslušníkov oboch bratských národov bola však čoskoro otrávená jedom buržoázneho nacionalizmu. Expanzívna politika českej buržoázie a praktické dôsledky tézy o jednotnom československom národe s jednotným československým jazykom, ktorý podľa ústavnej listiny mal dve spisovné znenia, české a slovenské, viedli k tomu, že na

Slovensku získaval živnú pôdu ľudácky separatizmus, ktorý napokon pomohol Hitlerovi rozbiť Československú republiku.

Všimnime si bližšie, aké mal v týchto pomeroch osudy slovenský spisovný jazyk.

Spisovná slovenčina, ktorej slovná zásoba ešte nebola dostatočne rozvinutá pre znásobené úlohy spisovného jazyka, výdatne si pomáhala preberaním a adaptovaním českých slov a výrazov, najmä odbornej terminológie. Takrečeno celá nová odborná terminológia, ktorá sa vtedy utvorila v spisovnej češtine, prešla po hláskoslovnej adaptácii do spisovnej slovenčiny. Historická príbuznosť a veľká blízkosť oboch jazykov umožňovala preberať potrebné termíny z češtiny do slovenčiny bez akýchkoľvek ťažkostí. Preberanie českých slov do spisovnej slovenčiny napomáhali českí učitelia, profesori a úradníci účinkujúci na Slovensku. České slovo sa rozširovalo medzi slovenskou inteligenciou českými učebnicami, ďalej čítaním českých novín, vedeckej literatúry i beletrie. Pasívna znalosť češtiny u príslušníkov slovenskej inteligencie bola veľmi bežná.

Pod blahodarným pôsobením rozvinutejšieho českého spisovného jazyka v pomerne priaznivých podmienkach prekonala spisovná slovenčina veľký kvalitatívny skok a stala sa v krátkom čase bohatým, dostatočne diferencovaným a vyspelým spisovným jazykom.

Na takýto prudký rozmach nebola však spisovná slovenčina náležite pripravená. Spisovná norma v predprevratovom období ani po r. 1918 nebola dostatočne ustálená. Czamblova kodifikácia zo začiatku storočia bola len rámcová a týkala sa najmä pravopisu, hláskoslovia a tvaroslovia. Vplyv tzv. matičného úzu zasahoval len istú časť tlačených jazykových prejavov. Okrem toho tá časť slovenskej inteligencie, ktorá chodila ešte do maďarských škôl, mala iba povrchné alebo temer nijaké vedomosti zo spisovnej slovenčiny. Takto možno pochopiť, prečo sa po r. 1918 do spisovnej slovenčiny dostal popri potrebných termínoch aj značný počet nepotrebných alebo aspoň z nejakej stránky nevhodných výrazov, ako sú napr. „barva", „barviť", „merítko", „nabídka", „poptávka", „provoz" a i. miesto sloven. *farba, farbiť, miera, mierka, meradlo, ponuka, dopyt, prevádzka.* Do slovenčiny však prenikali nielen nesprávne výrazy, ale aj neslovenské tvary, ako napr. vokatív typu „pane profesore, Rudolfe, Marienko" m. *pán profesor, Rudo, Marienka,* nominatív pl. „šlágry, metry" m. *šlágre, metre,* lokál sg. „v záujmu, po spôsobu, v kľudu" m. *v záujme, po spôsobe,* resp. *podľa spôsobu, v kľude,* resp. *v pokoji* a i. Vplyvom pravopisu a pod silným vplyvom češtiny začala sa porušovať spisovná výslovnosť slov a výrazov typu „složiť, sniesť, sviazať, s otcom, k Aničke" a pod. m. *zložiť, zňiesť, zviazať, z occom, g Aňičke* a pod.

V spisovnej norme nebolo potrebnej jednoty a ustálenosti ani záväznej

kodifikácie. Prvý pokus o záväznú kodifikáciu spisovnej slovenčiny sa zrodil r. 1931 vydaním Pravidiel slovenského pravopisu Maticou slovenskou. Autor Pravidiel Václav Vážný usiloval sa objektívne zachytiť vtedajší rozkolísaný stav spisovnej slovenčiny, preniknutej českými vplyvmi. Takáto kodifikácia sa však nepáčila väčšine slovenskej inteligencie a vyvolala ostrý odpor slovenských puristov, podnecovaný a živený protičeskou nenávisťou slovenskej buržoázie, ktorá žiarlila na českú buržoáziu, pretože sa s ňou nechcela deliť o zisky z vykorisťovania slovenského pracujúceho ľudu.

Slovenskí puristi na čele s Henrichom Bartkom založili r. 1932 časopis Slovenská reč. Chceli ním prispieť k očiste spisovnej slovenčiny, najmä slovnej zásoby a frazeológie, od skutočného alebo domnelého cudzieho, hlavne českého nánosu. V pravopise, v hláskosloví a tvarosloví chceli upevniť tzv. matičný úzus, ktorý sa opieral o kodifikáciu Czamblovu a o prax Škultétyho. Zlým radcom im však bola protičeská nenávisť, ktorú vybíjali najmä v polemikách s prof. Vážnym a s inými stúpencami tzv. československej orientácie. Práce niektorých z nich trpeli aj nedostatkom dôkladnejšieho teoretického jazykovedného školenia.

No aj pri týchto veľkých nedostatkoch dosiahli slovenskí puristi pozoruhodný úspech v tom, že sústavnou a cieľavedomou prácou prispeli k ustáleniu slovenskej spisovnej normy v pravopise, hláskosloví a tvarosloví. V oblasti slovnej zásoby puristi však spôsobili spisovnej slovenčine viac škody ako osohu tým, že zavrhovali mnohé bežné slová, ako napr. *divoký, dopoludnia, dostaviť sa, hluk, hlučný, jedinec, kdežto, klampiar, klokan, kloktať, nadprodukcia, nedostižný, objaviť sa, odčiniť, pilný, pozdný, pravítko, príjemca, samozrejme, scudziť, schôdza, súsiruh, sústružník, šedý, šperk, tužka, učiniť, úplatok, uvítať, vzostupný, zákrsok, záležitosť, zaobstarať, závadný, žehlička, žiadny* a mn. i. a odporúčali za ne synonymné, často len domnele slovenskejšie slová širšieho významu alebo i nárečové výrazy, nedbajúc na štylistické a funkčné rozvrstvenie slovnej zásoby a majúc na zreteli predovšetkým svoj hlavný cieľ: oddialiť slovenčinu od češtiny. Výsledkom práce puristov bolo druhé vydanie Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940. Vydaním Pravidiel a ich schválením ako záväznej kodifikácie spisovnej slovenčiny za tzv. slovenského štátu pokladali puristi svoju úlohu za splnenú. O skutočné zveľaďovanie kultúry slovenského spisovného jazyka, o jeho ďalší rozvoj sa starali málo. Za tzv. slovenského štátu kultúra spisovnej slovenčiny vcelku upadala.

Až oslobodením našej vlasti sovietskou armádou a obnovením Československej republiky vytvorili sa pre ďalší rozvoj slovenského spisovného jazyka nové podmienky a nebývalé možnosti. Zvrhnutie kapitalistického jarma a uvoľnenie tvorivej iniciatívy pracujúcich más pod múdrym vede-

ním KSČ priviedlo našu vlasť k mohutnému hospodárskemu a kultúrnemu rozmachu, spojenému s rozvojom techniky, s rozkvetom vedy a umení. Už v prvom období splnilo naše ľudovodemokratické zriadenie prvú základnú úlohu socialistickej kultúrnej revolúcie: priblížiť kultúru ľudu. Uskutočnila sa dôsledná demokratizácia školstva, všetci pracujúci majú zabezpečené právo na vzdelanie, pričom možnosti ďalšieho vzdelávania sa podstatne rozšírili. Pracujúcemu ľudu sa otvoril prístup k všetkým výdobytkom kultúry a vzdelanosti.

V súvislosti s nebývalým hospodárskym a kultúrnym rozkvetom našej vlasti rozvíja sa aj náš spisovný jazyk. Jeho slovná zásoba sa ustavične obohacuje a rozširuje o množstvo nových slov a výrazov, ktoré vyjadrujú nové pojmy. Tvoria a ustaľujú sa odborné termíny z najrozmanitejších oblastí vedy a techniky. Vznikajú celé terminologické sústavy. Prehĺbením a rozšírením jazykového vzdelania všetkých pracujúcich nesmierne sa rozšíril počet aktívnych používateľov spisovného jazyka, ktorý sa tak prvý raz v dejinách stal vpravde jazykom celonárodným. Pomocou novín, tlače, rozhlasu a televízie, prostredníctvom škôl a osvetových zariadení preniká spisovný jazyk do všetkých končín našej vlasti, k všetkým príslušníkom národa.

Rozšírené funkcie spisovného jazyka vyžadujú zvýšenú starostlivosť o jeho kultúru, o jeho zdokonaľovanie, ktoré musí byť založené na hlbokom vedeckom poznaní jeho vnútorných zákonitostí. Preto je starostlivosť o kultúru spisovnej slovenčiny zverená našej najvyššej vedeckej inštitúcii, Slovenskej akadémii vied, a to Ústavu slovenského jazyka. Slovenská akadémia vied vydala r. 1953 nové Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré pripravili pracovníci Ústavu slovenského jazyka. Hlavnou úlohou Ústavu slovenského jazyka je teraz vypracovať ďalšie základné normatívne príručky spisovnej slovenčiny, predovšetkým úplný slovník a vedeckú gramatiku.

Niet pochybnosti, že slovenský spisovný jazyk nikdy v dejinách nemal také možnosti rozvoja, aké má v ľudovodemokratickom Československu, ktorého ľud, vedený komunistickou stranou, nadšene pristúpil k splneniu grandióznej historickej úlohy: dovŕšiť výstavbu socializmu.

VÝSLOVNOSŤ A ZROZUMITEĽNOSŤ V SPEVÁCKOM UMENÍ

Ján Stanislav

Už dvadsať rokov sa spieva v ND iba po slovensky, ale nikdy za ten čas sa nezvolala komisia jazykovedcov, teoretikov spevu a spevákov,[1] aby postavila otázku kultúry slovenčiny v speve, otázku výskumu tohto problému a napokon po dlhšej práci určila zásady, ktoré by pomohli spevákom dosiahnuť v jazykovej zložke taký stupeň dokonalosti, aký sa zásadne žiada všade v kultúrnom svete. V ND sa táto otázka nechala na pospas živelnosti a podľa ND sa problém slovenčiny v speve vyvíjal aj inde na Slovensku a v iných odboroch speváckej kultúry.

Na VŠMU sme sa dňa 11. júna 1958 zišli so speváckymi pedagógmi po prvý raz v dejinách slovenského speváckeho umenia, aby sa chyby minulosti napravili a aby sme pomohli postupne postaviť jazykovú zložku slovenského speváckeho umenia na základy dnešnej vedy a realistického umenia a podľa vkusu, potrieb a želania dnešného poslucháča v hľadisku.

Pritom si treba uvedomiť niektoré metodologické princípy, na ktorých stojí naša socialistická jazykoveda a v duchu ktorých napokon sa dnes buduje aj spevácke umenie. Upozorniť treba, že je nesprávne, keď sa u nás v novinách i v divadlách mieša termín výslovnosť so zrozumiteľnosťou. Obsah týchto pojmov nie je identický.

Povšimnime si ďalej v týchto súvislostiach prácu v SSSR, NDR, v Čechách a napokon aj to, čo sme v jazykovej sfére urobili u nás.

Dnešná marxistická jazykoveda zakladá svoje učenie a výskum na zásade jednoty myslenia a jazyka, jednoty obsahu a formy v jazyku, hľadá a nachádza vnútorné zákony a zákonitosti v jazyku a napokon vidí úzky vzťah medzi jazykom a vývinom spoločnosti a aj vzťah jazyka k materiálnej skutočnosti. Aj zvuk sa skúma ako materiálny jav.[2] Hovoríme o celonárodnom jazyku, ktorého zákony a normy sú záväzné aj pre divadlá.

---

[1] Št. Hoza (*K problémom našej opery*, Národná obroda 26. 5. 1948) volal po spolupráci s filológmi, pričom zrejme myslel na lingvistov a fonetikov. Odhliadnuc od toho, že mu základná otázka fonetickej bázy slovenského speváckeho umenia ostala neznáma, treba poznačiť, že keď potom vychádzali naše príspevky a knižky (*Slovenská výslovnosť*, Martin 1953; *Kultúra slovenského hovoreného slova*, Martin 1954), osnované na sovietskej a nemeckej odbornej literatúre, práve Št. Hoza sa nevedel postaviť k otázke na úrovni, ktorú žiada dnešná veda a realistické umenie, a dával rozličnými a aj krikľavými spôsobmi (najmä 24. 2. 1954 a 15. 5. 1957) najavo svoj odpor. Neujasnenosť vidno aj z uvedeného článku, ktorý i pri inak dobrej snahe ostáva na plytčine a nevidí základy problematiky.

[2] A. Graur, *Strukturalizm i marksistskaja lingvistika*. Voprosy jazykoznanija, Moskva 1958, č. 1, str. 62—64. Porov. aj J. M. Galkinová-Fedoruková, *O forme i soderžanii v jazyke*, sborník Myšlenije i jazyk, Moskva 1957, 407.

Divadlám sa dáva možnosť deformácie výrazových prostriedkov len vtedy, keď ide o charakterové postavy, o zvýraznenie prostredia alebo minulosti, prípadne keď treba rozlíšiť jednotlivé štýlové vrstvy. Odklon od noriem sa aj tu musí robiť veľmi obozretne, aby sa nevulgarizovalo.

Spomeňme si, že buržoázna jazykoveda nepoznala vnútorné zákony jazyka, že idealistická jazykoveda oddeľovala myslenie od jazyka a popierala jeho súvislosť so spoločnosťou, pokladajúc jazyk za jav „sám pre seba".

Keď sa vychádza z predpokladu, že v jazyku niet vnútorných zákonov, môže sa aj umelecká reč deformovať podľa ľubovôle.

Aj u nás bol kedysi v móde futurizmus. Vo futuristickej estetike sa za základný zákonitý jav v rozvoji básnického jazyka alebo jazyka umeleckej literatúry pokladala tendencia k „deformácii", „obzvláštneniu" alebo narúšaniu jazykových noriem spisovného jazyka. V poslednom čase píše o tom akad. V. V. Vinogradov v štúdii *O všeobecných problémoch a úlohách výskumu ruskej umeleckej literatúry* (Izv. AN SSSR, otd. lit. i jaz. 1957, č. 5). Odmieta predvojnové učenie, podľa ktorého je básnický jazyk osobitnou, samostatnou sférou jazykového diania. Zavrhuje uvedenú futuristickú estetiku a poetiku ako patologický jav individualizmu. Odvrhuje izoláciu poetického jazyka od národného spisovného jazyka.

Zdalo by sa, že v speváckom umení sa netreba pri týchto estetických zásadách futurizmu zastavovať. Ale pripomeňme si, ako sa z bratislavskej opery verejne v novinách hlásalo, že ortoepia platí len v niektorých prípadoch,[3] že sa chyby, t. j. deformácie vo výslovnosti odpúšťajú[4] a že „sa to všetko nedá aplikovať na spev"; a neraz počuť, že výslovnosť v speve je „niečím iným".[5] Výslovnosť je jazykový jav. Jej zákony sú záväzné v spi-

---

[3] Št. Hoza, *Čistota spievaného slova*, denník Práca, Bratislava 15. 10. 1949.

[4] Š. Jurovský v Smene 10. 1. 1957.

[5] Andrej Chmelko (*Za správnu výslovnosť v opere*, Kultúrny život 1954, č. 11, str. 11) píše: „Keď som pôsobil v bratislavskej činohre (1941—1943), zarážalo ma, že opera dostatočne nerešpektuje slovenskú ortoepiu. Pamätám sa, že sa o tom viedli aj rozhovory, a výsledok bol vždy ten istý: »Pre operu to neplatí.« Po rokoch, už v Košiciach, keď bol šéfom opery Tibor Frešo, pýtal som sa ho, prečo opera neuplatňuje zásady ortoepie. Odpoveď bola podobná, že sa to vraj všetko nedá aplikovať na spev." A teraz, v r. 1954, hovorí T. Andrašovan: „Nedá sa však každé pravidlo hovorenej reči do všetkých podrobností aplikovať na spev." Ďalej píše: „Ale nech už raz povedia jasne, čo teda pre spev zo slovenskej ortoepie podľa nich platí, a čo nie. Veď pravidlá našej ortoepie, to je jazykový zákon, ktorý platí pre hovor, ale i pre spev! O tom nás presviedčajú naši ľudoví speváci na strednom Slovensku. Tí sa nevyhovárajú na partitúru! Nebudeme vari tvrdiť, že pre slovenský spev platí ortoepia česká alebo maďarská." — Tibor Andrašovan sa o týchto otázkach vyslovil v článku *Na margo kritík prof. Stanislava o správnej výslovnosti v opere ND v Bratislave* (Kultúrny život 1954, č. 8, str. 10). Píše medziiným: „Nijaký člen opery sa doteraz nevenoval otázkam správnej výslovnosti pri spevnom prejave natoľko, aby tu dnes mohol byť autoritou." Toto platí aj dnes. Ba možno uviesť, že

sovnom jazyku takisto ako gramatické a ortografické zákonitosti. Nevieme, či si pisatelia uvedomovali, čo píšu a kde na akých estetických princípoch stoja, keď pripúšťajú narúšanie noriem a odtŕhanie jazyka umeleckého, v tomto prípade speváckeho, od celonárodného jazyka. Toto, pravda, nie je len problém našich spevákov, ale aj činohercov, ktorí veľmi často bez funkčnej potreby deformujú prostriedky spisovného jazyka a okrem toho používajú pátos (M. Huba a iní).[6]

Zvýšená starostlivosť o rečovú stránku speváckeho umenia dnes u nás, v SSSR, NDR a inde je podmienená nielen pokrokom výskumu vo fonetike, ale aj zmenenými názormi na jazyk a potom požiadavkami vyplývajúcimi z princípov socialistického realizmu, ktoré sa dotýkajú aj techniky a celkového ponímania speváckeho umenia. Ďalej je tu fakt socialistickej spoločnosti, ktorá má iný vkus a iné požiadavky, ako malo povedzme úpadkové meštianstvo.

Socializmus v oblasti kultúry jazyka má vysoké nároky. Žiada, aby sa majetkom celého národa, všetkých jeho vrstiev stalo to, čo kultivovali, pestovali, nadobudli a spracovali v jazyku najlepší majstri umenia a vedy. Pri akadémiách vied v socialistických krajinách vznikli veľké jazykovedné ústavy, ktoré konajú všestranný výskum jazyka, aby sa kultivovanie jazyka a celá jazykovovýchovná práca robila na prísne vedeckých základoch. Na vysokých školách sa, pravdaže, jazyková výchova i jazykovedný výskum konajú v širokých rozmeroch a prehĺbených formách.

V tejto súvislosti sa kladú zvýšené požiadavky aj na divadlá, činohru a spevohru a, pravdaže, na film, televíziu a rozhlas. Vieme, že si niektorí činitelia v týchto inštitúciách neuvedomujú, že sú ony učiteľmi más aj v jazyku. Aký jazyk sa z nich ozýva, taký sa poslucháči a diváci učia. Len umelci, čo žijú v nenávratnej minulosti, mohli by sa stavať proti tomuto zdravému procesu, nepostaviť svoj rečový nástroj na umelecké a vedecké základy našich čias, prípadne robiť dakedy aj prekážky, aby sa tak konalo.

V takých dejinných obdobiach, keď sa človeku dáva možnosť verejného prejavu, keď sa verejne číta a reční, prichádza vždy do popredia otázka vý-

---

poniektorí, čo boli celkove dosť blízko znesiteľnej výslovnosti, časom si výslovnosť zhoršili, lebo neštudujú jazyk. Tu možno uviesť M. Hubovú, ktorá odhliadnuc od maďarských prvkov v tvorení vokálov a od rušivého sigmatizmu, uplatňuje dnes prvky bratislavskej kaviarenskej reči. Takýto „vývoj" nie je hodný nasledovania.

[6] O otázkach rétorského pátosu ako zastaranom spôsobe prednesu píšu: Richard Wittsack, *Der natürliche Sprechvortrag von Dichtung* (Zeitschrift für Deutschunterricht, Volk und Wissen, Berlin—Leipzig III, 1950, č. 1, str. 18 n.) a najnovšie docentka Vysokej divadelnej školy v Lipsku Edita Wolfová, *Zur Sprecherziehung des Schauspielers* (Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle—Wittenberg V, 1956, č. 3, str. 409—412). Obidvaja zdôrazňujú, že rétorský pátos je nerealistický, neprirodzený a technicky formalistický pri recitáciách, v dnešnom divadle atď. Niekoľko príspevkov o tom vyšlo v čas. Theater der Zeit 1956, 1958.

slovnosti jazyka. My vieme, že dnes žijeme v takomto období. Preto vychodia príručky výslovnosti. V Čechách vyšli v posledných rokoch dve, u nás tiež dve. V SSSR vyšla príručka javiskovej reči od Vinokura a potom druhá od Saričevovej. Dva razy vyšla príručka spisovnej výslovnosti od prof. Avanesova. Vyšli aj iné, menšie príručky. Stanislavskij tiež písal o tejto otázke. V sovietskych školách sa používajú osobitné učebnice hovorenej reči. V Nemecku vyšla Siebsova príručka už šestnásty raz. Prof. Krech vydal krátky prehľad speváckej výslovnosti. Nemci okrem toho vydali niekoľko prác o umení reči.

Ako v iných oblastiach jazyka, aj vo **výslovnosti sú štýly. Písali** o nich napr. profesori moskovskej univerzity A v a n e s o v a J e f i m o v.[7] Rozoznáva sa štýl nízky, prostredný a vysoký. V speváckom umení býva obyčajne stredný štýl, v komických partiách nízky a v umelecky nanajvýš náročných dielach s tematikou mimoriadne vážnou a slávnostnou by sa odporúčal vysoký štýl.[8] V našich prácach sa už na tieto problémy poukazovalo. V ND by sa im mala venovať vzorná starostlivosť, lebo štýly vo výslovnosti majú v umeleckom prednese, či už v opere alebo činohre, pri recitácii alebo v umeleckom čítaní osobitné funkcie a estetické hodnoty. Deformácia i prechod k nízkemu štýlu vo výslovnosti kazia obrazy.

Písalo sa už o tom, ako Stanislavskij zdôrazňoval súvislosť medzi slovom a obrazom. To však ostalo bez povšimnutia v našej spevohre, o čom svedčia konkrétne ukážky z opery ND. Tak v Cikkerovom Jurovi Jánošíkovi spieva Zuza pred šibenicou: *Ďurko, pľačem za tebou.* Každý Slovák, ktorý má vrodený cit pre slovenský jazyk, sa pritom musí usmiať. Alebo v Othellovi: *žňebol, gdo lásku sial.* Občan v hľadisku nerozumie textu. Čo značí: *žňebol, kto lásku sial?* Premýšľali sme, o čo vlastne ide, a napokon sme rébus rozlúštili tak, že text má asi znieť: *žňe buoľ, kto lásku siaľ.* Cítime iste aj rozdiel v estetickom účinku medzi prvým a druhým znením.

Chyby sa opakujú a s novou premiérou pribúdajú ďalšie. Estetický účinok sa pri takomto ponímaní súvislostí tónov a slova značne znižuje a o realizme, pravda, nemožno hovoriť. Videli sme, že v oboch uvedených prípadoch niet pravdivosti. Pritom sa dialektická jednota myslenia a jazyka i formy a obsahu vážne narúša.

Ďalším problémom je uplatnenie fonetickej bázy slovenského jazyka v speve na Slovensku a vypracovanie charakteristických znakov slovenského vokalizmu a konsonantizmu (píšeme o tom už dlhé roky), lebo v tom záleží vo veľkej miere národná forma speváckeho umenia. V osobitných

---

[7] Uvádza sa v *Slovenskej výslovnosti* (Martin 1953), str. 103.

[8] Písal o tom A. A. R e f o r m a t s k i j, *Reč i muzyka v penii,* Voprosy kultury reči I, Moskva 1955, 199. Porov. v Slovenskej reči XXIII, 1958, str. 16.

vlastnostiach vokálov a konsonantov sú — popri otázke hudobnej deklamácie atď. — skryté zdroje špecifických vlastností speváckeho umenia medzi národmi. Zväčša podľa nich poznáme národnosť speváka. Nebohý spevák-fonetik D. Aspelund v knihe *Razvitije pevca i jego golosa* (Moskva 1952) doniesol v tomto smere veľmi vážne postrehy a poukázal na to, že nemôžu neexistovať národné rozdiely v speváckom umení a že spevácka technika je závislá od fonetiky príslušného jazyka.[9] Mal pravdu. V SSSR, kde sa fonetika pokladá za neobyčajne dôležitú pomocnú vedu pri výchove speváka, je kabinet experimentálnej fonetiky na každom konzervatóriu. O týchto otázkach sme už písali viac ráz.

Môžeme si uviesť malý príklad. Keď v Bratislave pohostinsky vystupovala košická opera s Begom Bajazidom, spieval tu aj istý spevák, ktorého meno nám bolo neznáme. Už pri prvých tónoch robil dojem, že je Maďar, že spieva po maďarsky. Keď sa potom donieslo do hľadiska celé zrozumiteľné slovo, videli sme, že spieva po slovensky. Šéf opery vyhlásil, že dotyčný nie je Maďar, ba že azda po maďarsky ani nevie. No vyslovoval vokály na fonetickej báze maďarského jazyka. Bol to veľmi zaujímavý prípad, ale ďalej sme ho neskúmali. S takýmito javmi sa stretáme aj v Bratislave — v divadlách, rozhlase a televízii. Mohli by sme si ich uviesť a predviesť aj zo zvukových záznamov. V spevohre súvisia s vývinom nášho speváckeho umenia a s tým, že slovenská fonetika ostávala v tomto odbore neznáma. Súvisia aj s bratislavským a košickým prostredím, v ktorom sa hovorilo a hovorí niekoľkými jazykmi, pričom sa, najmä v minulosti, správna slovenčina často nepoznala. Známe sú prípady, a sú dosť hojné, že sa na slovenčinu aplikovala fonetika iných jazykov, ktoré tu voľakedy reprezentovali vyššiu kultúru. Tým sa chcelo zvýrazniť, že ľudová slovenská výslovnosť nie je dosť kultivovaná a salónna, a preto slovenčinu treba kultivovať podľa fonetických zvyklostí iných, hierarchicky vyššie postavených jazykov. Tieto javy sú nielen v speve, ale aj v činohre. V dejinách jazykov je to známa vec.

Bohuš Hanák dobre vystihol tento fakt po svojom príchode z SSSR, keď v denníku Pravda 22. 2. 1955 napísal: „U nás je dnes stav taký, že spievame akousi kombináciou nemecko-maďarsko-slavianskou, len nie slovenskou vokalizáciou, ktorá musí byť založená na ľudovej výslovnosti národa . . ." Takto sme, pravda, písali už pred Hanákom.[10] Je dobrým znakom,

---

[9] Porov. referát o tejto knižke s uvedením jej základných zásad od Dely Stanislavovej, *Rozvoj speváka a jeho hlasu*, Ľud, 9. 2. 1954.

[10] Porov. pozn. č. 9 a kritiky J. Stanislava v Kultúrnom živote 1946, 1954 a v oboch uvedených knižkách. Porov. aj D. Stanislavová, *Slovo a obraz z opere*, Kultúrny život 1953, č. 42, str. 6.

keď si niekto z mladších tieto javy uvedomuje. Bolo by ešte lepšie, keby sa o správnu cestu sám potom aj staral.

Je známou vecou, akú veľkú starostlivosť venoval slovu a jeho výslovnosti K. S. Stanislavskij. Keď ho J. Malinovskaja pozvala do Veľkého divadla, medzi jeho prvými činmi bolo, že si do opery priviedol rozličných odborníkov, ktorí členstvu konali prednášky. Pozval dvoch odborníkov, ktorí prednášali o fonetike a o vzťahu reči k hudbe, a sám na tieto prednášky chodil. Stanislavskij hovoril, že ortoepia v opernom divadle je potrebná ako vzduch. Jeho výrokov z tejto oblasti by sme mohli uviesť viac. Keď sa otváralo štátne operné štúdio, Stanislavskij hovoril: „Staráme sa, aby sa slová spojili s hudbou a aby sa vyslovovali hudobne... Pretože pokladám operu za kolektívny útvar mnohých umení, musia byť slovo, text, dikcia podľa možnosti dobre vypracované u speváka. Publikum musí rozumieť všetko, čo sa koná na scéne. Všetky tieto úlohy, pravdaže, predstavujú ideál, ku ktorému smerujeme. Mladí herci nedosiahnu naraz dokonalosť, ale musia sa k nej ustavične približovať. Chcel by som, aby aj v ensembloch i v sbore poslucháči rozumeli slovný text. To sa neraz podarí dosiahnuť, ale nie vždy. Pri forte a vysokej tessitúre jeden hlas zakryje druhý. Čas pomôže vyrovnať sa s touto ťažkosťou" (*Stať ji*, 270).

Inokedy hovoril Stanislavskij: „Nevyhnutnou podmienkou pre operného herca je bez pochybnosti dobre posadený hlas, ktorý mu dovoľuje spievať nielen samohlásky, ale aj spoluhlásky. Spoluhlásky sú najvážnejšie, lebo najmä ony sa prebíjajú cez silu sprievodu orchestra" (tamže, 292). Stanislavskij uvádza príklady spevákov, ktorí vynikali v tomto smere.

S týmto učením sa stretáme aj v nemeckých odborných prácach. Možno uviesť napr. knihu Ericha Drach a *Sprecherziehung* (7. vyd. 1940, Frankfurt a. Main, str. 43—44). Nemci poukazujú na to, že keď vokály pohlcujú konsonanty, reč sa stáva nezrozumiteľnou. To by sme si mohli práve aj u nás v speve ilustrovať niekoľkými ukážkami.

Otázkami súvislosti hudby a reči sa dnes zaoberajú najmä v SSSR. Tu vyšli dve knihy hudobných vedcov o ruskej realistickej opere. Autormi sú Druskin a Jarustovskij. Kniha posledného vyšla aj po nemecky v NDR. Uviedli sme tieto práce pri inej príležitosti a zdôraznili sme, ako sa v nich poukazuje na tesnú súvislosť reči a hudby. Dargomyšskij, Musorgskij, Glinka, Čajkovskij a iní sa tu uvádzajú ako príkladní skúmatelia hudobných hodnôt ruskej reči, ktoré potom tvorivo spracúvali vo svojich operách. Známy je vzťah k českej reči u Smetanu, Fibicha, Janáčka, Dvořáka a iných.[11]

V SSSR vyšli monografie o moskovskom Veľkom divadle od Šaver-

[11] Porov. J. Stanislav, *Reč, hudba a spev*, Slovenská reč XXI, 1956, 268—282.

ďana[12] a o leningradskom divadle opery a baletu od Iraidy Pavlovny Chruščevičovej s predhovorom C. Kazanceva.[13] V oboch týchto dielach sa hovorí o vysokej kultúre slova ako o jednej zo zložiek operného umenia. O rečových hodnotách v speve sa píše v zborníku *Sovetskaja opera* (Moskva 1953) niekoľko ráz. O reči, hudbe a speve napísal osobitnú štúdiu profesor jazykovedy na moskovskej univerzite A. A. Reformatskij. Už sme ju uviedli v Slovenskej reči (1958, 16—17). Aspoň niečo z nej zopakujeme. A. A. Reformatskij píše: „Môže výkonný spevák kvôli »pravidlám vokálu« kaziť výslovnostné normy reči? Nie, nemôže." Svoju štúdiu uzatvára slovami: „Výkonní speváci a učitelia spevu (vokálu) sa nesmú obísť bez jazykovedcov-fonetikov, a čím tesnejšie budú tieto styky, tým viac získa kultúra reči v speve" (Voprosy kuľtury reči I, Moskva 1955, 199). K. S. Stanislavskij vedel, prečo si zavolal do Veľkého divadla odborníkov v reči a fonetike, keď chcel robiť realistické umenie aj v opere, t. j. aj v jazykovej zložke tohto umeleckého odvetvia. U nás na to prvý raz upozorňoval J. Strelec r. 1940 (Nár. nov. 21. 2. 1940). Po vojne sme o tom písali viac ráz.

Pedagógovia spevu istotne sami dobre vedia, že v socialistickej spoločnosti má spev a opera iné poslanie a umelecké zameranie ako v období úpadkového kapitalizmu.

Písali sme už o týchto otázkach. Poukázali sme na požiadavku národnej formy a pravdivosti v speváckom umení a uviedli sme jej základné zásady. Odkazujeme na obe štúdie v Slovenskej reči 1957 a 1958.

Jednou z veľmi vážnych otázok speváckeho umenia je problém zrozumiteľnosti. Zaoberajú sa ňou, ako sme povedali, fonetické ústavy.

Je to nepochybne starý problém. Ide pri ňom o to, aby sa konanie na scéne donieslo k poslucháčovi, t. j. aby sa text rozumel. Známou vecou je, že napr. Richard Wagner kládol na to veľký dôraz. Kládol sa na to dôraz aj v Čechách a v Rusku. Veľkú starostlivosť v tomto smere prejavujú v SSSR, v Čechách i v NDR. Vyslovoval sa o tom, ako sme už povedali, K. S. Stanislavskij.

Prednosta fonetického ústavu pri univerzite v Halle prof. Hans Krech v štúdii *Hochlautung und Kunstgesang* (Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität, 1957, 883—889) donáša retrospektívu tejto problematiky a napokon uvádza, ako sa v NDR skúma tento problém. Pozorovaním sa prišlo k zaujímavým výsledkom. Tak v rozhlase najväčšiu

[12] Recenziu o nej napísala D. Stanislavová, *Veľké divadlo v Moskve*, Hudební rozhledy VII, č. 2—3, str. 121. — A. Šaverďan, *Bolšoj teatr Sojuza SSR* (Moskva 1952).

[13] Iraida Pavlovna Chruščevičová, *Gosudarstvennyj ordena Lenina Akademičeskij teatr opery i baleta imeni S. M. Kirova*, Leningrad 1957.

zrozumiteľnosť majú šlágre a šansóny, najmenšiu operné árie a sborové piesne, trochu lepšia je zrozumiteľnosť operného sboru, o voľačo lepšia v umeleckej piesni a od nej lepšia v operetnej piesni. Avšak kým šláger a šansón stoja v zrozumiteľnosti na prvom mieste, druhé miesto ostáva neobsadené a operetná pieseň je až na treťom mieste, operné árie a sborové spevy sú na štvrtom mieste. Medzi poslednými dvoma je operný sbor a operetná pieseň. Toto je výsledok výskumu z roku 1954 z rozhlasového vysielania v NDR. Pri výskume roku 1942 na prvom mieste bol šláger, na druhom nič, na treťom umelá a ľudová pieseň a na poslednom sbory, opery a operety.

Tak sa zdá, že u nás by prieskum mal veľmi podobné výsledky. Niet pochybností, že rozhlasoví speváci šlágrov sú aj u nás najzrozumiteľnejší. Nehovoríme pritom o kvalite ich slovenčiny a o fonetickej báze, ktorá je často zlá.

Prof. Krech hľadá príčiny uvedeného stavu na scéne a v rozhlase. Hovorí, že vinné budú dva činitele: 1. kompozícia a) pre falošnú a skreslenú deklamáciu, b) pre nevhodné podloženie (spevného) hlasu v sprievodnom parte atď.; 2. interpretácia a) spevákom, b) sprievodom, c) technikou, inscenáciou atď. Ďalej tu nájdeme príklady na to, ako sa otázky ponímali v minulosti. Napokon prof. Krech pripomína, že iba naše storočie odstránilo nesúhlas medzi textom a hudbou.

Prof. Krech požaduje zrozumiteľnosť nemeckého spievaného slova takisto, ako to žiadal K. S. Stanislavskij a iní. Tým, hovorí, je určená cesta s p e v á c k e j v ý c h o v y, ktorá podľa neho má zrovnoprávniť reč a spev a má sa začať základným tvorením hovoreného hlasu.

Podľa neho dnes už na nemeckej jazykovej oblasti alebo pri nemeckých textoch, ktoré sa spievajú, stoja v popredí zákony nemeckej reči a pri speváckej technike nie sú možné žiadne výpožičky z iných jazykov. Ďalej píše, že každé preberanie belcanta v úzkom slova zmysle, t. j. výslovnostné zvyklosti talianskej reči, značí pre nemecký spev nefyziologický jav, kŕčovitosť a prepiatosť, ktoré prv alebo neskôr vedú k poškodeniu hlasu.

Zdôrazňuje ďalej, že nemecký text sa môže spievať len na základe zákonov artikulačnej bázy nemeckého jazyka, o čom napísal osobitnú štúdiu.

Potom prof. Krech hovorí o zanedbávaní konsonantov, proti čomu sa roku 1924 postavil Richard Strauss, ktorý napísal, že tón a slovo speváka musia vždy ostať zrozumiteľné a že správne tvorený konsonant prerazí aj cez najbrutálnejší orchester (Intermezzo, Vorwort, 28. 6. 1924, Berlin 1924; cituje Krech).

Podľa Artura H o n e g g e r a vokál svojou dôležitosťou podlieha konsonantu, ktorý preberá úlohu lokomotívy ťahajúcej celé slovo za sebou. Hovorí, že v klasickom umeleckom speve, za vlády belcanta, panoval vokál,

lebo na A—E—I—O—U sa tón môže držať tak dlho, ako sa len chce. Dnes, hovorí, v dramatickej deklamácii slovo do sály hádžu konsonanty, ktoré slovo kujú. To bola aj mienka Richarda Straussa.

Prof. Krech v tejto štúdii donáša základné poučky o spôsobe artikulácie nemeckých vokálov a konsonantov. Napokon zdôrazňuje, že aj pri rozličných okolnostiach majú sa zachovať hranice výslovnostnej normy. Požaduje však ako zákon bezpodmienečnú zrozumiteľnosť. Poukazuje na to, že aj v sborovom speve sa táto požiadavka môže splniť.

Napokon zdôrazňuje, že nemecký spev musí stavať na výslovnostných zákonitostiach nemeckej reči. Poukazuje ďalej na poslucháčov a hovorí, že ich požiadavky kladené na spevákov sú oprávnené.

Tieto želania prof. Krecha sú veľmi podobné tým, ktoré sú v ruských a sovietskych príručkách spevu.

Mohli by sme uviesť ďalšie odborné štúdie od Nemcov v NDR o jazyku a speve a o rečovej výchove hercov. Je ich množstvo a problematiky je v nich tiež dosť. Všade sa v nich zdôrazňuje rečová výchova. Tak napr. Gizela Labrenzová[14] z Vysokej múzickej školy vo Weimare zdôrazňuje spoluprácu jazykovedca s odborným učiteľom spevu. Požaduje, aby sa adept spevu oboznámil aj s vedeckou stránkou reči. Profesor lekárstva dr. Otto Heymann prednášal r. 1955 na medzinárodnom kongrese v Paríži o hlase hovorenom a spievanom. Zaoberal sa psychosomatickými vzťahmi medzi technikou a mimikou v speve a poukázal na to, ako nesprávne ovládanie artikulácie zapríčiňuje ťažkosti v technike, ktoré sa potom prejavujú v mimike celej tváre, ba aj v držaní celého tela. Takým seizmografom sú najmä čelo a obrvy.[15]

Vo fonetickom ústave univerzity v Halle sa školia vedecky vzdelaní vychovávatelia reči pre herecké školy NDR. Takto píše docentka Edita Wolfová z vysokej divadelnej školy v Lipsku.[16] Docenti rečovej výchovy na tejto škole chodia na prednášky na univerzitu do Halle a študenti fonetického ústavu z Halle chodia zas ako praktikanti na vysokú divadelnú školu v Lipsku.

Tu vidíme, aká je úzka spolupráca medzi filozofickou fakultou a vysokou divadelnou školou. Na vedeckú výchovu hercov a spevákov sa dávno dbá aj v SSSR. Výsledky takto vážne chápanej výchovy adeptov umenia v SSSR

---

[14] Gisela Labrenz, *Wie wird der künftige Musikerzieher in stimmbildnerisch-sprecherzieherischer Hinsicht für seinen Beruf vorbereitet.* Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle—Wittenberg V, 1956, č. 3, str. 401—402.

[15] Otto Heymann, *Über die psychosomatischen Zusammenhänge von Technik und Mimik beim Gesang,* v tom istom časopise na str. 393—396.

[16] V cit. štúdii na str. 409 (porov. v pozn. 6).

a v NDR sú nám dostatočne známe. Napokon jazyk je umeleckým nástrojom týchto umelcov. Preto ho majú poznať zo všetkých stránok.

Prof. Heinz R ü c k e r t v bulletine opery v Halle, zostavenom pri predvedení Händlovej opery Il Radamisto, zaoberá sa základnými otázkami reči v opere, v prekladoch libriet, v prebásnení starých textov pre nové potreby nového poslucháča v hľadisku. Zdôrazňuje tiež, že dnešný poslucháč má živý záujem na postavách diela, že sa už neuspokojuje polovičatosťou, a preto sa text tejto starej opery musel radikálne zmeniť. Pritom sa dbalo na to, aby hlavné myšlienky slov árií vyplývali z dramatickej situácie a z melodického spádu árie. Pri rýmoch sa bolo treba vyhnúť banálnym rýmovačkám. Bral sa ohľad na speváckotechnické možnosti vokalizácie, lebo početné koloratúry bolo treba podložiť slovami, ktorých zmysel poskytoval spevákovi možnosť výrazu; pritom sa bolo treba vyhnúť vokálom, ktoré by pôsobili smiešne. Autor poukazuje na to, že niektoré vety starého textu by bez úpravy viedli až ku komike. Prof. Rückert ďalej píše, že medzi početnými problémami, pred ktorými stojí interpret Händlovej opery, je otázka spievaného slova jedným z najpálčivejších. Táto otázka je zaiste pálčivá aj v iných operách, najmä tých, ktorých libretá sa prekladajú. Nevieme, aká starostlivosť sa venuje slovu pri prekladaní libriet u nás v divadlách. Podľa toho, čo počujeme, bolo by potrebné aj túto prácu zdôkladniť a malo by sa spolupracovať aj s odborníkmi v jazyku. Celkove pri skúmaní odbornej literatúry sovietskej a nemeckej z NDR môžeme pozorovať základné styčné body, ba často úplnú zhodu v pohľade na otázku fonetiky v speváckej technike. Ako sovietski, tak aj nemeckí odborníci zdôrazňujú snahu po realizme a pravdivosti a napokon národnú formu speváckej techniky, založenú na fonetike národného jazyka. Názory K. S. Stanislavského, D. Aspelunda a iných sovietskych odborníkov v divadelníctve, speve a jazykovede sa veľmi ponášajú na to, čo požaduje nemecký fonetik prof. Krech a iní nemeckí odborníci v uvedených disciplínach. Metodologicky je umelecká a jazykovedná základňa, z ktorej sa vychádza, rovnaká, t. j. ide o realizmus a národnú formu. Osobitne treba pripomenúť, že zásady a potreby realizmu sa zdôrazňujú aj v nemeckých prácach.

Aj v Čechách má úsilie o krásne znejúce české slovo v českom speve staré tradície, ktoré siahajú do čias českej hudobnej realistickej klasiky, do doby B. Smetanu a popri ňom k postave Elišky Krásnohorskej. Bolo by možné uviesť viac mien. Dnes sa zdôrazňuje snaha po realizme, pravdivosti, zrozumiteľnosti a vôbec zdokonalení spievaného českého slova. Pri fonetickom kabinete ČSAV bola zriadená osobitná vedecká komisia pre výskum spevu, ktorá má viac úloh. Konečným cieľom je tu predovšetkým zrozumiteľnosť spievaného slova. Doterajšie metódy sluchovej fonetiky na riešenie týchto dnešných úloh slova v speve nestačia, a preto sa prikročilo

k metódam experimentálnej fonetiky. Pritom spolupracujú fonetici so spevákmi z ND v Prahe.

V decembri r. 1955 bola v Prahe celoštátna konferencia o výchove speváckych kádrov. Za fonetikov na nej hovoril prednosta Fonetického ústavu Karlovej univerzity prof. dr. B. Hála. Ako najhlavnejšie úlohy, ktoré treba v najbližšom čase plniť, označil: preskúmať hlasovú donosnosť, vykonať podrobnú analýzu celého spektra spievaných samohlások v porovnaní s hovorenými samohláskami, osvetliť príčiny porušovania zrozumiteľnosti hlások pri speve a otázku neutralizácie samohlások, bližšie preskúmať artikulačné pochody pri speve vo vzťahu k artikulácii pri hovorení a iné problémy. O význame spolupráce učiteľa spevu s fonetikom výstižne hovoril na základe bohatých skúseností zaslúžilý umelec Z. Otava (z referátu Jany Ondráčkovej, Naše řeč 1956, 107—108). Fonetický kabinet ČSAV už dva roky pred touto konferenciou začal konať výskum spevu z fonetického hľadiska. V tomto výskume sa pokračuje podľa stanoveného plánu a jeho čiastkové výsledky sa budú publikovať (J. Ondráčková, tamže).

V tomto kabinete založili aj zvukový archív, v ktorom sa zbierajú záznamy hovorenej a spievanej reči (J. Ondráčková, Naše řeč 1956, 241). Netreba osobitne vyzdvihovať, že v technike spevu i z rečovej stránky je vývin; jednotlivé prípady možno zachytiť na platne alebo pásy a príležitostne podrobiť vedeckému výskumu takisto ako každé iné odvetvie umeleckej alebo aj vedeckej a inej reči.

Aj na Slovensku sme robili výskum spevu z fonetickej a jazykovej stránky na Filozofickej fakulte UK. Konali sme aj výskum jazyka činohry, filmu, novín. Niektoré práce vyšli, niektoré som predniesol na svojich seminárnych cvičeniach. Uplatnil som pri tomto výskume svoje skúsenosti z fonetického skúmania slovenskej, najmä stredoslovenskej výslovnosti v laboratóriu pre experimentálnu fonetiku na Karlovej univerzite v Prahe, ktoré som uverejnil už roku 1932.[17]

Pred druhou vojnou sa mnoho písalo o otázkach kultúry slovenského jazyka. Boli celkove dva smery v ponímaní tohto problému. Jedna skupina bola združená v Martine, druhá pracovala na univerzitách. Prvá reprezentovala puristický smer, druhá zdôrazňovala vedeckosť otázky riešenia problematiky podľa známych vzorov z iných národných prostredí. Nehovoríme, že táto druhá vo všetkom pokračovala správne, ale jednako sa odvolávala už vtedy aj na skúsenosti sovietskych jazykovedcov a M. Gorkého (porov. moju obšírnu kritiku martinského purizmu v zborníku *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné,* Praha 1937, a k tomu polemiky v Slováku 17. a 28. 10. 1937, v Slov. reči 1937—1938). O tom by bolo možné

[17] J. Stanislav, *Liptovské nárečia,* T. Sv. Martin 1932, 77—98.

napísať veľa. Dnes konštatujeme, že riešenie tohto problému má už svoje dejiny, v ktorých sa zrážali dva smery na dvoch ideologických základniach. Vedúci činiteľ purizmu naozaj aj označoval kritika tohto smeru slovami „náš ideový protivník" (Slovák 11. 7. 1940; Slovenský jazyk I, 1940, 255); celý smer úhrnne volal „čechofilským smerom" (Sloven. jazyk I, 1940, 243) a písal, že tento smer po 6. okt. 1938 prehral politicky svoju vec (tamže). Puristická skupina sa javí reakčnou.

V našom speváckom umení zavládol koncom roku 1938 v otázke reči smer, ktorý nijako nemožno označiť za progresívny. O tom už bola reč v štúdii *Slovenské slovo v speváckom umení* (Slovenská reč 1958, č. 1), v ktorej sa uviedli podrobnejšie údaje. Z opery zaznel potom r. 1944 hlas, píšúci, že sa problematike slova venovalo v opere málo pozornosti (Slovák 12. 3. 1944), a neskoršie, že toto pole leží i naďalej úhorom (Hudební rozhledy 1949, 56). Pritom na čele ND stál stredoškolský učiteľ s aprobáciou pre slovenský jazyk, zástanca puristickej skupiny. Tu vidíme, ako proticesky zahrotený smer v kultúre jazyka zlyhal, keď išlo o svedomitú, na prísne vedeckej a pokrokovej báze založenú prácu v umelecky náročnej sfére.

Cez vojnu sme s absolventkou spevu na bývalej Hudobnej a dramatickej akadémii — vtedy napokon pozbavenou umeleckej činnosti[18] — študovali otázky jazyka pri speve. Spolu sme prekladali niektoré význačné árie z originálov a skúmali sme na nich prakticky, ako uplatniť zákony slovenskej ortoepie esteticky v speve a ako spevácku techniku previesť na fonetickú bázu slovenského jazyka. Skúšali sme postupne aj otázku slovenskej hudobnej deklamácie, ako sa ona predstavuje v svetle historických vývinových tendencií a zákonitostí slovenského jazyka. Túto prácu sme zintenzívnili, keď pri písaní *Dejín slovenského jazyka* stali sa nám ešte jasnejšími vnútorné zákony slovenského jazyka. Je známou vecou, že napokon vyšli dve publikácie o slovenskej výslovnosti, zamerané najmä na spevácke umenie, nám najbližšie. Vyšli aj niektoré štúdie a články. Bolo to pokračovaním práce, ktorú sme konali v kultúre jazyka už pred vojnou.[19]

Podľa nemeckých vzorov a najmä podľa knihy Luise K e p i c h o v e j - O v e r b e c k o v e j *Die Kunst des Sprechens* (Berlin 1953) vznikli aj praktické jazykové cvičenia najmä pre spevákov ako prvé v našej odbor-

---

[18] Z tých čias citujeme aspoň slová zakladateľa hudobnej vedy na Slovensku univ. prof. dr. Dobroslava O r l a: „... jejíž skvělý hlas patří do Národního. Doufám, že ji jednou uslyšíme" (list z 29. 1. 1940).

[19] Porov. J. S t a n i s l a v, *Spisovný jazyk slovenský*. Slovanské spisovné jazyky v době přítomné, Praha 1937, 63—105.

nej literatúre.[20] Vyšli aj tlačou, ale časom ich bude treba ešte zdokonaliť podľa sovietskych a iných vzorov. Pokiaľ vieme, na východnom Slovensku sa tieto cvičenia už uplatňujú.

Nevieme, či sa niekto na konzervatóriu alebo VŠMU týmito otázkami hlbšie zapodieval a došiel k nejakým výsledkom. Tlačou nič nevyšlo.

Celkove najzákladnejšie otázky ortofónie, ortoepie a vôbec fonetiky v speve máme vypracované. Doteraz, ako vieme, prakticky neprekročili v speváckych kruhoch rámec najužšieho, ba skoro akoby ilegálneho kruhu. Vyskúšali sme ich prakticky v Ústí nad Labem a práve pri tejto príležitosti — pri nežičlivých sprievodných okolnostiach — sme videli celú závažnosť tejto problematiky medzi staršími slovenskými spevákmi, ktorí sa bránia potrebnej novej technike.

Prvé ťažkosti so slovenskou fonetikou v speve sú teda predsa len za nami.

Treba pripomenúť úprimný záujem o tieto otázky medzi českými odborníkmi, či už to bol povzbudzujúci dlhý list bývalého šéfa opery v Bratislave Milana Zunu, alebo podnetné úsilie prof. dr. Jeleny Dolanskej z AMU v Prahe (na jej podnet sme potom prišli do Ústí), alebo priazeň časti dirigentov a sólistov v Ústí nad Labem (okrem vtedajšieho riaditeľa tamojšej opery Vlad. Bauera, ktorý dostal potom možnosť pohostinského vystúpenia v ND v Bratislave),[21] a v neposlednej miere aj záujem niektorých českých spevákov na Slovensku. Kto pozná tisícročné dejiny vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, vie, že veľmi často v našich dejinách javy, ktoré pohýnali náš život napred, koľko ráz aj v menších veciach, prešli najprv cez české prostredie a potom na Slovensko. Aj teraz sme v tejto veci našli pomoc u Čechov. K uvedeným pozitívnym činiteľom patrili a patria aj niektorí učitelia Hudobnej fakulty na VŠMU.

Nevyriešili sme dosiaľ všetky otázky reči v speve. Nebolo to pri obmedzených možnostiach dvoch ľudí ani možné. Bude treba skúmať na vedeckom a umeleckom základe viac otázok s ľuďmi skúsenými v jazykovede, speve a speváckej pedagogike. Naše pozorovania a závery bude treba s nimi dať do definitívne platnej a záväznej formy.

Problémov bude dosť. Na našej univerzite budujeme už postupne fonetický ústav, ktorý túto problematiku bude chcieť ďalej skúmať a riešiť najnovšími metódami.

Už na tých základoch, ktoré dvaja ľudia doniesli, bude možné zlepšiť pri

---

[20] Zostavovala ich D. Stanislavová. Vychádzali v časopise Osvetová práca IV, 1954. Odtlačené sú v knižke *Kultúra slovenského hovoreného slova.*

[21] Šéfom opery bol vtedy O. Lapka, šéfrežisérkou Ludmila Svobodová. Predstavenie bolo prvou aranžovanou ensemblovou a orchestrálnou skúškou. Od klavíra sa šlo rovno na javisko (v titulnej úlohe Toscy).

dobrej vôli fonetickú stránku reči našich spevákov a tým automaticky aj ich celkové výkony. Tu najmä od mladších ľudí čakáme, aby sa vo svojom umení dali na cestu dnešného dôstojného ponímania slovenského jazyka a na cestu chápania speváckeho umenia, aké je bežné v SSSR, NDR a už aj v Čechách. Videli sme, že sa v týchto krajinách uvedené otázky ponímajú na nových základoch.

Máme nové a už slávne slovenské opery.[22] V našich doterajších prácach sme sa usilovali poukázať na rečové prostriedky, ktorými by tieto naše hudobné diela zneli už v esteticky najvycibrenejšom fonetickom spracovaní, ako sa to dnes žiada aj inde. Podujatie VŠMU — t. j. diskusia o týchto otázkach — je prísľubom, že sme na dobrej ceste.[23] Veď niet vokálneho umenia bez jazyka. Ak chceme pochopiť, čo sa na scéne koná, musíme pozorne počúvať spievané slová, aby sme prenikli do myšlienkového obsahu diela. Nemožno zabúdať na to, že aj v speve má reč spoločenský úkon, t. j. aj tu je dorozumievacím prostriedkom. V tomto zameraní je tiež jeden zo zásadných rozdielov medzi starým a novým ponímaním speváckeho umenia. Odtiaľto vyplývajú naliehavé otázky vysokej kultúry reči, fonetickej bázy a zvýšenej starostlivosti o komplex otázok artikulácie aj pri speve. Na nich sa buduje zrozumiteľnosť. Nezrozumiteľný spev nekoná náležite svoje spoločenské poslanie. Vo formalistickom umení a v štrukturalistickom ponímaní funkcie umeleckého jazyka nemal jazyk oznamovací úkon. Tým sa práve odlišuje toto poňatie od realistického.

[22] Bolo veľmi záslužné, že Gramofónové závody nahrali Suchoňovu Krútňavu na platne. Bola to historická udalosť a svedectvo nášho kultúrneho napredovania. Túto prácu bude treba urobiť znova, keď sa v slovenskom speváckom umení zaskvejú nové metódy speváckej techniky, založené na fonetike slovenského jazyka. Potom len bude nahrávanie slovenských opier naozaj p ô v o d n é. Písal som o tom v článku *K nahrávaniu Suchoňovej Krútňavy a iných podobných diel na gramofónové platne.* Novosti Bratislavy II, č. 23, 29. mája 1953.

[23] Ako sa z dnes už zastaraného stanoviska nesprávne ponímajú fonetické a artikulačné problémy v speve, dosvedčuje vychválenie artikulácie brnenskej speváčky M. Steinerovej v úlohe Maršálky v Straussovom Gavalierovi s ružou v článku Márie Jany T e r r a y o v e j, *Dramaturgia opery a jej vplyv na rozvoj umeleckých síl súboru* (Slovenské divadlo VI, č. 3, str. 232). Podľa našej mienky bola jej artikulácia taká, aká nemá byť. Vokály zneli neprirodzene a cudzo, nehovoriac o iných nedostatkoch v ortofónii a ortoepii. Pri tomto spôsobe vokalizácie vzniká falošný nádych dramatičnosti, ktorý v dnešnom poslucháčovi v hľadisku už nebudí dojem estetična. Je to zastaraný, naturalistický spôsob spevu. Zastaranosť si najlepšie overíme, keď si spustíme platne so zahraničnými reprezentantmi tých istých úloh. Dnes sa už neartikuluje nikde tým spôsobom, ktorý sa chváli v uvedenom článku. Uplatnenie znalostí fonetiky by veľmi pomohlo napraviť takéto chyby a ponímania zo starších čias. Stalo by sa tak v záujme dnešného umenia i v zhode s vkusom dnešného publika, neznášajúceho už neprirodzené znenie slova v speve, a najmä nie na scéne Národného divadla.

Pri tejto príležitosti máme jediné želanie, aby naši speváci splnili na vysokej úrovni úlohy, ktoré od nich žiada naša doba. Speváckym pedagógom prajeme, aby pri svojej práci mali menej ťažkostí, ako sme mali pri tej, ktorú sme pre spev skromne vykonali, a prajeme im, aby sa im to podarilo. Tým aj naša doterajšia práca dostane svoju korunu.

Všetkým nám pôjde o to, aby v speve znel živý a kultivovaný jazyk človeka našej veľkej epochy a aby spevák doniesol poslucháčovi do hľadiska ideové obsahy operných diel v najdokonalejšej jazykovej forme.[24]

---

[24] Št. Hoza v článku *30-ročné jubileum opery ND* (Kat. noviny 26. 2. 1950) bol napísal: „Roku 1938 riaditeľ Drašar odchádza zo Slovenska. Opera ND hrá celý repertoár po slovensky. Na miesto šéfa opery K. Nedbala nastúpil Jozef Vincourek, dramaturgom opery je menovaný operný spevák Štefan Hoza. Členovia opery ND tým, že sa im dala možnosť po slovensky spievať, urobili nevídaný umelecký pokrok." Pri dvadsiatom výročí treba si spomenúť, že A. Drašar a K. Nedbal neodišli dobrovoľne a tak jednoducho, ako by to vyzeralo z nevinne znejúcich slov Št. Hozu. Nik doteraz z príslušných činiteľov opery a ND nezhodnotil vtedy sa odohravšie udalosti a nezaujal k nim prinajmenej kritické stanovisko. Treba tiež pripomenúť, že nie všetkým slovenským absolventom speváckeho oddelenia konzervatória sa dala možnosť vtedy po slovensky spievať, aj keď mali za sebou úspešné vystúpenia. Ideove vyhovujúca osoba na to ani nepotrebovala konzervatórium. Ideove a osobne nepohodlní speváci sa alebo nepripustili, alebo sa poprepúšťali. Stali sa krikľavé veci (o tom Gardista 9. 9. 1943 a Pravda 28. 11. 1945). Slovenčina v speve na ideovej základni, na ktorej sa vtedy opera budovala, nepestovala sa na vedeckých základoch. Sám Št. Hoza priznal, že javiskovej slovenčine v speve „venovali sme pre inú zaujatosť málo pozornosti" (Slovák 12. 3. 1944), ba ešte po desiatich rokoch svojho popredného postavenia v opere prosil napokon jazykovedcov o pomoc (Národná obroda 26. 5. 1948, Práca 15. 10. 1949). Pomoc prišla, ale zo strany „ideového protivníka" (porov. vyššie), ktorý logicky narazil na odpor skupiny sólistov, ktorí sa na jeseň 1938 dostali na čelné miesta v opere ND. V ponímaní kultúry jazyka — aj reči v speve — sa vždy odráža ideológia — reakčná alebo progresívna. Tvár prvej sme videli a vidíme i s jej následkami. Tvár druhej predkladáme na umelecké stvárnenie. K tomu porov. našu štúdiu v SR 1958, č. 1.

VÝSLOVNOSŤ A PREPIS UKRAJINSKÝCH MIEN A NÁZVOV REÁLIÍ V SLOVENČINE

Mikuláš Nevrlý

I. Výslovnosť

Významný poľský filológ J. S. Bandtkie, súčasník a priateľ otca slavistiky Jozefa Dobrovského, vyjadril sa o ukrajinčine ako o najkrajšom slovanskom jazyku.[1] Český jazykovedec M. Weingart na svojich prednáškach nazýval ukrajinčinu slovanskou taliančinou. Melodičnosť a lahodnosť ukrajinčiny vyplýva najmä z rovnomerného rozdelenia tvrdých a mäkkých hlások, ako aj zo zákonitosti, ktorá nestrpí, aby sa na hranici slov stretávali dve spoluhlásky.

Ukrajinčina, podobne ako ruština a bieloruština, patrí k východoslovanským jazykom. Územie Ukrajinskej SSR, v ktorej je ukrajinčina štátnym jazykom, má rozlohu 601 000 km². Po ruštine je ukrajinčina druhým slovanským jazykom. Používa podobne ako ruština azbuku, ale s istými — niekedy dosť značnými — odchýlkami vo výslovnosti toho istého znaku.

Súčasný typ ukrajinskej azbuky má spolu 32 písmen:

а А — a,	б Б — b,	в В — v,	г Ґ — h,	д Д — d,	е Е — e,
є Є — je,	ж Ж — ž,	з З — z,	и И — y,	і І — i,	ї Ї — ji,
й Й — j,	к К — k,	л Л — l,	м М — m,	н Н — n,	о О — o,
п П — p,	р Р — r,	с С — s,	т Т — t,	у У — u,	ф Ф — f,
х Х — ch,	ц Ц — c,	ч Ч — č,	ш Ш — š,	щ Щ — šč,	ю Ю — ju (iu),
я Я — ja (ia),	ь (mäkký znak).				

Tvrdý znak (ъ) sa v ukrajinčine — na rozdiel od ruštiny — vôbec nepoužíva.

Na rozdiel od Rusov používajú Ukrajinci pravopis fonetický — vyslovuje sa spravidla tak, ako sa píše.

Hlavné zvláštnosti ukrajinskej výslovnosti môžeme zhrnúť do týchto bodov:

1. Jednotlivé hlásky sa v ukrajinčine — na rozdiel od ruštiny — vyslovujú vždy rovnako, bez ohľadu na to, či sú prízvučné alebo nie. Ukrajinské *o* čítame vždy takisto ako slovenské *o*. Ukrajinské орéл[2] čítame „orél" (orol), óзеро — „ózero" (jazero), одúн — „odýn" (jeden), молокó — „molokó" (mlieko),

[1] Pamętnik Warszawski I, 1815, 111.

[2] Vo vytlačených tu ukrajinských slovách, menách a textoch budeme označovať prízvuk. V obyčajných ukrajinských textoch sa prízvuk neoznačuje. Do úvodzoviek dávame výslovnosť, do zátvoriek slovenský preklad.

чоловік — „čolovík" (1. človek, 2. manžel), козак — „kozák" (kozák)[3] atď.

2. г čítame ako slovenské *h*: голова — „holová" (hlava), голос — „hólos" (hlas), голод — „hólod" (hlad), Прага — „práha" (Praha), могила — „mohýla" (1. mohyla, 2. hrob) a pod.

3. *é* vyslovujeme vždy ako ruské э; ukrajinské *é* nezmäkčuje predchádzajúcu spoluhlásku: небо — „nébo" (nebo), теля — „teľa" (teľa), Одеса — „odésa" (Odesa), день — „déň" (deň) a pod., takže ukrajinské *é* ani *d*, *t*, *n*, *l* — na rozdiel od slovenčiny — nezmäkčuje.

4. Ukrajinské е čítame vždy ako *jé*: єдність — „jédnisť" (jednota), Європа — „jevrópa" (Európa), моє — „mojé" (moje), твоє — „tvojé" (tvoje), літає — „litáje" (lieta), біжає — „bíhaje" (behá), кохає — „kochája" (miluje, ľúbi) a pod.

5. и vyslovujeme trochu slabšie, jasnejšie ako ruské ы, avšak nikdy ako і. Čítame ho v podstate ako zavreté francúzske *e*: ми — „my", ви — „vy", вони — „voný" (oni), година — „hodýna" (1. hodina, 2. počasie). Ukrajinský infinitív sa obyčajne končí na -ти: ходити — „chodýty" (chodiť), читати — „čytáty" (čítať), співати — „spivaty" (spievať), рубати — „rubáty" (rúbať) atď.

6. *і* čítame vždy ako slovenské *i*: ідея — „idéja" (idea, myšlienka), дім — „dim" (dom), вілл — „vil" (vol), кінь — „kiň" (kôň), він — „vin" (on), скільки — „skíľky" (koľko) a pod.

7. ї čítame vždy ako *ji*: Україна — Ukrajina, їхати — „jíchaty" (cestovať), їсти — „jísty" (jesť), мої — „mojí" (moje), твої — „tvojí" (tvoje), їх — „jích" (ich) a pod.

8. в na konci slabiky sa vokalizuje, t. j. spoluhláska prechádza v krátke *u* a tým vznikajú dvojhlásky *au*, *ou*, *iu*: він дав — „vin dau" (on dal), співав — „spivau" (spieval), пішов — „pišou" (šiel, odišiel), вовк — „vouk" (vlk), Яків — „Jakiu" (Jakub), чортів — „ čortiu" (čertov) a pod.

9. V súlade s hláskoslovným zákonom harmónie samohlások používajú Ukrajinci tri spojky: *і* (po spoluhláskach) брат і сестра — „brat i sestrá" (brat a sestra); він і вона — „vin i voná" (on a ona); jotované ї (po samohláskach): мама ї тато — „máma j táto" (mama a otec) a pod.; й čítame vždy spolu s predchádzajúcou samohláskou: *mámaj táto;* та (najčastejšie v ľudovej tvorbe a v dlhých vetách, aby sa neopakovalo *і* a й): Був собі дід та баба — „buv sobí did ta bába" (Žili si dedo a baba), словаки та українці — Slováci a Ukrajinci a pod. Všetky tieto tri spojky (*і*, й, та) sa rovnajú slovenskej spojke *a*.

10. Podľa toho istého zákona harmónie hlások používajú Ukrajinci aj pred-

[3] Podobný druh slov sa nikdy nevyslovuje ako v ruštine: „arjol", „adin", „malako", „čelavjek", „kazak" a pod. Pravidlo „akania" v neprízvučnej polohe v ukrajinčine neplatí!

ložky *y* — в: дуб у лíсі — „dub u lísi" (dub v lese), avšak бáтько в лíсі — „bátko v lísi" (otec v lese) a pod.

Ako vidíme, ukrajinčina má veľa spoločného so slovenčinou. Tých, ktorí aspoň čiastočne ovládajú ruštinu, upozorňujeme, že v súčasnej ukrajinčine takmer nejestvuje hláska *g*, ktorá v starom ukrajinskom pravopise (do r. 1929) označovala písmenom ґ a ktorú vyslovujú Ukrajinci len v niekoľkých vlastných slovách (гренджоля́та — „grendžoľáta" (sánočky), ґрунь — „gruň" (hôrka, kopec), гелготáти — „gelgotáty" (gágať) a v cudzích slovách: Ґéте — „Géte" (Göthe), Ґвінéя — „Gvinéja" (Guinea), Ґóя — „Gójja" (Goya) atď. Teraz je opäť snaha obnoviť používanie písmena ґ (*g*), ktoré vyjadruje aj v ukrajinčine existujúcu fonému *g*.

Slovenský čitateľ musí pamätať najmä na to, že ukrajinské *e* a и nikdy nemäkčí predchádzajúcu spoluhlásku (pozri body 3 a 5). Tie sa vždy vyslovujú t v r d o: Я не кури́в — „ja ne kuryv" (nefajčil som), дóбрих дітéй — „dóbrych ditéj" (dobrých detí), nikdy ako „ja ňe kuriu, dóbrich ďiťéj" atď.

Ukrajinčina je blízka slovenčine svojou lahodnosťou a spevnosťou. Táto blízkosť vyplýva zo susedstva obidvoch slovanských národov. Napríklad ukraj. люд zodpovedá slovenskému *ľud*; син, си́на, си́нові — *syn, syna, synovi;* брат, -а, -ові — *brat, -a, -ovi* a pod. Podobne spoločný je tu aj 7 pád: столо́м — *stolom*, бра́том — *bratom* atď. Ukrajinčina podobne ako aj slovenčina má mäkké *ľ*: люби́ти (jotovaná samohláska ю mäkčí predchádzajúcu spoluhlásku) — *ľúbiť;* лю́ди — *ľudia* a pod. Obidva jazyky majú tiež veľa spoločných slov: сестрá — *sestra;* капу́ста — *kapusta;* потрéба — *potreba;* гад — *had;* дно — *dno;* гей — *hej;* га́лузь — *haluz;* говори́ти — *hovoriť;* окуля́ри — *okuliare* atď. Pre Slováka je veľmi ľahké naučiť sa ukrajinsky.

II. Prepis (transkripcia)

V súlade s uvedenou výslovnosťou a v súlade s povahou samej slovenčiny musíme prepisovať aj ukrajinské mená, názvy, pramene, texty atď. V prepise z ruštiny — vďaka už niekoľko rokov ustáleným normám[4] — je v slovenčine stav dosť vyhovujúci, ale v prepise z ukrajinčiny je u nás úplná anarchia. Akosi paradoxný sa zdá fakt, že slovenskí vedeckí a kultúrni pracovníci (česť nepatrným výnimkám!) sú úplne bezradní, keď majú prepisovať mená, názvy a pod. z jazyka svojich najbližších východných slovanských susedov — Ukrajincov. Oveľa lepší stav je v češtine, kde po schválení noriem prepisu zo slovanských jazykov[5] r. 1939 v Slovanskom ústave v Prahe ustálil sa vcelku vedecky podložený prepis z ukrajinčiny, ako aj z ostatných slovanských

[4] Eugen J ó n a, *Ako prepisovať ruské mená v slovenčine?* Slovenská reč XV, 1949—1950, 141—148. — *Pravidlá slovenského pravopisu*, zrevidované vyd., SAV 1957, 124—125.
[5] *Návrh na transliteraci cyrilského písma do latinky.* Slavia XVII, 1939—1940, 317—320.

jazykov. Nepresnosti sa vyskytujú už len v dennej tlači. Vo vedeckých a beletristických vydaniach (preklady z ukrajinčiny atď.) ich už dávno niet (od r. 1945 dodnes vyšlo v Čechách asi 150 a väčšina kvalitných knižných prekladov z ukrajinskej literatúry). Pomáha tu aj odborná kvalifikácia — v pražských vydavateľstvách sú okrem rusistov aj ukrajinisti, absolventi FF Karlovej univerzity, čo nemôžeme povedať o slovenských redakciách a vydavateľstvách.

Všimli sme si, že pri prepisovaní ukrajinských mien a názvov dochádza u nás často až ku kuriozitám. Niekoľko príkladov. Roku 1948 vyšlo v Bratislave v slovenskom preklade (v dvoch vydaniach) dielo *Ľudia s čistým svedomím.* Meno autora (P e t r o) vytlačili v ukrajinskej podobe, priezvisko v ruskej (ako „Veršigora" miesto správneho *Veršýhora*). Analogický prípad nachádzame v Ormisovej Bibliografii Ľudovíta Štúra (MS Martin 1958), v práci ináč veľmi dôkladnej a skvelo vydanej. Na 174. str. menného registra uvádza sa „Dimitrij Čiževskij". Nie je to ani ukrajinsky, ani rusky. Správne by sa malo prepisovať *Dmytro Čyževśkyj* (ukr. Дмитро́ Чижéвський). Veľa hriechov v správnom prepise ukrajinských mien nachádzame niekedy aj tam, kde by ich nemalo byť a kde ich najmenej očakávame. V brožúre L. H a r a k s i m a *Z dejín Ukrajincov na východnom Slovensku* (Osveta, Martin 1957), v práci ináč veľmi zaujímavej a priekopníckej, stále čítame „A. Duchnovič, A. Pavlovič, A. Kralickij, Bačinskij, Tarkovič, Mikola Fedorovič, J. Holovackij" atď. miesto správneho *O(leksandr) Duchnovyč, O(leksandr) Pavlovyč, A. Kralyckyj, Bačynskyj, Tarkovyč, Mykola Fedorovyč, J. Holovackyj* (ukraj. О(лекса́ндр) Духно́вич, О(лекса́ндр) Павло́вич, А. Крали́цький, Бачинський, Тарко́вич, Мико́ла Федорович, Я. Голова́цький). Autor neodôvodnene opustil zásadu, že tvrdé ukrajinské и prepisujeme ako *y* a že ukrajinské mená zakončené na -ич, -ий treba prepisovať s *-yč, -yj*. V inej slovenskej historickej práci sa vyskytuje iba na jednej strane 38 chýb v prepisovaní ukrajinských prameňov.[6]

Ešte horšie je to s prepisom ukrajinských mien v tlači. V istom solídnom časopise sme napočítali v jedinom článku až 30 chýb.[7] Stáva sa niekedy, že v jednom a tom istom časopise vyskytuje sa meno ukrajinského spisovateľa, vedca atď. aj v niekoľkých skomoleninách.

S utužovaním slovensko-ukrajinských kultúrnych stykov, najmä v počiatkoch ich vedeckého výskumu, deje sa u nás postupne náprava i na tomto úseku. Roku 1957 vydala SAV zborník *Z dejín čs.-ukrajinských vzťahov, Slovanské štúdie I*, ktorý môžeme pokladať za priekopnícky nielen čo sa týka jeho obsahu, ale aj čo sa týka transkripcie ukrajinských mien a názvov reálií. Vcelku dobre je z tejto stránky spracovaný aj katalóg *Výstava grafických prác ukrajinských grafikov* (PŠaK a Sväz slovenských výtvarných umelcov, Bratislava 1958). To sú však ojedinelé prípady. Skutočnosť svedčí, že už dávno

[6] Historický časopis SAV V, 1957, 361.
[7] Kultúrny život XIII, č. 38, 20.9.1958, str. 1.

dozrel čas usmerniť tieto otázky u nás a položiť ich na pevný vedecký základ.

Poukážeme tu predovšetkým na najbežnejšie chyby v slovenskom prepise z ukrajinčiny.

1. Najčastejšie sa robia u nás chyby s prepisom ukrajinského tvrdého и (*y*). Uvedieme tabuľku, z ktorej vidieť, ako sa u nás prevažne prepisuje a ako treba prepisovať tvrdé ukrajinské и:

ukrajinsky	nesprávne	správne
Богда́н Хмельни́цький	Bohdan Chmelnickij	Bohdan Chmeľnyckyj
Пана́с Ми́рний	Panas Mirnij	Panas Myrnyj
Миха́йло Коцюби́нський	Michajlo Kocjubinskij	Mychajlo Kociubynskyj
Павло́ Тичи́на	Pavlo Tičina (Tyčina)	Pavlo Tyčyna
Мико́ла Нагни́біда	Mikola Nagnibida	Mykola Nahnybida
Васи́ль Стефа́ник	Vasil Stefanik	Vasyľ Stefanyk
Марко́ Черемши́на	Marko Čeremšina	Marko Čeremšyna

Ukrajinské priezviská zakončené na -ський, -зький, -цький musíme prepisovať ako *-skyj*, *-zkyj*, *-ckyj*, pri transliterácii ako *-śkyj*, *-źkyj*, *-ćkyj*.

2. Z neznalosti toho, že r v ukrajinčine sa vyslovuje ako *h*, vzniká chybné prepisovanie podľa ruskej výslovnosti.

ukrajinsky	nesprávne	správne
Тара́с Григо́рович	Taras Grigorovič	Taras Hryhorovyč
Ольга Кобиля́нська	Oľga Kobyľanska	Oľha Kobyľanska
Сава Голованівський	Sava Golovanivskij	Sava Holovanivskyj
Ілько́ Голова́ха	Ilko Golovacha	Ilko Holovacha
Оле́сь Гончар	Oles Gončar	Oleś Hončar
граматика	gramatika	hramatyka

3. Pri prepisovaní z ukrajinčiny je akási bezradnosť aj so skupinou кс *(ks)*, ktorú u nás najčastejšie prepisujú ako *x*, zabúdajúc, že napr. meno Олекса́ндр (hypokoristická forma Оле́сь—*Oleś*) je už úplne poslovančený tvar. Meno vynikajúceho ukrajinského dramatika Олекса́ндр Корнійчу́к vyskytuje sa u nás v najrôznejších podobách: „Alexander Kornejčuk" (podľa ruskej predlohy), „Olexander Kornejčuk", „Alexandr Kornijčuk" atď. Ani jeden prepis nie je správny. Správne má byť *Oleksandr Kornijčuk*. Podobne prepisujeme Олекса́ндр Копиле́нко ako *Oleksandr Kopylenko*, Олекса́ндр Біле́цький ako *Oleksandr Bileckyj*, Макси́м Ри́льський—*Maksym Ryľskyj*, osobné mená *Oksana a Oleksa* (ukr. Окса́на, Оле́кса) atď.

4. Aj z neznalosti platnosti ukrajinského písmena ї *(ji)* vznikajú nepríjemné chyby: „ukrajinskoj" miesto *ukrajinskoji* (української), „nacionaľnoj" miesto *nacionaľnoji* (національної) atď. Písmeno ї označuje v ukrajinčine slabiku *ji*.

Nakoniec uvedieme príklady nesprávneho prepisu ukrajinských prameňov, často sa vyskytujúcich v našej vedeckej literatúre:

„Bulachovskij L. A., Pitanňa pochodženňa ukrajnskoj movi, AN URSR,

Pri tejto príležitosti máme jediné želanie, aby naši speváci splnili na vysokej úrovni úlohy, ktoré od nich žiada naša doba. Speváckym pedagógom prajeme, aby pri svojej práci mali menej ťažkostí, ako sme mali pri tej, ktorú sme pre spev skromne vykonali, a prajeme im, aby sa im to podarilo. Tým aj naša doterajšia práca dostane svoju korunu.

Všetkým nám pôjde o to, aby v speve znel živý a kultivovaný jazyk človeka našej veľkej epochy a aby spevák doniesol poslucháčovi do hľadiska ideové obsahy operných diel v najdokonalejšej jazykovej forme.[24]

[24] Št. Hoza v článku *30-ročné jubileum opery ND* (Kat. noviny 26. 2. 1950) bol napísal: „Roku 1938 riaditeľ Drašar odchádza zo Slovenska. Opera ND hrá celý repertoár po slovensky. Na miesto šéfa opery K. Nedbala nastúpil Jozef Vincourek, dramaturgom opery je menovaný operný spevák Štefan Hoza. Členovia opery ND tým, že sa im dala možnosť po slovensky spievať, urobili nevídaný umelecký pokrok." Pri dvadsiatom výročí treba si spomenúť, že A. Drašar a K. Nedbal neodišli dobrovoľne a tak jednoducho, ako by to vyzeralo z nevinne znejúcich slov Št. Hozu. Nik doteraz z príslušných činiteľov opery a ND nezhodnotil vtedy sa odohravšie udalosti a nezaujal k nim prinajmenej kritické stanovisko. Treba tiež pripomenúť, že nie všetkým slovenským absolventom speváckeho oddelenia konzervatória sa dala možnosť vtedy po slovensky spievať, aj keď mali za sebou úspešné vystúpenia. Ideove vyhovujúca osoba na to ani nepotrebovala konzervatórium. Ideove a osobne nepohodlní speváci sa alebo nepripustili, alebo sa poprepúšťali. Stali sa krikľavé veci (o tom Gardista 9. 9. 1943 a Pravda 28. 11. 1945). Slovenčina v speve na ideovej základni, na ktorej sa vtedy opera budovala, nepestovala sa na vedeckých základoch. Sám Št. Hoza priznal, že javiskovej slovenčine v speve „venovali sme pre inú zaujatosť málo pozornosti" (Slovák 12. 3. 1944), ba ešte po desiatich rokoch svojho popredného postavenia v opere prosil napokon jazykovedcov o pomoc (Národná obroda 26. 5. 1948, Práca 15. 10. 1949). Pomoc prišla, ale zo strany „ideového protivníka" (porov. vyššie), ktorý logicky narazil na odpor skupiny sólistov, ktorí sa na jeseň 1938 dostali na čelné miesta v opere ND. V ponímaní kultúry jazyka — aj reči v speve — sa vždy odráža ideológia — reakčná alebo progresívna. Tvár prvej sme videli a vidíme i s jej následkami. Tvár druhej predkladáme na umelecké stvárnenie. K tomu porov. našu štúdiu v SR 1958, č. 1.

лети́ти	letity	letieť
Оде́са	Odesa	Odesa
проба́чте	probačte	prepáčte

5. Ukrajinské mäkké є prepisujeme ako *je*:

ukrajinsky	prepis	slovensky
Єва	Jeva	Eva
євангє́лія	jevanhelija	evanjelium
білі́є	bilije	belie sa
сині́є	synije	modrie sa
об'єдна́ння	ob'jednanňa	zjednotenia
называ́ється	nazyvajeťsia	volá sa
пита́ється	pytajeťsia	pýta sa

6. Ukrajinské г prepisujeme ako *h*:[9]

ukrajinsky	prepis	slovensky
Іва́н Гус	Ivan Hus	Ján Hus
голова́	holova	hlava
українського наро́ду	ukrajinśkoho narodu	ukrajinského ľudu
бі́гав	bihav	behal
Сергі́й	Serhij	Sergej

7. Ukrajinské písmeno ї prepisujeme ako *ji*:

ukrajinsky	prepis	slovensky
Украї́на	Ukrajina	Ukrajina
їхати	jichaty	cestovať
української мо́ви	ukrajinśkoji movy	ukrajinského jazyka
Їжга з'їла	Jivha z'jila	Jivha zjedla

8. Ukrajinské я prepisujeme po *ď,ť,ň,ľ* ako *a* (дяк — *ďak* = kostolník; Дячéнко — *Ďačenko;* тягáр — *ťahar* = bremeno al. náklad; Сóня — *Soňa;* hypokoristickú formu mena Кóля — *Koľa* a pod.), na začiatku slabiky a po *i* ako *ja* a po ostatných spoluhláskach ako *ia*:

ukrajinsky	prepis	slovensky
Яросла́в	Jaroslav	Jaroslav
я́блуко	jabluko	jablko
акаде́мія	akademija	akadémia

[9] Meno veľkého ruského spisovateľa N. V. Gogoľa, ktorý bol ukrajinského pôvodu, vyslovujú Ukrajinci len ako *Hohoľ* (ukraj. гóголь — *hohoľ* znamená druh holuba). Preto v názvoch ukrajinských prác a štúdií o ňom budeme prepisovať ukraj. Мико́лаВаси́льович Гоголь ako *Mykola Vasyľovyč Hohoľ*. To sa vzťahuje najmä na prepis prameňov v našich slavistických prácach.

свя́то	sviato	sviatok
рябу́й	riabyj	strakatý, kropenatý
Рябоша́пка	Riabošapka	Riabošapka
Бо́ря[10]	Boria	Boria
Ле́ся[11]	Lesia	Lesia

Na konci slova po zdvojených spoluhláskach *n*, *t* a pod. prepisujeme **я** ak t. j. rovnako ako v iných polohách po tej istej spoluhláske. Iba druhú z dvo spoluhlások označujeme pri transkripcii mäkčeňom:

ukrajinsky	prepis	slovensky
чита́ння	čytanňa	čítanie
пита́ння	pytanňa	otázka (ale aj otázky
лахмі́ття	lachmitťa	handry

Analogicky prepisujeme aj ukrajinské **ю**. Po *ď*, *ť*, *ň*, *ľ* ako *u:* **дю́жина** *ďužyna* = tucet; **тюрма́** — *turma* = väznica; **ню́хати** — *ňuchaty* = ňucl **люби́ти** — *ľubyty* = ľúbiť atď., na začiatku slabiky a po *i* ako *ju* a po ostatn spoluhláskach ako *iu*:

ukrajinsky	prepis	slovensky
Юхи́м	Juchym	Juchym (Joachim)
Ю́лія	Julija	Júlia
Ю́рій	Jurij	Jurij (Juraj)
смію́ться	smijuťsia	**smejú sa**
сюди́	siudy	sem
дрючо́к	driučok	palica
Сосю́ра	Sosiura	Sosiura
Коцюби́нський	Kociubynskyj	Kociubynskyj

9. **щ** sa prepisuje ako *šč*:

ukrajinsky	prepis	slovensky
щу́ка	ščuka	ščuka
ща́стя	ščasťa	šťastie
щі́тка	ščitka	štetka, kefa

10. Mäkký znak (**ь**) sa prepisuje v bežných textoch mäkčeňom len spoluhláskach *ď*, *ť*, *ň*, *ľ*: **Бенеде́ньо** — *Benedo*, **бо́ряться** — *boriaťsia* (zápasi **день** — deň, **Бу́льба** — *Bulba*, **Львів** — *Lviv* (*Lvov*) atď.

11. Apostrof (') sa používa najčastejšie ako rozdeľovacie (zastavovacie) zn

[10] Hypokoristikon od **Бори́с** — *Borys*.
[11] Hypokoristikon od **Лари́са** — *Larysa*. Genitív od *Lesia* bude potom ako v ukrajinč *Lesi*.

mienko medzi pernými spoluhláskami a jotovanými samohláskami я, е, ю, ї (м'ясо — *m'jaso* = mäso; пам'ять — *pam'jať* = pamäť; б'є — *b'je* = bije; п'є — *p'je* = pije; в'юн — *v'jun* = mihuľa atď.) a tiež po tvrdých predponách (з'являтися — *z'javľatysia* = objavovať sa; з'єдна́ти — *z'jednaty* = spojiť, zjednotiť; об'їхати — *ob'jichaty* = zatočiť, obísť atď.). Prepisujeme ho len v odborných textoch.

V uvedených prípadoch nám išlo len o prepis (transkripciu), t. j. o grafické vyjadrenie slovenskými jazykovými prostriedkami fonetickej povahy ukrajinských mien atď. Všetky uvedené zásady v podstate môžu platiť aj pre transliteráciu ukrajinských názvov, mien atď., pri ktorej už musíme presne prepisovať každé písmeno z azbuky do latinky. Pre spomínaný cieľ — ide o práce a vydania rýdzo vedecké (štúdie a uvádzanie prameňov v nich, kartotéky a katalógy v univerzitných knižniciach atď.) — bude treba rozšíriť tento návrh prehĺbením jeho 10. zásady. Okrem bežného prepisu mäkčenia (ь) pri spoluhláskach *ď, ť, ň, ľ* (*Beneďo, boroťba* — zápas, *deň, Buľba* atď.) prepisujeme mäkčenie všetkých ostatných konsonantov podľa návrhu v Slávii[12] čiarkou nad zmäkčenou spoluhláskou: сь — *ś*, зь — *ź*, ць — *ć* atď.: Ки́ївська Русь — *Kyjivśka Ruś*, Запоро́зька Січ — *Zaporoźka Sič*, Бодя́нський — *Boďanśkyj*, пра́зький — *praźkyj* (pražský), Хмельни́цький — *Chmeľnyćkyj*, коза́цький — *kozaćkyj* atď. Avšak v bežnom prepise (denná tlač atď.) sa to nepoužíva.

Na zakončenie uvedieme niekoľko príkladov správneho prepisu z ukrajinčiny:

ukrajinsky	prepis	slovensky
1. Головне́ мі́сто Радя́нської Украї́ни — Ки́їв.	Holovne misto Raďanśkoji Ukrajiny — Kyjiv.	Hlavné mesto Sovietskej Ukrajiny — Kijev.
2. Іва́н Франко́ захища́в самості́йність слова́цької літерату́рної мо́ви.	Ivan Franko zachyščav samostijnisť slovaćkoji literaturnoji movy.	Ivan Franko bránil samostatnosť slovenského spisovného jazyka.
3. В своє́му посла́нії „Сла́вному Шафа́рикові" Т. Шевченко написав: Сла́ва тобі́, Шафа́рику, Вові́ки і ві́ки, Що звів еси в одно́ мо́ре Слав'я́нські ріки!	V svojemu poslaniji „Slavnomu Šafarykovi" T. Ševčenko napysav: Slava tobi, Šafaryku, Voviky i viky, Ščo zviv jesy v odno more Slav'janśkiji riky!	Vo svojom poslaní „Slávnemu Šafárikovi" T. Ševčenko napísal: Sláva tebe, Šafáriku, až na večné veky, že si zvolal v jedno more všeslovanské rieky![13]

[12] Pozri pozn. 5.
[13] Preložil Július Kokavec. Pravda XXXIX, 264 A, 23. 9. 1958, str. 5.

O MEDZINÁRODNOM SJAZDE SLAVISTOV V MOSKVE

Eugen Jóna

V dňoch 1.—10. septembra 1958 konal sa v Moskve IV. medzinárodný sjazd slavistov. To je udalosť, ktorá vzbudila pozornosť širokej kultúrnej verejnosti v Sovietskom sväze, v ľudovodemokratických krajinách i v západnom svete, kde sa pestuje slavistika.

Slavistické sjazdy majú svoju tradíciu. Ich cieľom bolo a je poskytnúť slavistom možnosť informovať sa priamo o pokroku vedy v jednotlivých vedeckých strediskách, vymeniť si náhľady s rozličnými pracovníkmi, preveriť v diskusiách výsledky vlastnej práce a tým podporiť vedecké snaženie v oblasti slavistiky a vôbec filológie. Prvý sjazd slovanských filológov sa konal v Prahe r. 1929 na pamäť stého výročia smrti patriarchu slavistiky Jozefa Dobrovského, druhý sa konal podľa plánu o päť rokov vo Varšave a v Krakove r. 1934 na sté výročie Mickiewiczovho Pana Tadeusza, tretí sa mal konať r. 1939 v Belehrade, ale pre vojnové udalosti sa neuskutočnil.

Po druhej svetovej vojne, ktorou boli postihnuté predovšetkým slovanské národy, pomerne rýchle sa obnovili slavistické časopisy a inštitúcie, nadväzovali sa i vojnou prerušené vedecké styky, ale slavistický sjazd vo väčšom medzinárodnom rozsahu sa nezišiel. Medzitým sa konali slavistické konferencie a porady: u nás v Československej republike r. 1951 v Brne, r. 1953 v Olomouci, r. 1957 v Olomouci a v Prahe; r. 1954 sa konala slavistická konferencia v Berlíne a konečne r. 1955 zišiel sa sjazd slavistov v Belehrade. Tam vznikol Medzinárodný komitét slavistov, v ktorom mali byť členmi zástupcovia všetkých krajín, kde sa pestuje slavistika.

Prvé zasadnutie Medzinárodného komitétu slavistov sa konalo v máji 1956 v Moskve. Za predsedu Komitétu zvolili akademika V. V. Vinogradova. Členovia Komitétu sa uzniesli, že sa v jednotlivých krajinách zriadia národné komitéty slavistov, ktoré ako svoju najbližšiu úlohu mali koordinovať slavistickú prácu a pripraviť medzinárodný slavistický sjazd.

Na ďalších schôdzkach v Prahe (1957) a vo Varšave (1958) Medzinárodný komitét slavistov rozhodol, že sjazd slavistov zvolajú do Moskvy na september 1958.

Sovietsky komitét slavistov ešte pred sjazdom rozposlal ostatným národným komitétom otázky o najdôležitejších slavistických problémoch. Odpovede jednotlivcov i kolektívov z rozličných krajín vyšli v Moskve tlačou v osobitnom zborníku s názvom *Sborník otvetov na voprosy po jazykoznaniju* pod redakciou S. B. Bernštejna, S. I. Kotkova a N. I. Tolstého. Otázky sú vytlačené po rusky a po francúzsky, odpovede v materinskom jazyku ich autorov. Otázky sú pre slavistiku a vôbec jazykovedu zásadnej

povahy. Týkajú sa slovanskej pravlasti, baltoslovanskej jednoty, rozdelenia slovanských jazykov, substrátu, typológie slovanských jazykov, psl. slabiky, substantívnych základov, vzniku zloženého skloňovania adjektív, vývinu systému slovies, pádových a osobných prípon, vyjadrenia modálnosti, vývinu vetnej melódie, významu lingvistickej geografie pre klasifikáciu slovanských jazykov, pomeru hlaholského a cyrilského písma, vzájomných lexikálnych vplyvov spisovných jazykov slovanských v rozličných obdobiach ich vývinu, literárneho bilingvizmu v dejinách slovanských národov, zostavovania dvojjazyčných slovníkov, porovnávacieho slovníka spisovných jazykov slovanských, čo nového priniesol štrukturalizmus pre historicko-porovnávacie štúdium slovanských jazykov atď. V odpovediach na tieto otázky niet úplnej zhody v náhľadoch, ale poskytujú výstižný obraz dnešného stavu jazykovedného bádania v uvedených oblastiach. Autori sa v odpovediach usilujú stručne a jasne formulovať vlastné náhľady bez dlhých odkazov na literatúru, bez podrobnej kritiky cudzích náhľadov.

Podobné otázky Komitét rozposlal aj z odboru literárnej vedy.

V Sovietskom sväze okrem spomenutých odpovedí vyšiel trojzväzkový zborník článkov s názvom *Slavianskaja filologija I—III.* Obsahuje jednak niektoré sjazdové prednášky, jednak články súvisiace s tematikou sjazdu, a to z jazykovedy i z literárnej vedy.

V Poľsku vyšiel dvojzväzkový zborník prác s názvom *Z polskich studiów slawistycznych;* v prvej časti sú práce jazykovedné a etnogenetické od popredných poľských jazykovedcov, v druhej časti sú práce literárnovedné.

U nás v Československej republike vyšiel zborník prác s názvom *Československé přednášky pro IV. mezinárodní sjezd slavistů v Moskvě.* Niektoré referáty našich slavistov vyšli v časopisoch Slavia, Slovenská reč, Česká literatura a i. a v osobitných odtlačkoch.

Podobné zborníky, osobitné čísla časopisov a odtlačky vydali slavisti v Bulharsku, v Maďarsku (Studia Slavica), v Juhoslávii (Južnoslovenski filolog XXII), v severských štátoch (Scandoslavica), v Holandsku, v USA atď.

Takto IV. sjazd slavistov podnietil alebo aspoň urýchlil mnoho slavistických prác už v čase príprav a iste povzbudí i ďalšie v budúcnosti.

Oficiálne otvorenie IV. medzinárodného sjazdu slavistov v Moskve bolo dňa 1. septembra 1958 o 11. hodine v aule Moskovskej štátnej univerzity M. Lomonosova na Leninských horách. Zasadnutie viedol predseda Medzinárodného komitétu slavistov a Sovietskeho komitétu slavistov akad. V. V. Vinogradov, hostí privítali a sjazd pozdravili zástupcovia AN SSSR a univerzity a prehovorili vedúci delegácií z jednotlivých štátov: akad. A. Belić z Juhoslávie, akad. B. Havránek z ČSR, akad. T. Lehr-Spławiński z Poľska, akad. V. Georgiev z Bulharska, zástupca slavistov z Číny,

prof. A. Mazon z Francúzska, prof. M. Vasmer z NSR, prof. H. H. Bielfeldt z NDR, akad. A. Stender-Petersen z Dánska (za škandinávske štáty), prof. R. Jagoditsch z Rakúska, prof. K. G. van Schoneveld z Holandska, akad. E. Petrovici z Rumunska, zástupcovia V. Británie, USA, Kanady, Maďarska, Izraela atď.

Po zvolení predsedníctva sjazdu, v ktorom okrem akad. Havránka a i. slavistov z ČSR bolo i niekoľko zástupcov zo Slovenska (akad. Mráz, prof. Stanislav, prof. Pauliny, dr. K. Rosenbaum), konala sa ešte predpoludním v plenárnom zasadnutí prednáška M. P. Alexejeva *Slovanské literatúry a ich úloha v histórii svetovej kultúry.* Spomínali sa mená našich spisovateľov a mysliteľov od Husa, Komenského až po súčasnosť. Popoludní sa pokračovalo v spoločnom zasadnutí. Prednášal T. Lehr-Spławiński o etnogenéze Slovanov (poľ. kolektívom vypracovanú prednášku), kde podal súhrn náhľadov poľských učencov o tomto probléme. A. Mazon predniesol výťah z práce o vide v slovanských jazykoch, A. Belić prednášal o pádoch a o tvorení starých i nových predložiek, V. V. Vinogradov prednášal o utváraní a vývine staroruského jazyka, kde kriticky zhrnul doterajšie náhľady a naznačil i pre nás dôležitú metódu výskumu tzv. kultúrneho, predspisovného jazyka i samého spisovného jazyka ruského v koexistencii s cirkevnoslovanským jazykom.

Z literárnej tematiky bola na programe prednáška V. R. Ščerbinovej o socialistickom realizme v sovietskej literatúre (rus. a ukr.) i K. Stifa o vzájomných vzťahoch medzi ruskými letopismi a národným eposom.

Prvý deň sa na plenárnom zasadnutí nediskutovalo.

Druhý deň (2. sept.) predpoludňajšie zasadnutie sa konalo oddelene v jazykovednej sekcii, literárnej a literárno-lingvistickej sekcii. V jazykovednej sekcii pod predsedníctvom L. V. Bulachovského odzneli tieto referáty alebo aspoň ich hlavné tézy, ak úplné referáty boli uverejnené.

Akad. V. Georgiev prednášal o vzájomných vzťahoch medzi slovanskými, baltskými a germánskymi jazykmi.

Akad. Bohuslav Havránek hovoril o špecifických úlohách historicko-porovnávacieho štúdia slovanských spisovných jazykov. Odkázal na svoje články v časopise Slavia (XXVII, 1958, 153 n.), v zborníku Čsl. prednášky (47 n.) a inde. Zdôraznil potrebu skúmať spisovné jazyky ako najdôležitejšie formy národných jazykov. Z metodickej stránky treba rozlišovať pri porovnávacom štúdiu jazykov prvky spisovné a prvky nárečové.

Prof. K. Horálek v referáte, oznámenom pod názvom *Zásady a úlohy vedeckého štúdia slovanských jazykov,* sústredil sa na problematiku jednotlivých jazykov, ich systémového opisu a analýzy zo stránky hláskoslovnej, slovotvornej, tvaroslovnej i syntaktickej.

O týchto prednáškach i o jazykovedných prednáškach z predošlého dňa rozvinula sa diskusia. Prof. Otrębski baltoslovanskú jazykovú jednotu pokladá za nepochybnú. Keď Meillet písal proti tejto jednote, neboli známe ešte všetky fakty. Prof. Stieber k Horálkovi mal len doplňujúcu poznámku o jazykových sväzoch. Prof. Čemodanov zdôraznil, že úlohou jazykovedy je študovať historický proces, nie rekonštruovať prajazyk. Vo svojom diskusnom príspevku k referátu akademika Havránka a Vinogradova prof. A. Isačenko navrhol rozlišovať spisovný jazyk z obdobia rozvoja národa a zo staršieho obdobia, keď podľa neho nemožno hovoriť dobre o spisovnom jazyku (nebol polyvalentný).

V popoludňajšom zasadnutí prednášal prof. A. Isačenko o problémoch porovnávacej lexikológie slovanských jazykov, kde podal svoju teóriu tvorenia slov a typológie slovanských jazykov z lexikálneho hľadiska (porov. Slavia XXVII, 1958, č. 3, 334 n.), a prof. V. Doroszewski na tému *Fakty tvorenia slov a príbuznosti slovanských jazykov*. Pri tejto príležitosti predložil predsedníctvu ako dar I. diel nového poľského slovníka.

Mimoriadnu pozornosť vzbudila prednáška prof. R. Jakobsona o slovanských pádoch z hľadiska morfológie. Zdôraznil, že kým v minulosti sa hľadali rozličné metódy pre jednotlivé jazykovedné disciplíny, teraz sa hľadá spojivo, most medzi nimi. V diskusii sovietski jazykovedci (prof. Šapiro, Sidorov, Ivanov a i.) vyčítali okrem iného najmä fonologický prístup k morfológii.

V nasledujúcich dňoch sa sekcie rozdelili na podsekcie. Literárna sekcia sa rozdelila na podsekciu pre staršiu literatúru, pre literatúru 18. a 19. st., pre literatúru 20. stor. a pre slovanskú ľudovú slovesnosť. Literárno-lingvistická sekcia zasadala vždy len v jednej podsekcii, a to postupne v podsekcii pre slovanskú štylistiku, poetiku a umelecký preklad a v podsekcii pre slovanský verš. V jazykovednej sekcii zasadali podsekcie: pre slovanské spisovné jazyky a lexikológiu, pre historicko-porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov, pre fonológiu a fonetiku slovanských jazykov, pre štúdium pôvodu slovanských jazykov a národov, pre lingvistickú geografiu a slovanskú dialektológiu.

Pred prednáškami ráno bývali kratšie referáty a zprávy (utrennije soobščenija) v jednotlivých podsekciách.

V podsekcii pre slovanské spisovné jazyky a lexikológiu prednášal L. Andrejčin o úlohe cirkevnoslovanského jazyka pri formovaní spisovného jazyka bulharského, M. Bulachov o vývine bieloruštiny v 19. a 20. stor. vo vzťahu k iným slovanským jazykom, St. Urbanczyk o všeobecných podmienkach pre vznik národných a spisovných jazykov slovanských v dobe raného stredoveku, R. Auty o jazykovom obrodení Slovanov v Rakúsko-Uhorsku v r. 1780—1850. L. Jonke o jazyku chor-

vátskej literatúry v 19. stor., J. Bělič o vzniku hovorovej češtiny, B. Koneski o vývine macedónčiny, P. P. Pľušč o vývine ukrajinčiny v 19. a 20. stor., N. T. Vajtovyč o nárečovom základe bieloruského spisovného jazyka, E. Pauliny o kultúrnohistorických podmienkach a spoločenských funkciách bilingvizmu spisovnej slovenčiny, J. Kurz o cirkevnoslovanskom jazyku atď. — Diskutovalo sa o hovorovej češtine (Širokovová, Kučera, Mukařovský), o nadnárečovom základe spisovných jazykov (Bernštejn, Jóna), o rozlišovaní prvých zápisov ľudového jazyka a prejavov v spisovnom jazyku (B. Havránek) a i.

Z odboru lexikológie o sociálnej terminológii v ruských stredovekých textoch prednášal K. R. Schmidt, o právnej terminológii ruskej B. O. Unbegaun, o etymológiách a etymologických slovníkoch V. Machek, F. Slawski, A. Vaillant a i., o historickom slovníku ukrajinskom L. L. Gumeckaja, o dvojjazyčných diferenciálnych slovníkoch L. Kopeckij, o tvorení slov v ukrajinčine I. I. Kovalik a i. Diskutovalo sa o tvorení slov (Horecký) a rozličných typoch slovníkov.

V podsekcii pre historicko-porovnávaciu gramatiku slovanských jazykov prednášal P. S. Kuznecov o vývine ie. skloňovania v praslovanskom jazyku, I. Nemec, Ju. C. Maslov, V. Tomanovič o slovesnom vide, M. Stevanovič a J. Vukovič o slovesných časoch, B. Havránek, T. P. Lomtev, J. Bauer, F. Daneš, A. S. Meľničuk a i. o otázkach historicko-porovnávacej syntaxe atď. Diskutovalo sa o slovoslede (J. Ružička) a iných otázkach najmä z metodologickej stránky.

V podsekcii pre fonetiku a fonológiu prednášal F. V. Mareš o fonologickom systéme v praslovančine a jeho vývine v jednotlivých slovanských jazykoch, A. Lamprecht o vývine západoslovanského fonetického systému, S. K. Šaumian o historickej fonológii poľštiny z hľadiska dichotomickej teórie foném, P. Zwoliński o vzťahu foném *y : i* v histórii slovanských jazykov, E. Koschmieder o korelácii palatálnosti v slovančine, E. Stankiewicz o fonematickej typológii slovanských jazykov, H. Kučera o súradných (koexistujúcich) fonologických systémoch v slovanských jazykoch. V referátoch i v diskusii prevládali tu fonologické hľadiská.

Akcentologickým otázkam venovali pozornosť vo svojich referátoch najmä L. A. Bulachovskij a J. Hamm.

V podsekcii pre lingvistickú geografiu a dialektológiu sa prednášalo o lingvistickej geografii a štruktúre jazyka (R. I. Avanesov, S. B. Bernštejn), o zásadách slovanského lingvistického atlasu (Avanesov, Bernštejn, Stieber), o význame lingvistickej geografie pre historické a porovnávacie štúdium južných slov. jazykov (P. Ivić), o stave čsl. dialektológie (J. Bělič), o nárečovej monografii (Fr. Trávníček).

níček), o využití nárečových faktov v prácach o historickej syntaxi (V. I. Borkovskij), o úlohách národných piesní pre historickú dialektológiu (I. Sipos), o starých pamiatkach slovenského jazyka (P. Király) atď. Diskusia o dialektológii bola veľmi rozsiahla a živá. Diskutovali účastníci zo všetkých slovanských krajín (od nás napr. E. Pauliny, Š. Peciar a i.). Ukážky svojich prác na atlase priniesli poľskí dialektológovia. Slovanskí dialektológovia sa sústredia na vypracovanie dotazníka a potom slovanského atlasu.

V podsekcii pre štúdium pôvodu slovanských jazykov a národov prednášal o balto-slovanských vzťahoch P. Trost, V. V. Ivanov, V. N. Toporov, J. Otrębski a i., o výsledkoch archeologických štúdií a o východoslovanských kmeňoch P. N. Tretiakov, o vzniku a vývine slovanskej jazykovej skupiny A. Dostál, o klasifikácii slov. jazykov I. Lekov, o periodizácii dejín slovinského jazyka R. Kolarič ap. Značná pozornosť sa venovala rozličným otázkam toponomastiky (S. Rospond, F. Bezlaj, R. Fischer, J. Stanislav a i.). Z našich účastníkov v tejto podsekcii pracoval J. Stanislav, Vl. Šmilauer a i.

V literárno-lingvistickej sekcii prednášali lingvisti, ako V. V. Vinogradov (Veda o jazyku umeleckej literatúry), K. Horálek (Spojitosť rozličných typov slovanského verša s prozodickými vlastnosťami jazyka), A. Isačenko (Slovanské vplyvy v oblasti veršových foriem), alebo literárni teoretici s lingvistickými záujmami (J. Mukařovský o štúdiu jazyka spisovateľa, B. Ilek o umeleckom preklade a i.).

Osobitnú pozornosť vzbudili referáty o mechanickom (strojovom) prekladaní. O problémoch rusko-anglického mechanického prekladania referoval z americkej strany L. R. Micklesen, zo sovietskej strany V. J. Rozencvejg a i.

Predposledný deň sjazdu bol venovaný zasadnutiam komisií: informačno-bibliografickej (podala návrh na vypracovanie katalógu slovanských inkunábulí, súpisu starých slovanských rukopisov a na zriadenie stálej bibliografickej komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov so sekretariátom v Moskve a s úlohou zostavovať priebežnú slavistickú bibliografiu bez anotácií), edično-textologickej, terminologickej (ktorej jazykovedna subkomisia má mať sekretariát v ČSR), transkripčnej, komisie pre medzinárodné podujatia a komisie pre dejiny slavistiky.

Posledný deň, 10. septembra bolo plenárne zasadnutie, kde výsledky sjazdu zhrnul akad. Vinogradov. Sekretariát sjazdu, ktorý viedli R. I. Avanesov a N. I. Tolstoj, zostavil najdôležitejšie dáta o práci sekcií, podsekcií a komisií. Z medzinárodných podujatí, ktoré sa majú uskutočniť z rozhodnutia sjazdu, najdôležitejšie sú príprava encyklopédie

slovanskej filológie, slovanského lingvistického atlasu, cirkevnoslovanského slovníka, nových slavistických časopisov atď.

Ako vidieť zo stručného vymenovania tematiky prednášok a diskusií, na slavistickom sjazde bola popri „stálej" problematike i nová problematika, prevažne teoretická a historická. Ako nedostatok vo výbere referátov možno uviesť skutočnosť, že sa v osobitných prednáškach nehovorilo o otázkach kultúry reči a regulovania spisovných jazykov v prítomnosti.

Ako významný prínos možno hodnotiť výstavu slavistickej literatúry prevažne z povojnových čias, ale najmä z najnovšieho obdobia.

Pre slovenských jazykovedcov ukladajú sa zo sjazdu priame úlohy pri prácach na slovanskom atlase a nárečovom výskume, pri zostavovaní bibliografií, vypracúvaní jazykovednej a literárnovednej terminológie. Pripravovaný V. sjazd slavistov musí byť pre nás povzbudením pri prácach, ktoré čakajú na dokončenie (slovník, gramatika), i pri prácach, ktoré treba rozvinúť ako práce kolektívne (slovenská dialektológia, fonologický a fonetický opis a rozbor slovenčiny, slovenská štylistika, syntetické dejiny slovenského jazyka, dejiny slovenskej jazykovedy, Šafárikovo jubileum atď.).

Na prednáškach a diskusiách, na výstave slavistickej literatúry i v súkromných rozhovoroch sa naši slavisti dozvedeli, o akých otázkach rozmýšľajú slavisti z iných krajín, akými metódami pracujú, a aké sú výsledky ich práce. Ukázalo sa, že sa u nás pracuje adekvátnymi metódami, že medzi čs. jazykovedcami máme vynikajúcich odborníkov, že medzi mladými sú nádejné talenty. Bohužiaľ, príprava a organizácia slovenskej časti našej delegácie nebola uspokojivá. Pre budúci V. slavistický kongres, ktorý má byť r. 1963 v Sofii, bude treba zaistiť dobré organizačné stredisko i v Bratislave.

DISKUSIE

NIEKOĽKO SLOV O SKLADBE

Jozef Ružička

V ostatnom čase sa venuje veľa úsilia otázkam skladby nielen u nás, ale možno povedať aj v svetovej lingvistike. Vyplýva to zo snahy o systematický výskum jazyka. Keď bádatelia obrátili pozornosť na výskum synchrónneho systému jazyka, začal sa a dodnes aj podstatne pokročil výskum zvukovej i tvarovej stránky a lexiky vo všeobecnosti aj v konkrétnych jazykoch. Otázky syntaktického plánu jazyka však doteraz odolávajú tejto ofenzíve synchrónnej metódy. Zatiaľ čo sa vo fonológii a morfológii podarilo odkryť základy jazykového systému, v syntaxi doteraz niet jednoty ani v elementárnych problémoch.

S radosťou sme preto brali do rúk novú knižku priebojného českého jazykovedca Františka Kopečného, lebo sme očakávali, že v tomto „uvedení do syntaktickej problematiky" nájdeme rozhodujúci krok vpred aj v teoretických otázkach. (Ide nám tu o knihu *Základy české skladby,* Praha 1958. Je to vlastne prepracované a podstatne rozšírené knižné vydanie Kopečného starších skrípt.) Hoci je nesporné, že sa Kopečnému podarilo zaujímavo podať pestrú mozaiku teórií o jednotlivých problémoch českej skladby, jednako nemožno priamočiaro tvrdiť, že by sa mu bolo v tej istej miere podarilo urobiť krok vpred aj v základnom výskume syntaxe. Pri celom rade otázok sa totiž ani neukazuje výrazne jeho teoretický postoj.

Kopečný podáva samozrejme hneď v prvej kapitole svoje teoretické východisko. Nám ide teraz najmä o túto otázku, lebo ostatnou náplňou knihy sa budú dozaista podrobne zaoberať bohemisti. Od základného postoja závisí aj spôsob riešenia jednotlivých čiastkových úloh, preto venujeme pozornosť práve teoretickému východisku.

Skladba sa najčastejšie definuje ako náuka o vete a o jej členoch. Aj Kopečný začína svoj výklad touto definíciou, ale nezostáva pri nej, hoci je jednoduchá a každému jasná. Hneď pripomína, že skladba je náuka o spôsobe skladania slov do vety a o spôsobe vzájomného skladania viet čiže o druhoch vzťahov medzi slovami vo vete. Ale ani tým sa definícia skladby podľa Kopečného nevyčerpáva, lebo sa hneď pokračuje tak, že druh vzťahov a zaradenia slova do vety sa prejavuje často na tvare slova: preto patrí

do skladby aj náuka o význame tvarov slov. Až tým Kopečný vyčerpáva definíciu skladby ako osobitnej gramatickej disciplíny.

Je samozrejmé, že vymedzenie skladby musí súvisieť s vymedzením ostatných disciplín zaoberajúcich sa výskumom gramatickej stavby jazyka. Inými slovami, treba si nejakým spôsobom vyjasniť postavenie syntaxe v gramatike. Odpovedajúc na túto otázku, Kopečný hovorí, že skladba je jednou z dvoch stránok gramatického pohľadu na jazyk. Gramatická stavba jazyka je podľa všetkého aj pre Kopečného sústavou gramatických kategórií, tvarov a konštrukcií, preto gramatika ako náuka o gramatickej stavbe jazyka má sa zaoberať jednak medzislovnými a vetnými vzťahmi, jednak prostriedkami, ktorými sa tieto vzťahy vyjadrujú. Je jasné, že syntax sa nemôže vyčerpávajúco zaoberať všetkými prvkami gramatickej stavby jazyka. Tak by sa skladba rovnala gramatike, a nebola by jej časťou. Preto v závere prvej kapitoly Kopečný hovorí, že vonkajšou formálnou stránkou gramatického pohľadu na jazyk čiže gramatickými prostriedkami sa zaoberá osobitná gramatická disciplína — morfológia. Morfológia sa tu však nechápe ako náuka o všetkých formálnych prostriedkoch používaných na vyjadrovanie gramatických významov vôbec, ale iba ako náuka o tvaroch slov, pravda, len istých slov, totiž takých, ktoré majú aspoň dva-tri rozličné gramatické tvary. Syntax môže byť potom len vnútornou, významovou stránkou gramatického pohľadu na jazyk. Z toho vyplýva, že Kopečný rozlišuje dva rozdielne pohľady na jazyk: gramatický a negramatický čiže lexikálny, a že okrem toho rozlišuje dve stránky uvedených pohľadov: vonkajšiu čiže formálnu a vnútornú čiže obsahovú stránku. Takto by sme mali dostať štyri jazykovedné disciplíny, z nich dve gramatické — morfológiu a syntax, a dve lexikálne. O týchto však Kopečný pochopiteľne nič nehovorí.

Ako vidieť, v Kopečného chápaní základných gramatických otázok sú isté nejasnosti. Možno poukázať napr. na to, že súhrn formálnych prostriedkov, ktorými sa vyjadrujú významy preberané v syntaxi, roztŕha sa podľa negramatického — lexikálneho kritéria na dve časti. Jedna časť, vyznačená negramatickým — lexikálnym znakom, vydieľa sa ako predmet morfológie, ako predmet samostatnej oblasti skúmania, zatiaľ čo všetky ostatné syntaktické prostriedky sa ponechávajú v syntaxi. To znamená, že sa náuka o gramatickej stavbe jazyka rozčleňuje na dve nerovnorodé oblasti (na dve nerovnorodé gramatické disciplíny).

Podľa našej mienky treba sa držať zásady, že všetky jazykové jednotky majú obsah aj formu. Teda ak aj v gramatickej stavbe jazyka všetky jednotky majú obsah aj formu, nemožno istú formu bez obsahu preberať v jednej disciplíne, zatiaľ čo ostatné formy aj s obsahom ostanú v druhej disciplíne, ktorá — mimochodom povedané — sa formálnou stránkou nemá

vôbec zaoberať. V rámci gramatickej stavby jazyka napr. tvary podstatného mena slúžia rovnako ako iné formálne prostriedky (napr. slovosled, intonácia, služobné slová). Tu niet zásadného rozdielu. Podobne je to v niektorých prípadoch aj so slovesnými tvarmi. Ďalej možno pripomenúť, že aj iné formálne prostriedky tvoria v sebe uzavreté systémy. Pri intonácii na to narazil nedávno napr. aj František Daneš v svojej knižke *Intonace a věta v spisovné češtině,* Praha 1957 (pozri moju recenziu v SR XXIII, 1958, 170—172). Bolo by logickým pokračovaním nastúpenej cesty vydeliť aj tieto systémy ako samostatné formálne oblasti. Kopečný skutočne aj takto postupuje, pravda, dosť nesmelo a nerozhodne, keď tvrdí, že súbor hudobných prostriedkov spolu so zafarbením hlasu tvorí sám osebe akýsi polosamostatný parazitný systém semiologický, ktorý potrebuje jazykové výrazivo iba ako nevyhnutný podklad, aby sa mohol uplatniť. Podobný postup by sa mal použiť aj pri výklade slovosledu; veď aj doteraz sa ukazovalo, že všetky slovosledné otázky veľmi ťažko možno vložiť do syntaxe zaoberajúcej sa gramatickou stavbou jazyka ako systému, a nie výstavbou konkrétnych prehovorov (výpovedí). A nakoniec aj služobné slová bolo by možno vyňať zo syntaxe a analyzovať ich osve ako elementy osobitného plánu jazykového systému. Atď. Pravda, ani takýmto „osamostatňovaním" čiastkových plánov nestráca sa predmet syntaxe ako náuky o systéme medzislovných a vetných vzťahov a o spôsoboch vyjadrovania týchto vzťahov. Len si treba uvedomiť, že predmetom syntaxe takto zostane súhrn istých vzťahov bez ohľadu na používanú formu. K takémuto postoju však treba formulovať základné východisko, treba totiž povedať, ako máme rozumieť výrazu „gramatický pohľad na jazyk".

Základný postoj k syntaxi v tom zmysle, ako ho nachádzame aj u Fr. Kopečného, formuloval v českej lingvistike Vilém Mathesius. Je dobre známe, že V. Mathesius pre celú funkčnú jazykovedu žiadal postup od obsahu k forme, „od funkčních potřeb k formálním prostředkům, kterými se uspokojují" *(Čeština a obecný jazykozpyt,* Praha 1947, 161). To by potom znamenalo, že syntax je systém významov, systém vzťahov, obsahových faktov, ktoré sa vyjadrujú rozličnými a rôznorodými formálnymi prostriedkami. Zoskupenie syntaktických skutočností možno opodstatnene robiť iba z hľadiska významu, zatiaľ čo zoskupovanie z hľadiska formy je zásadne nesyntaktické. Ako vidieť, tu je zhoda s Kopečného definíciou syntaxe. Ale nemožno obísť ani to, že v chápaní syntaxe je tu aj zhoda s Jespersenom, ktorý pre syntax žiadal postup od významu (funkcie) k forme a pre morfológiu zasa postup od formy k významu (funkcii).

Je celkom správne, že sa tvary slov odlišujú od ostatných formálnych prostriedkov používaných v syntaxi. Je to správne najmä preto, že sa takto uplatňuje slovo ako základná jednotka pomenovania aj v gramatickej

stavbe. Tým sa len zvýrazní chápanie jazyka ako systému dorozumievacích prostriedkov, v ktorom niet neprestupných hraníc medzi jednotlivými plánmi (čiastkovými systémami). Lenže možno pochybovať o správnosti tvrdenia, že morfologický plán jazyka je záležitosťou iba formálnou. Nemožno celkom súhlasiť s Mathesiusovým výrokom, že sa morfológia zaoberá zoskupovaním vyjadrovacích prostriedkov do sústavy založenej na formálnej príbuznosti (c. d. 161). Možno odmietnuť uvedený výklad na základe skutočnosti, že v základoch morfologického systému sú predsa isté jazykové kategórie, t. j. významy vyjadrené istým formálnym spôsobom na pomenovacích jednotkách. Na jednej strane sú to kategórie viac lexikálnej povahy (napr. číslo a rod podstatných mien, stupňovanie prídavných mien a prísloviek, vid slovies), na druhej strane kategórie viac syntaktickej povahy (napr. pád pri podstatnom mene, osoba a číslo pri slovese atď.). Uveďme si jednoduchý príklad. Paradigmy osobných zámen sa v prvom rade nezakladajú na „formálnej príbuznosti tvarov", ale práve na tom, že všetky tvary paradigmy patria tomu istému pomenovaniu a že sa odlišujú iba v gramatických významoch *(ja, mňa...; ty, teba...; on, jeho...; my, nás...; vy, vás...; oni, ich...)*. Iným jednoznačným príkladom je paradigma slovesa *byť (som, si, je, sme, ste, sú)*, ktorá sa nedrží pokope na základe spoločných formálnych čŕt, ale práve len na základe spomenutých gramatických významov. Atď. Už z týchto príkladov vidno, že na morfologickom pláne musíme počítať takisto s jednotkami skladajúcimi sa z formy a významu, ako je to v pláne syntaktickom alebo lexikálnom.

Dôležitou črtou morfologických jednotiek je, že môžu mať viacero gramatických významov — syntaktických funkcií. Súvisí to vari aj so skutočnosťou, že každý gramatický tvar sa vydieľa na základe niekoľkých gramatických kategórií. Preto je plodná tá veľmi často uplatňovaná téza, že každý gramatický tvar má aspoň jeden základný a jeden vedľajší význam. Takýchto významov však môže byť niekoľko. Napríklad nominatív sa používa ako pád podmetu a pád menného prísudku *(chlapec píše; železo je kov)*, ďalej ako tvar prirovnania *(veľký ako dom, väčší ako dom, chlap ako hora, bežať ani zajac)*, tiež ako tvar prívlastku *(v meste Casablanca, pod horou Špiciak, z okresu Galanta)*. Táto viacvýznamovosť či viacfunkčnosť gramatických tvarov môže sa porovnať s viacvýznamovosťou väčšiny pomenovacích jednotiek (porov. napr. významy podstatného mena *hlava* v spojeniach *bolí ma hlava, hlava štátu...*, alebo významy prídavného mena *kyslý* v spojeniach *kyslé mlieko, kyslá tvár*, alebo významy slovesa *ísť* v spojeniach *ísť do mesta, ísť o život, ísť do tuhého...*).

Z doterajšieho uvažovania vari jednoznačne vyplýva, že morfológia nie je náukou o tvaroch bez ohľadu na význam, ale že je to náuka o forme i vý-

zname gramatických tvarov. Ale aj takéto chápanie morfológie je ešte úzke. Naznačil to už aj Mathesius, keď napísal, že morfológia — podľa neho pravda iba náuka o forme — ide cez funkčnú syntax aj cez funkčnú onomatológiu, pretože „členy téže morfologické soustavy mohou být funkčně zapojeny jak do onomatologie, tak do syntaxe" (c. d. 161). Ako príklad možno azda uviesť stupňovanie adjektív a adverbií (napr.: *tvrdý — tvrdší, dobrý — lepší, mäkko — mäkšie, zle — horšie . . .*). Ak sa toto stupňovanie zaradí do morfológie, svojím významom (funkciou) sa tento jav viaže k oblasti lexikálneho významu, čiže patrí do onomatológie. Na tomto nič nemení ďalší známy fakt, že napr. komparatív si žiada doplnenie svojho významu priamo väzbou — rekciou (napr.: *lepší ako ja, odo mňa),* a tým jeho funkcia presahuje do syntaxe. Z Mathesiusovho výkladu je azda zásadne dôležité pre ustálenie jazykovedných disciplín, že morfológia nie je len sústavou prvkov s významom gramatickým, ale aj prvkov s významom onomatologickým. Tento charakter má morfológia aj v širšom zmysle, totiž aj vtedy, keď do morfológie zahrnujeme i náuku o slovných druhoch.

Najdôležitejším argumentom pre zaradenie náuky o slovných druhoch do morfológie je nie tá skutočnosť, že slovné druhy ako nositelia gramatických významov majú svoje formálne príznaky, ale jednoducho to, že slovné druhy ako najvšeobecnejšie lexikálno-gramatické kategórie sú základom pre akúkoľvek morfologickú sústavu. Gramatické tvary — elementy tejto sústavy — sú akoby nástavbou nad slovnými druhmi. V podstate ide tu o to, že uvedené dva javy sú kvalitatívne inými abstrakciami. Gramatické významy sú vyššími abstrakciami, hoci sa cez slovný druh viažu na lexikálny význam.

Je zaujímavé, že V. Mathesius pri načrtávaní sústavného gramatického rozboru (c. d. 157—74) zaraďuje problematiku slovných druhov do onomatológie, i keď výslovne pripomína, že hlavné slovné druhy majú dvojakú tvárnosť: onomatologickú a syntaktickú. Je správne, že slovné druhy sú základom pre klasifikáciu slovnej zásoby, ako to tvrdí Mathesius (c. d. 164), ale okrem toho treba prízvukovať, že sú aj základom morfologického systému, teda základom formálnej sústavy. Tak isto sú základom aj pre vydelenie typov syntagiem v rámci druhov ustálených na základe syntaktických vzťahov. Hoci teda slovné druhy majú svoju úlohu v celej sústave jazyka, najväčší význam majú pre morfológiu. Jednoznačne možno tvrdiť, že bez rozlišovania slovných druhov niet nijakej morfológie. Aj túto okolnosť treba brať do úvahy pri ustaľovaní jednotlivých jazykovedných disciplín. Myslím, že nerešpektovanie uvedeného významu slovných druhov pre morfológiu je slabým miestom Mathesiusových výkladov.

Vráťme sa k syntaxi. Ešte raz spomenieme, že každá jazyková jednotka má dve stránky — obsah a formu. Je samozrejmé, že aj všetky syntak-

tické jednotky musia mať túto základnú črtu jazykových elementov: musia mať formu aj obsah. A ďalej je samozrejmé, že pri výklade syntaktického plánu — teda v syntaxi ako gramatickej disciplíne — treba brať ohľad na obidve stránky syntaktických prvkov (jednotiek).

V syntaktickom pláne možno zistiť systém iba tak, že sa berie do ohľadu význam. Tak je to aj v morfológii. V tom by teda nebola špecifika syntaxe. Hlavné je to, že tu ide o syntaktický význam, o vzťah. V syntaxi ide teda o systém vzťahov, pravda, iba takých vzťahov, ktoré sú v danom jazyku nejakým formálnym spôsobom vyjadrené na pomenovaniach spojených uvedenými vzťahmi. Ak je to tak, potom syntaktický systém sa musí vybudovať bez ohľadu na zloženie a tvárnosť jazykových jednotiek zúčastnených na uvedených vzťahoch. Podstatnou podmienkou je len to, že vzťahy sa berú ako existujúce medzi jazykovými jednotkami.

O aké vzťahy ide v syntaxi? Ani v tomto niet doteraz zhody v najnovších prácach syntaktických. Nám sa zdá, že zásadne ide o dve skupiny vzťahov: 1. vzťahy týkajúce sa vety ako výpovede o skutočnosti, 2. vzťahy týkajúce sa stavby vety ako zložitej jazykovej jednotky. Pravda, v konkrétnych prípadoch vzťahy týkajúce sa vety ako výpovede o skutočnosti sú dôležitejšie než vzťahy týkajúce sa stavby vety ako zložitej jazykovej jednotky, lebo každá aj jednoslovná veta (napr. menná alebo citoslovcová) je výpoveďou o skutočnosti, hoci jej stavba je celkom jednoduchá.

Podobne ako inde v jazyku ani v syntaxi nemôže ísť len o čisté vzťahy bez ohľadu na jednotky spojené týmito vzťahmi. Preto ani v syntaxi nemôže byť základným elementom vzťah, ale musí to byť jazyková jednotka majúca obsah aj formu, teda jednotka vybudovaná na vzťahu.

Syntaktické jednotky sú dvojaké: jednak jednotky vybudované na predikačnom vzťahu (vzťah použitého pomenovania k pomenovanej skutočnosti), jednak jednotky vybudované na syntagmatických vzťahoch (vzťah použitého pomenovania k iným pomenovaniam vo výpovedi). Preto je vhodné zásadne rozlišovať medzi jadrom vety na jednej strane a syntagmou (skladom) na druhej strane. Rozlišujeme teda dva syntaktické elementy, dve základné syntaktické jednotky: jadro vety a syntagmu.

Keďže jadro vety sa nevydieľa na základe vzťahu jedného pomenovania k druhému, ale na základe vzťahu výpovede k vypovedanej skutočnosti, môže ním byť tak jedno pomenovanie čiže jeden tvar, ako aj spojenie pomenovaní čiže syntagma. Podľa toho sa potom rozlišujú jednočlenné a dvojčlenné vety. Oproti tomu syntagma je vždy spojením pomenovaní čiže spojením tvarov. Iba výnimočne — aj to iba vtedy, keď celá syntagma je súčasne jadrom vety — sa jeden člen syntagmy vynecháva a iba sa naň odkazuje tvarom druhého člena. To sú prípady dvojčlenných slovesných viet s nevyjadreným podmetom (napr. imperatívne vety typu *Neskáč!*).

Súhrnne teda sotva možno súhlasiť s výrokom Kopečného, že predmetom morfológie a syntaxe sú dve stránky gramatického pohľadu na jazyk. Nejde tu totiž o príklad vonkajšej a vnútornej čiže formálnej a obsahovej stránky gramatických jednotiek. Zdá sa, že tu ide v zásade o protiklad medzi rozličnými jazykovými jednotkami. V morfológii ide o gramaticky stvárnené pomenovania, resp. o systém takých jednotiek, a v syntaxi zas ide o formálne vyjadrené vzťahy vetné a medzislovné, resp. o systém konštrukcií vybudovaných na uvedených vzťahoch. Morfologickou jednotkou je teda tvar, zatiaľ čo syntaktickou jednotkou je konštrukcia. Pravda, obidva tieto gramatické prvky, ktoré súčasne sú aj jazykovými jednotkami, majú význam i formu. Tieto sa však v uvedených dvoch plánoch nekryjú. Napríklad morfologický a syntaktický význam sú dve veci. Morfologické významy sú oporou pre syntaktické významy, práve tak ako morfologické tvary sú oporou pre formu syntaktických konštrukcií. Vzájomné vzťahy morfológie a syntaxe treba naďalej skúmať na základe konkrétnych príkladov.

Z našej úvahy vychodí, že náuka o gramatickej stavbe jazyka (čiže gramatika) sa rozčleňuje na morfológiu a syntax, pričom v obidvoch týchto gramatických disciplínach ide o výskum čiastkových systémov rozličných jazykových jednotiek. Morfológiu netreba chápať ako náuku o forme a syntax zas ako náuka o význame (funkcii týchto foriem). Keďže každá jazyková jednotka — bez ohľadu na svoju zložitosť a štruktúru — má svoj obsah aj svoju formu, aj náuka o každej vrstve jazykových jednotiek berie do ohľadu obsah aj formu skúmaných jazykových jednotiek. Čiastkové systémy sú vybudované nie na roztrhnutí obsahu a formy, ale naopak, sú vybudované, resp. majú byť vybudované na súhre obsahu a formy patričných jazykových jednotiek.

O SPOJKÁCH *PRETOŽE* A *LEBO*

Ján Holý

Nejeden učiteľ slovenčiny ocitne sa neraz pred nevyriešenými gramatickými problémami. Takouto nevyriešenou otázkou je aj hodnotenie spojok *pretože, lebo, bo.*

V starších učebniciach sa odlišovala podraďovacia spojka *pretože* od priraďovacích spojok *lebo, bo.* V novších učebniciach (napr. Slovenský jazyk pre 9.—11. roč., SPN 1957; Pauliny — Štolc — Ružička, Slovenská gramatika, Martin 1955) dávajú sa však tieto spojky do tej istej kategórie podraďovacích spojok. Preto pri rozbore príslovkových viet príčinných a pri ich odlišovaní od dôvodového súvetia dostáva sa učiteľ pred rozličné prekážky.

Vo svojom diskusnom príspevku rozoberiem otázku uvedených spojok trochu dôkladnejšie. Východiskom pre riešenie otázky môže byť základné diferencovanie dvoch typov súvetia, a to priraďovacieho (parataktického) a podraďovacieho (hypotaktického).

Priraďovacie súvetie má dve charakteristické vlastnosti:

1. Druhá veta má k prvej vete istý významový (obsahový) vzťah a podľa neho dostáva svoj názov nielen táto druhá veta, ale aj celé súvetie. V priraďovacom súvetí je teda poradie viet záväzné a jeho zmenou pôvodné súvetie stráca logický zmysel. Z tejto charakteristickej vlastnosti ďalej vyplýva, že priraďovacia spojka nemôže byť na začiatku súvetia, ale iba na začiatku druhej vety. Napríklad:

Mať zomrela a *otec nato pošiel svetom.*	(s. zlučovacie)
Ľúbil sa vám film, či *ste neboli v kine?*	(s. vylučovacie)
Prešiel pomaly za dedinu, ba *dostal sa až k lesu.*	(s. stupňovacie)
Už je apríl, ale *je ešte zima.*	(s. odporovacie)
Neprišiel som, veď *som nemohol.*	(s. dôvodové)
Nemohol som, preto *som neprišiel.*	(s. dôsledkové)

Treba si všimnúť, že druhú vetu spolu so spojkou nemožno premiestiť pred prvú vetu. Ani po vynechaní spojky vety v zmenenom poradí nie sú obvykle v nijakom logickom vzťahu (napr. *Dostal sa až k lesu — prešiel pomaly za dedinu. Neboli ste v kine — ľúbil sa vám film?),* alebo sa pôvodný vzťah zmenil, takže nové súvetie vyžaduje novú spojku, a to priraďovaciu alebo podraďovaciu. Napríklad:

Už je apríl, ale *je ešte zima. — Ešte je zima,* hoci *je už apríl.*

Nemôžem svedčiť, veď *som nebol s vami. — Nebol som s vami,* preto *nemôžem svedčiť.*

Zmeniť poradie viet pri ponechaní spojky možno iba v súvetí zlučovacom a vylučovacom, pravda, len v niektorých prípadoch. Napríklad:

Svahy začali kopnieť a slnko sa usmievalo. — Slnko sa usmievalo a svahy začali kopnieť.

Ostaneš doma, alebo ideš so mnou? — Ideš so mnou, alebo ostaneš doma?

V uvedených dvoch prípadoch ide o také vety, ktorých vzťah je vzájomne zlučovací alebo vylučovací a platí o ňom akési matematické komutatívne pravidlo.

2. V priraďovacom súvetí sa nemožno jednou vetou pýtať na druhú (ako v súvetí podraďovacom), pretože v tomto druhu súvetia jedna veta nenahrádza chýbajúci vetný člen vety druhej. Výnimkou je zaujímavá dvojica, a to súvetie dôvodové a dôsledkové. Dôvod vždy vedie k dôsledku a pri dôsledku sa predpokladá zasa určitý dôvod. Preto zmenou poradia viet sa z dôvodového súvetia stáva dôsledkové a naopak, čo vyžaduje, pravda, aj zmenu spojky. Napríklad:

Začalo hrmieť, (preto) Miška do mesta nepustili.

Miška do mesta nepustili, (lebo) začalo hrmieť.

Ako vidieť, v oboch prípadoch máme rovnaké vety. Veta *Začalo hrmieť* vyjadruje dôvod, veta *Miška do mesta nepustili* vyslovuje zasa dôsledok. Pretože sa dôvod (vzťah príčinnosti) vyjadruje v jednoduchej vete osobitným vetným členom (príslovkovým určením, ktoré vyjadruje vonkajšie okolnosti deja alebo činnosti), na dôvodovú vetu možno sa pýtať vetou dôsledkovou, či sú v takom alebo onakom poradí. Pravda, v súvetí dôvodovom je otázka pomocou opytovacej príslovky *prečo* prirodzenejšia.

O podraďovacom súvetí zasa opačne platí:

1. Umiestenie vedľajšej vety môže byť trojaké. Vedľajšia veta [vysádzaná je kurzívou] môže byť pred hlavnou vetou *(Pretože bolo málo roboty,* Jana nechali doma), za hlavnou vetou (Jana nechali doma, *pretože bolo málo roboty),* ba môže byť aj vložená do vety hlavnej (Jana, *pretože bolo málo roboty,* nechali doma). Je prirodzené, že toto poradie viet nemôže byť ľubovoľné, ale sa riadi podľa toho, ktorá časť súvetia má byť východiskom alebo jadrom výpovede, prípadne podľa ďalších vzťahov vety hlavnej a vedľajšej.

2. Vedľajšia veta vždy zastupuje niektorý chýbajúci člen vety hlavnej. O aký člen ide, to sa zistí otázkou, ktorá je zložená z vhodného opytovacieho zámena alebo opytovacej príslovky (pri vedľajších vetách príslovkových) a z celej hlavnej vety. Hlavnou vetou sa teda pýtame na vetu vedľajšiu, ktorá je odpoveďou na otázku. Napríklad:

Denne ťa pozorujem, *ako ti ubúda síl.*

Vedľajšia veta zastupuje tu predmetový doplnok vety hlavnej, je teda doplnková a odpovedá na otázku: *Akého ťa pozorujem?* Neslobodno sa tu

pýtať napr. opytovacou príslovkou *ako,* pretože sa vedľajšia veta vzťahuje nie na sloveso *pozorujem,* ale na priamy predmet *ťa.*

Pouvažujme teraz napr. o súvetí, ktoré Jozef Štolc (Slovenský jazyk, pokusné texty pre 9. ročník všeobecnovzdelávacích škôl, II. časť, SPN 1957, str. 23) uvádza ako príklad na súvetie podraďovacie s príslovkovou vetou:

Domov sa vrátil neskoro, lebo zablúdil.

V súvetí je síce možné pýtať sa prvou vetou na druhú, ale poradie viet pri ponechaní spojky *lebo* nemožno zmeniť.

V *Slovenskej gramatike* Paulinyho — Štolca — Ružičku (Martin 1955, str. 375) sa uvádza, že spojky *lebo, bo* sú podraďovacie, lebo ich vraj možno nahradiť spojkou *pretože.* Som tej mienky, že tento dôvod nestačí, pretože vetu možno chápať aj obrátene, že totiž spojku *pretože* možno nahradiť spojkami *lebo, bo.* Je tu však aj ďalší otáznik. Spojky *pretože, lebo, bo* možno nahradiť aj spojkou *veď,* ktorú autori pokladajú za priraďovaciu.

Je celkom prirodzené, že uvedené dôvodové (príčinné) spojky možno vzájomne zamieňať, pretože — ako som už uviedol — v každom prípade ide o vetu príčinnú (dôvodovú), a to raz v súvetí parataktickom, inokedy v hypotaktickom.

Spojky *pretože, lebo, bo* možno aj vynechať. Ostane podraďovacie súvetie po ich vynechaní aj ďalej podraďovacím?

Ako vidieť, uvedený dôvod *Slovenskej gramatiky* nie je presvedčivý. Preto si vec osvetlime z inej strany. Upravme vetu zo Štolcovej učebnice na súvetie dôsledkové:

Zablúdil, preto sa vrátil domov.

Miesto spojky *preto* môžu byť aj ďalšie dôsledkové spojky: *tak, teda, a preto, a tak, a teda,* ktoré vždy uvádzajú iba vetu druhú, dôsledkovú. Všimnime si teraz, ktoré dôvodové spojky zodpovedajú v rámci priradenosti uvedeným spojkám dôsledkovým. Je jasné, že to môžu byť iba spojky *lebo, bo, veď,* pretože môžu uvádzať iba druhú vetu, dôvodovú. A to je najvážnejší, možno povedať jediný dôvod, že ide vo všetkých troch prípadoch o spojky priraďovacie. Od nich treba odlišovať podraďovaciu spojku *pretože,* ktorá môže byť na všetkých troch miestach v podraďovacom súvetí, ako som to uviedol vyššie.

V závere zdôrazňujem, že spojky *lebo, bo* treba pokladať za priraďovacie a potom aj uvedené súvetie prof. Štolca *(Domov sa vrátil neskoro, lebo zablúdil)* je tiež priraďovacie — dôvodové. Dôvodom je pevné poradie viet, ktoré v rámci toho istého druhu súvetia pri ponechaní spojky *lebo* nemožno zmeniť.

NOVÉ VYDANIE PRAVIDIEL ČESKÉHO PRAVOPISU

Koncom r. 1957 vyšlo vo Vydavateľstve ČSAV dlho a starostlivo pripravované nové vydanie *Pravidiel českého pravopisu,* českej normatívnej pravopisnej príručky. Toto vydanie vypracovala pravopisná komisia vedeckej rady Ústavu pre jazyk český ČSAV s kolektívom pracovníkov tohto ústavu za vedenia akad. Bohuslava Havránka a akad. Františka Trávníčka.

Pretože slovenská kultúrna verejnosť vie, že sa toto nové vydanie českej pravopisnej príručky pripravovalo paralelne s vydaním *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1953, pričom obe pravopisné komisie úzko spolupracovali, pokladáme za vhodné aspoň stručne informovať čitateľov Slovenskej reči jednak o výsledkoch tejto spolupráce, jednak o rozdieloch medzi oboma pravopisnými príručkami.

Obe pravopisné komisie vychádzali pri svojej práci z rovnakej zásady: nemeniť pravopis v tých bodoch, v ktorých je pevne ustálený a v praxi vyhovuje; nerobiť radikálnu reformu pravopisnej sústavy, ale upraviť tie pravopisné pravidlá alebo jednotlivosti, v ktorých pravopis nie je pevne ustálený a v praxi pôsobí ťažkosti. Obe komisie mali pri svojej práci na pamäti, aby sa v jednej alebo v druhej pravopisnej sústave nerobili také zmeny, ktoré by obe pravopisné sústavy podstatne oddialili. Pri každom bode pravopisnej úpravy sa skúmala možnosť zhodného alebo obdobného riešenia v oboch pravopisných sústavách.

Rozhodujúce pri každej takejto úvahe sú však vo väčšine prípadov vnútorné zákonitosti daného jazyka a predchádzajúci vývoj danej pravopisnej sústavy. Na iné spoločenské kritériá ako jazykové možno pri pravopisnej úprave prizerať v takých otázkach, kde pravopis nesúvisí priamo s vnútornými zákonitosťami jazyka. Sú to napr. otázky interpunkcie, písanie veľkých písmen a rozdeľovanie slov. Pravda, ani v týchto prípadoch nemožno radikálne zasahovať do pravopisnej tradície.

Spoluprácou oboch pravopisných komisií sa dosiahlo, že interpunkčné pravidlá a zásady rozdeľovania slov v českom a slovenskom pravopise sú úplne zhodné. Aj zásady písania veľkých písmen sa v podstate zhodujú. Výsledky diskusií v Čechách (po vyjdení *Pravidiel slovenského pravopisu*) viedli však k istému obmedzeniu skupín pomenovaní, v ktorých sa píšu veľké začiatočné písmená. A tak názvy ministerstiev, povereníctiev, škôl (okrem vysokých), súdov (okrem Najvyššieho súdu), zastupiteľských úradov, ako aj zložiek a orgánov uvedených inštitúcií a úradov (ako sú výbory, odbory, sekcie, rady, predsedníctva, prezídiá, fakulty, dekanstvá, katedry vysokých škôl a pod.) píšu sa dnes podľa nových Pravidiel v češtine s malým začiatočným písmenom a v slovenčine s veľkým začiatočným písmenom. Na str. 67 nových českých Pravidiel uvádzajú sa s malým začiatočným písmenom napr. takéto pomenovania: *ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství, pověřenectvo spravedlnosti, sbor pověřenců; jedenáctiletá střední škola J. K. Tyla v Hradci Králové; krajský soud v Pardubicích; velvyslanectví Československé republiky v Moskvě; předsednictvo vlády, ústřední výbor KSČ, krajský výbor KSČ v Olomouci, presidium ČSAV, krajská správa státních*

spořitelen; katedra matematiky elektrotechnické fakulty ČVUT a pod. V slovenčine píšeme všetky pomenovania tohto druhu s veľkým začiatočným písmenom. Tento rozdiel medzi oboma pravopisnými sústavami nie je vôbec potrebný a v praxi môže pôsobiť rozličné nepríjemnosti a zmätok. Iste sa ho podarí opätovnými diskusiami českých a slovenských jazykovedcov odstrániť.

Blízkosť zvukovej i gramatickej stavby oboch našich spisovných jazykov umožnila nájsť aj iné styčné body pri úprave slovenského a českého pravopisu. Týka sa to písania zdomácnených cudzích slov, predložiek *s, z* a predpôn *s-, z-*, príslovkových výrazov, v niektorých prípadoch i kvantity (dĺžky, resp. krátkosti) samohlások, niektorých skratiek a iných jednotlivostí.

O písaní zdomácnených cudzích slov (ide najmä o označovanie dĺžky samohlások a o písanie *s*, resp. *z* v slovách latinského a gréckeho pôvodu podľa výslovnosti) platí dnes v oboch pravopisoch rovnaká zásada: píšu sa podľa ich dnešnej výslovnosti. Rozdiel medzi českým a slovenským pravopisom v tomto bode je len v tom, že v slovenskom pravopise, kde sa táto zásada uplatňovala už dávnejšie (čiastočne od r. 1931, viac od r. 1940), bolo ju možno r. 1953 doviesť do dôsledkov, kým v češtine, kde v tejto veci nastal r. 1849 umelý zásah (pozri o tom článok dr. Fr. V á h a l u *Češi a Slováci v pravopisu*, Československý novinár 1958, č. 4, str. 110), začína sa uvedená zásada znova uplatňovať až teraz. Pritom v prvej fáze sa v mnohých prípadoch pripúšťa na prechodný čas dvojaký spôsob písania, doterajší a nový (napr. *organisace* i *organizace, analysa* i *analýza, celulosa* i *celulóza, ofensivní* i *ofenzívní*). V niektorých prípadoch sa v češtine dĺžka v prevzatých slovách neoznačuje (napr. v zakončení *-úra* v slovách ako *kultura, literatura* a pod. alebo v skupinách *-di-, -ti-, -ni-* v slovách ako *kolektiv, definitiva, recidiva, serpentina* a pod., ďalej v istom počte odborných termínov — pozri na str. 49 nových českých Pravidiel). Podľa našej mienky sú pravidlá o písaní prevzatých slov v českom pravopise príliš komplikované a možno ich chápať len ako dočasné (českí jazykovedci ich tak aj chápu). Vcelku sa v tomto bode oba pravopisné systémy zblížili a asi sa budú ďalej zbližovať, pravda, v súhlase s vnútornými zákonitosťami oboch našich spisovných jazykov.

Pravidlá o písaní predložiek *s, z* v slovenskom pravopise sú založené dôsledne na gramatickom princípe: so 7. pádom sa spája predložka *s (so)*, s 2. pádom predložka *z (zo)*. V českom pravopise sa v tomto bode tiež uplatňuje gramatický princíp, ale pri 2. páde sa kríži s princípom významovým, čiastočne podporovaným aj rozdielmi vo výslovnosti — aspoň v istých prípadoch. Aj v češtine sa spája so 7. pádom predložka *s (se)* a s 2. pádom prevažne predložka *z(ze)*. Iba „v spojení s názvami hmotných predmetov a častí tela" pri vyjadrení „pohybu z povrchu preč alebo po povrchu dolu" spája sa predložka *s (se)* aj s 2. pádom, napr. *vzíti se stolu, s kamen, sesednout s koně, slézti se skály* a pod. (pozri str. 20 českých Pravidiel). Aj v tomto bode šla úprava slovenského a českého pravopisu rovnakým smerom a vo výsledku je pomerne malý rozdiel, plne odôvodnený rozdielmi medzi oboma jazykmi.

Naproti tomu úprava písania predpôn *s-, z-* v dôsledku predchádzajúceho odlišného vývoja v oboch pravopisných sústavách išla protichodným smerom. V slovenčine sa tu uplatnil temer úplne princíp zhody pravopisu s výslovnosťou (tzv. fonetický alebo fonologický pravopisný princíp), ktorý vo vývoji slovenského pravopisu od r. 1931 postupne víťazil, až zvíťazil. Diskutovalo sa o dôslednejšom uplatnení tohto princípu aj v českom pravopise, mienky českých jazykovedcov i verejnosti v tejto veci neboli — a myslím — ani nie sú jednotné, ale napokon

zvíťazil v češtine tradičný spôsob písania, založený na rozlišovaní predpony *s- (se-)* a *z- (ze-)* podľa významu (pozri str. 21 n. českých Pravidiel).

Poslednou pravopisnou úpravou odlíšil sa slovenský pravopis od českého ešte v jednom bode: v písaní slovesného tvaru na *-li* (*robili, išli* a pod.) vždy s mäkkým *i*. Kým v slovenčine bolo zavedenie jednotného písania tohto slovesného tvaru plne odôvodnené gramatickou stavbou slovenského jazyka (slovenčina sa tu zhoduje s ruštinou) a pravopisná úprava v tomto bode bola už dávno zrelá (jedným z dôkazov je temer všeobecný súhlas slovenskej verejnosti s touto úpravou), v češtine sa na takéto riešenie vôbec nepomýšľalo pre odlišnosť gramatickej stavby českého jazyka. Dobre túto vec znovu osvetlil dr. Váhala v cit. článku.

Príslovkové výrazy (tzv. zložky), ktoré vznikli z predložkových alebo iných spojení, píšu sa dnes v slovenskom i v českom pravopise väčšine dovedna, ako jedno slovo. Rozdiel je len v tom, že české Pravidlá zaznamenávajú vo veľkom počte výrazov popri novšom spôsobe písania dovedna aj starší spôsob písania oddelene, napr.: *donedávna* i *do nedávna, doširoka* i *do široka, načerno* i *na černo, nahrubo* i *na hrubo, nakrátko* i *na krátko, naprázdno* i *na prázdno, odmala* i *od mala, zastara* i *za stara, zatepla* i *za tepla, zblízka* i *z blízka, zdaleka* i *z daleka* a i. (pozri str. 71 a Pravopisný slovník českých Pravidiel). Slovenské Pravidlá zaznamenávajú vždy iba jeden spôsob písania, zväčša dovedna, zriedka (v tzv. výnimkách) oddelene.

Nemáme tu miesta porovnávať český a slovenský pravopis a ich poslednú úpravu v jednotlivostiach. Naše porovnanie v hlavných bodoch však ukazuje, že sa v práci slovenskej pravopisnej komisie neuplatnili nijaké tendencie odlíšiť slovenský pravopis nasilu od českého pravopisu, ale naopak snaha riešiť otázky úpravy slovenského pravopisu s rozvahou a v úzkej spolupráci s českou pravopisnou komisiou. To isté možno obdobne povedať aj o práci českej pravopisnej komisie. Na záverečnej verejnej diskusii o úprave slovenského pravopisu sa aktívne zúčastnili poprední českí jazykovedci a dvaja vedúci českí jazykovedci, akad. Trávníček a akad. Havránek, boli členmi širšej komisie, vymenovanej Sborom poverenikov. Podobne zasa slovenskí jazykovedci sa aktívne zúčastnili na diskusiách o úprave českého pravopisu. Pokiaľ sa v súvislosti so slovenským pravopisom vyskytovali a vyskytujú separatistické náhľady, pochádzajú sčasti od mladých adeptov, ale najmä z radov nejazykovedcov (napr. mnohí učitelia stále nerozvážene volajú po odstránení ypsilonu zo slovenského pravopisu). Sme povďační našej komunistickej strane za varovné upozornenie, vyslovené ústami s. Oskára Jeleňa na sjazde KSS v máji 1958, aby sme takýmto separatistickým náladám nepodliehali.

Z toho istého prameňa, z buržoázneho nacionalizmu, vyvierajú aj iné nálady. Dr. Váhala v cit. článku sa zmieňuje o tom, že v istých kruhoch českej verejnosti sa hovorí v súvislosti s poslednou úpravou českého pravopisu o slovakizovaní češtiny. Súdruh Váhala takýto názor správne vyvracia a odmieta. Pri úprave slovenského pravopisu vyskytovali sa zas rovnako nezmyselné hlasy, že sa slovenský pravopis „polonizuje". Všelijakí anonymovia, ale aj neanonymní „strážcovia čistoty" slovenského jazyka neraz napádajú slovenských jazykovedcov, že dosť nechránia slovenčinu pred „inváziou" českých slov. Proti všetkým takýmto škodlivým náladám treba bojovať. Jazykovedci majú pre tento boj dostatok vedeckých argumentov. Nemožno však povedať, že sme boj proti separatistickým náladám dostatočne rozvinuli. To bude naša úloha v terajšom období po sjazde KSS a po XI. sjazde KSČ.

Teraz si v krátkosti povšimneme českú pravopisnú príručku a porovnáme ju so slovenskou. Obe príručky sa zhodujú v tom, že ich podstatnú časť tvorí pomerne obsiahly pravopisný slovník. V českých Pravidlách sa tento slovník obmedzuje temer výlučne na pravopisnú a výslovnostnú stránku slov. Slovníková časť slovenských Pravidiel obsahuje aj mnoho údajov gramatických.

Podobným rozdielom vyznačuje sa aj úvodná časť oboch príručiek. Kým česká príručka podáva v úvodnej časti len pravidlá pravopisné, zatiaľ slovenské Pravidlá obsahujú aj mnoho poučiek gramatických a základné poučky o spisovnej výslovnosti. Je to odôvodnené tým, že v slovenčine dosiaľ nemáme inú normatívnu príručku.

Sústredením sa na pravopisné otázky autori českých Pravidiel dosiahli, že výklady o jednotlivých pravopisných javoch sú podrobnejšie ako v slovenských Pravidlách, idú viac do hĺbky a preberajú príslušnú problematiku v celej šírke, s veľkým množstvom príkladov. Výklady v úvodnej časti českých Pravidiel členia sa do týchto samostatných kapitol: *Označovanie hlások písmenami* (str. 9—53), *Skratky a značky* (str. 53—56), *Písanie veľkých písmen* (str. 57—69), *Hranice slov v písme* (str. 69—76) a *Rozdeľovacie znamienka* (str. 76—97). Pripojené sú tabuľky prepisu slovanských, maďarských, rumunských a albánskych mien do češtiny.

Prvá kapitola je najobsiahlejšia. Obsahuje výklady a poučky o používaní písmen *i(í)* a *y(ý)*, *ě*, o označovaní mäkkých spoluhlások *ď*, *ť*, *ň*, o párových spoluhláskach, o skupinách spoluhlások, ďalej nasledujú výklady a poučky o predložkách *s*, *z* a predponách *s-*, *z-*, o dĺžke samohlások v domácich slovách a napokon sa preberajú pravidlá o písaní prevzatých slov. Veľmi podrobné sú v tejto kapitole najmä výklady o rozlišovaní *i* a *y*, o písaní predpôn *s-*, *z-* a o dĺžke samohlások. Kapitola o kvantite samohlások by mohla slúžiť ako metodologické východisko pre budúce spracovanie tohto problému v slovenskej pravopisnej príručke.

Dosť podrobne je spracovaná i kapitolka Skratky a značky. V slovenských Pravidlách sa niektoré značky uvádzajú na konci kapitoly o písaní veľkých písmen a niektoré skratky v kapitole o interpunkcii (pri bodke). Riešenie českých Pravidiel je účelnejšie a vecne správnejšie. Z jednotlivostí stojí tu za zmienku, že české Pravidlá píšu výraz *10° C* iným spôsobom ako slovenské *(10 °C)*. Bude treba znovu overiť, aká je tu medzinárodná norma.

Kapitola o písaní veľkých písmen sa vcelku zhoduje s obdobnou kapitolou v slovenských Pravidlách, ale je dôkladnejšie spracovaná a obsahuje väčší počet príkladov. O nežiadúcich vecných rozdieloch sme sa zmienili vyššie.

Kapitola *Hranice slov v písme* obsahuje výklady o písaní príslovkových zložiek, o písaní spojovníka a o rozdeľovaní slov na konci riadku. Opäť sa nám zdá takéto usporiadanie látky účelnejšie i teoreticky lepšie odôvodnené (z hľadiska pravopisu), ako je usporiadanie v slovenských Pravidlách.

Podrobnejšie ako v slovenských Pravidlách sú aj výklady o interpunkcii (kap. *Rozdeľovacie znamienka*). V českých Pravidlách sa napr. uvádza vzor, ako treba písať adresu na obálku, ako treba vyplňať tlačivá, väčšia pozornosť sa venuje kombináciám dvoch interpunkčných znamienok, všade sa uvádza viac príkladov.

Dodatok (*Přídavek*, str. 98—110) obsahuje nielen vyčerpávajúce pravidlá prepisu z cyriliky do latinky pre všetky slovanské jazyky, ktoré používajú cyrilské písmo, ale aj pravidlá prepisu vlastných mien z iných slovanských jazykov a okrem toho z maďarčiny, rumunčiny a albánčiny. Pri prepise z cyriliky do latinky

rozlišujú české Pravidlá tzv. vedeckú transliteráciu a bežný prepis. Nám sa mechanická transliterácia nezdá pre slovanské jazyky vôbec potrebná. Nepoužívajú ju podľa našich vedomostí ani v poľskom pravopise a nepoužívame ju ani v slovenčine.

Zo slovníkovej časti českých Pravidiel treba pochvalne pripomenúť, že sa pri mnohých heslových slovách uvádzajú príslušné viacslovné pomenovania, písané s veľkými i malými začiatočnými písmenami, pokiaľ sa tieto pomenovania zaznamenávajú v kapitole o písaní veľkých písmen (porov. napr. heslá *československý, český, slovenský*). Pre prax je toto riešenie veľmi výhodné. Ďalej treba uvítať, že české Pravidlá zachycujú už aj nový spôsob písania orientálnych zemepisných mien ako *Barma, Dillí, Kalkata* a i.

S jednou stránkou nových českých Pravidiel nebude asi česká verejnosť spokojná. Je to okolnosť, že Pravidlá v neúnosne veľkom počte prípadov objektívne zachycujú kolísanie v pravopise a uvádzajú dvojaký spôsob písania. Týka sa to nielen písania príslovkových výrazov (dovedna i oddelene) a písania cudzích slov (pozri vyššie), ale aj iných javov. Takto sa vlastne sankcionuje dnešná rozkolísanosť a neprispieva sa k jej odstráneniu.

Ďalej nepokladáme za praktické riešenie, že sa pri dvojakom spôsobe písania niekedy používa poznámka „jiné je", ktorá síce upozorňuje používateľa, že má dva rovnozvučné výrazy v pravopise rozlišovať, ale nehovorí sa, kedy má ktorý výraz použiť (napr.: *dokola* přísl.; jiné je *do kola; dokonce,* přísl.; jiné je *do konce* a pod.).

Je nepochybné, že aj pri uvedených drobných nedostatkoch budú nové Pravidlá českého pravopisu dobre plniť svoju funkciu normatívnej pravopisnej príručky.

Š. Peciar

DR. LADISLAV DVONČ, BIBLIOGRAFIA SLOVENSKEJ JAZYKOVEDY ZA ROKY 1948—1952. Vydala Matica slovenská v Martine 1957. Strán 236. Cena viaz. výtlačku Kčs 17,40.

Obdobie vývoja slovenskej jazykovedy do r. 1939 samostatne bibliograficky zachytené nemáme. Prvú samostatnú bibliografiu slovenských jazykovedných prác zostavil V. Blanár z rokov 1939—1947 (Vincent B l a n á r, *Bibliografia jazykovedy na Slovensku 1939—1947,* SAVU, Bratislava 1950). I keď tento súpis jazykovedných publikácií nie je úplný, ako to vyčitovali viaceré recenzie, predsa len Dvončova *Bibliografia slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952* mohla už nadviazať na istú tradíciu.

Prvé dve kapitoly (1. *Všeobecná jazykoveda,* 2. *Jazyky indoeurópske, susedné a umelé*) spôsobom rozčleňovania materiálu spracúva Dvonč paralelne s Blanárom. Ale z tretej kapitoly Blanárovej *(Slovanská jazykoveda)* odčleňuje Dvonč veľmi správne a opodstatnene ako štvrtú, samostatnú kapitolu *Slovenskú jazykovedu,* lebo napokon ťažisko celej práce je tu. (U Blanára bola stať *C. Jazyk slovenský* vyčlenená podobne ako state *A. Praslovančina,* B. *Jazyk a pamiatky cirkevnoslovanské.)* Posledná kapitola *(Organizácia vedeckej práce. Bibliografia.* Atď.) má vcelku opäť podobný charakter v oboch prácach. V Dvončovej Bibliografii je však na konci okrem menného indexu aj vecný index a štyri cudzojazyčné resumé: ruské, francúzske, anglické a nemecké.

Ďalšou prednosťou *Dvončovej Bibliografie* je rozčlenenie uvedených kapitol. K prehľadnosti kapitoly o všeobecnej jazykovede prispieva, že sa rozdeľuje na dve state: *Diskusia o budovaní marxistickej jazykovedy* a *Iné práce*. V kapitole *Slovanská jazykoveda* sa zas v osobitných statiach preberajú jazyk český a jazyk ruský ako tie dva slovanské jazyky, s ktorými v súčasnosti prichádza slovenčina viac do styku ako s inými slovanskými jazykmi.

Podrobnejšie členenie materiálu u Dvonča ešte aj v niektorých iných partiách je napokon odôvodnené i väčším množstvom zozbieraného materiálu, ktorý je zároveň svedectvom o rozmachu slovenskej jazykovedy. (Oproti 1117 bibliografickým jednotkám Blanárovým za 9 rokov má Dvonč za 5 rokov 1500 bibliografických jednotiek.)

Dvončova práca pri výbere materiálu bola naozaj dôkladná: autor excerpoval totiž nielen jazykovedné alebo jazykovede blízke odborné publikácie, ale aj dennú tlač a publikácie najrozmanitejšieho druhu, i keď ide mnoho ráz v nich len o skúpe zmienky o jazyku. Podrobne si autor excerpoval aj príslušné ročníky *Slovenskej bibliografie* a údaje z Tylovej práce *Bibliografie české linguistiky za léta 1945—1950*, aby spresnil a rozmnožil svoje údaje.

Dvončova Bibliografia má aj ďalšie prednosti z technickej stránky spracovania. Bibliografické jednotky sa číslujú až na konci a výrazne typograficky sú odlíšené recenzie, zprávy a referáty od štúdií a samostatných publikácií.

Pre používateľov Dvončovej Bibliografie je výhodné aj to, že na konci takmer každej skupiny bibliografických jednotiek sa v skratke uvádzajú i odkazy na tie bibliografické jednotky, ktoré sú z vecných dôvodov zaradené v iných skupinách, ale okrajovo patria aj do danej skupiny. (Porov. napr. na str. 48, 59, 73, 79—80, 91, 123 a inde.) Okrem toho však aj v niektorých iných prípadoch by sa žiadalo uvádzať údaj na dvoch miestach. Ak sa napr. v anotácii Horeckého recenzie Projektu slovarja jazyka Puškina (č. 341) uvádza, že upozorňuje aj na problémy slovnikárskej práce vôbec, bolo by bývalo vhodné zaznamenať túto recenziu aspoň v doplnkoch k slovenskému slovnikárstvu, lebo napokon hodnotenie sovietskej štúdie vyplývalo zo situácie v našej slovnikárskej praxi.

Čo sa týka anotácií, vynecháva ich Dvonč iba v tých niekoľkých periférnych prípadoch, kde je z titulu jasné, o aký príspevok ide. Anotácie spracúva Dvonč zväčša sám, ale niekedy (porov. napr. č. 488) použije na charakteristiku vhodný citát z nejakej recenzie alebo zprávy. Štylizácie anotácií, ktoré vyžadujú zhustené, skratkovité vyjadrovanie a neosobnú formu, vcelku vyhovujú. Len v niektorých prípadoch nájdeme nezhustené vyjadrovanie. Napríklad v č. 21 namiesto „Podrobne rozoberá jazykovedné koncepcie . . ." by bolo nepochybne lepšie: *Podrobný rozbor jazykovedných koncepcií . . .* — Alebo v č. 81 namiesto „Študuje analógiu v detskej reči . . ." by bolo lepšie: *Štúdia o analógii v detskej reči . . .* — Podobne by sa žiadalo písať viac v skratke napr. v č. 8, 171, 218, 872 a inde. Alebo pri zaznamenávaní diskusie o marxistickej jazykovede z r. 1950 namiesto rozsiahleho „ohlas na diskusiu o stave sovietskej jazykovedy, ktorá prebiehala v moskovskej Pravde na jar a v lete 1950" by bolo stačilo v skratke: *Ohlas na diskusiu o marxistickej jazykovede (v moskovskej Pravde) 1950*. Inde sa zas dal autor zviesť novinárskym klišé, napr. „na stránkach/stranách moskovskej Pravdy" (č. 14, 18, 72 a inde) oproti stručnému: *v moskovskej Pravde* (č. 65, 66, 69, 70, 71 a inde).

Ak niektorý jazykovedný príspevok bol uverejnený v rovnakom alebo temer rovnakom znení dva razy, nevidí sa potrebné v bibliografii uverejňovať anotáciu

o ňom dva razy, ale stačí odkaz k číslu prvej bibliografickej jednotky. (Správne napr. pri č. 553 a 554, ale zbytočné je opakovanie pri č. 585, 586, 588; alebo 36 a 38.) Naopak zasa, nemožno uvádzať celkom rovnakú anotáciu o dvoch prácach dvoch autorov, ktoré majú celkom odlišný titul, i keď sú v podstate zamerané na ten istý základný problém (porov. č. 48 a 50).

Niekedy si anotácia žiada zas isté spresnenie. Ak sa napr. v č. 520 hovorí o štylistickom rozbore, žiada sa v anotácii určiť druh prehovoru, lebo to rozhoduje, či pracovník v príslušnom odbore pôjde za záznamom ďalej, alebo bude pre neho na prvý pohľad bezvýznamný.

Inak je správne, že autor *Bibliografie slovenskej jazykovedy* len zriedka pridáva k anotácii osobné hodnotenie. Vhodné a odôvodnené je v prípadoch, kde ide o príspevky z vedeckého hľadiska nevyhovujúce (č. 438, 564), aby prípadný používateľ bibliografie nestrácal čas zhľadúvaním bezcenných prameňov; v iných prípadoch nie je v anotácii potrebná mienka bibliografa. (Porov. napríklad osobnú poznámku k č. 464.)

K technickej stránke spracovania je potrebná ešte jedna pripomienka zásadného rázu. Zaiste by prispelo k prehľadnosti bibliografie, keby sa v niektorých prípadoch pracovalo viac s ciframi ako s opakovanými údajmi. Ak sa totiž pri anotácii nejakej štúdie alebo publikácie uvádzajú aj referáty, recenzie a zprávy o nej, stačilo by celkom uvádzať ich len číslami bibliografickej jednotky. Napríklad v č. 543, kde sa k Štolcovej publikácii *Nárečie troch slovenských osád v Maďarsku* uvádza osem recenzií, stačilo by namiesto nich uviesť čísla bibliografických jednotiek: 507, 519, 539, 541, 545, 546, 548. Pravda, nebola by smela vypadnúť ako osobitná bibliografická jednotka recenzia Vladimíra Šmilauera. Alebo ak sa zdá z hľadiska bibliografov nevyhnutné podrobne uvádzať všetky recenzie, ako je to v č. 543, pri jednotlivých referátoch stačí potom len odkaz na toto číslo. V prípade č. 543 je vec v poriadku, ale v mnohých iných prípadoch, napr. č. 1156 a 1157, 1187 a 1248, ktoré patria spolu, pri každom čísle sa znova opakujú názvy všetkých recenzií, hoci by vždy stačilo uvedenie ďalšími číslicami.

Úlohou bibliografa je síce predovšetkým zachytiť podľa možnosti všetok materiál a správne ho zaradiť, ale nepochybne si bibliograf pokladá za povinnosť aj identifikovať autorov príspevkov, ak sú podpísaní skratkami a značkami. Táto úloha sa zaiste vyčerpávajúco nepodarí, preto si dovoľujeme Dvonča niekde doplniť. *I. Nová* (č. 799, 814) je skrátené z mena *Marsinová;* značka *kb* (č. 1441) zo Svobodných novín je *František Bokes;* o severských literatúrach píšúci *K. V. R.* nie je iste iný ako známy prekladateľ *Karel Veľký Rypáček; -tl* (č. 305) referujúci o Bečkovej štylistike je *Stanislav Šmatlák; Dubay Anton D.* (č. 431, 432) je *Dezider.*

Bibliografia kladie na autora, tlačiareň i korektorov veľké požiadavky z hľadiska presnosti údajov. Napriek vzornej starostlivosti po tejto stránke preniklo do Dvončovej Bibliografie niekoľko chýb. Napríklad budapeštiansky slavista prof. *Kniezsa* je pod č. 450, 451 chybne uvádzaný ako „Kniesza"; deň smrti prof. Kořínka je mylne lokalizovaný (č. 1145) do marca namiesto do augusta toho istého roku; v č. 1348 sa chybne uvádza r. 1940 namiesto 1950. V úvode zostalo „Vincentha Blanára" namiesto *Vincenta Blanára;* v bibliografickej jednotke 280 vypadol riadok; meno „Málíková" (314) malo znieť *Maliková.* Okrem toho zostali aj iné drobné tlačové chyby, trápne najmä v cudzojazyčných resumé.

Napriek všetkým týmto pripomienkam k Dvončovej Bibliografii slovenskej jazykovedy za roky 1948—1952 všetci slovenskí jazykovedci, ale aj všetci záujemci

o slovenčinu s radosťou vítajú túto veľmi dôležitú pracovnú príručku. Je nepochybné, že aj pre reprezentáciu slovenskej jazykovedy v zahraničí je Dvončova Bibliografia veľmi potrebná a bude nás reprezentovať dobre.

M. Marsinová

B. HÁLA, TECHNIKA MLUVENÉHO PROJEVU. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1958. Strán 182. Viaz. Kčs 12,80.

Po viacerých fonetických publikáciách s odborným zameraním vydáva B. Hála knihu popularizačného charakteru *Technika mluveného projevu.* Je to príručka správneho hovorenia pre všetkých, ktorí si chcú svoj hovorený prejav zdokonaliť, ktorí chcú pekne a správne hovoriť nielen pri svojom povolaní, ale aj v každodennom živote.

V úvodných poznámkach knihy si autor všíma pomer medzi rečou hovorenou a písanou, hovorí o výhodách a nevýhodách jednej i druhej z nich, objasňuje pojem slova *dikcia* (definuje ho ako techniku hovoreného slova). Zatiaľ čo E. Saričevová v Javiskovej reči (pozri recenziu SR XXIII, 1958, str. 178—179) týmto termínom rozumie iba presnú a jasnú výslovnosť, Hála do dikcie zahŕňa všetky tri základné zložky hovorenia: dýchanie, tvorenie hlasu a tvorenie hlások, ba pojem dikcia rozširuje aj o spôsob, ako sa s týmito zložkami pri hovorení narába. Na margo poznámky o dikcii Hála pripomína, že by sa mala stať na školách učebným materiálom práve tak, ako sú pravopis a gramatika. V ďalšej úvodnej poznámke hovorí *o podmienkach správnej dikcie.* Za tie pokladá predovšetkým organickú dokonalosť artikulačných orgánov, presné tvorenie jednotlivých hlások materinského jazyka a znalosť i dodržiavanie jazykových noriem. Na koniec úvodných poznámok zaradil B. Hála kapitolku *o štýloch reči.* V nej so spisovným jazykom porovnáva hovorový jazyk a nárečia. Na inej rovine zasa diferencuje starostlivú reč od reči pohodlnej a nedbanlivej. (Nazdávame sa, že táto kapitolka by mala byť skorej zaradená za kapitolu o správnej výslovnosti a nie na tomto mieste.)

V prvom oddiele knihy, nazvanom Technika hovoreného slova, nová a do šírky rozpracovaná je kapitola o výcviku dýchania, hlasu a artikulačných orgánov. Cieľom výcviku nie je len dosiahnuť fyzickú zdatnosť. Ide o to, aby si cvičiaci vycibril svoj hovorený jazykový prejav tak, aby sa stal pekným a dokonalým. Hlavná zásada podľa Hálu je cvičenie hlasného hovorenia, pri ktorom je dôležité, aby sa hovoriaci naučil sám seba počúvať. Po týchto poznámkach je rozpracovaný návod na cvičenia dychu, hlasu a artikulácie.

Dych sa cvičí preto, aby hovoriaci zvýšil kapacitu svojich pľúc, lebo čím je kapacita pľúc väčšia, tým lepšie sú i podmienky fonácie a dikcie. Cvičenia dopomôžu i k tomu, aby sa výdych rečového prúdu uskutočňoval čo najekonomickejšie. Dychové cvičenia upravil Hála podľa Millerovho systému a podľa výskumov známeho foniatra Gutzmanna.

Cvičenia *hlasu* sú potrebné preto, aby sa znásobila sila hlasu, lebo len cvičeným hlasom možno ovládnuť i veľké priestory, pričom hlas nestráca na zrozumiteľnosti, ale ani na ohybnosti a jemnosti. Po uvedených odôvodneniach nasleduje niekoľko cvičení na zdokonalenie hlasu.

Keď už cvičiaci vedome ovláda dych a hlas, prechádza na cvičenia *artikulácie.* Pri artikulácii sa donucujú artikulačné orgány, aby presne artikulovali; preto

je nesprávne robiť cvičenia na dosiahnutie pružnosti a pohyblivosti artikulačných orgánov bez ohľadu na presnú výslovnosť hlások. B. Hála na základe svojich výskumov zostavil niekoľko cvičení pre artikulačné orgány. Tieto majú cvičiaceho donútiť k tomu, aby si pri artikulácii hlások dokonale uvedomil spôsob činnosti artikulačných orgánov, aby na základe tohto uvedomenia bez zľahčovania artikulačnej práce čo najpresnejšie artikuloval a aby všetky cviky hovorenia uskutočňoval s väčšou artikulačnou energiou, ako to obyčajne robieva. Toto je dôležité nóvum v Hálovej metóde cvičenia artikulácie.

Za základ cvičebnej jednotky Hála neberie *hlásku,* ako to robili jeho predchodcovia, ale *slabiku.* O slabiky sa potom opierajú a zo slabík vychádzajú i jeho cvičenia artikulácie jednotlivých českých spoluhlások a samohlások.

V tretej kapitole Hála prechádza k *súvislej reči.* Hovorí, že súvislá reč nie je len tvorenie hlások, z ktorých sa skladajú slová, vetné celky. Uvádza rôzne činitele — zmenu tónovej výšky, rôzny stupeň sily reči, jej rýchlosť atď., ktoré reč obohacujú a dodávajú jej výraznosť. Pri prednese si treba všímať a uplatňovať i tieto činitele. Preto Hála dôkladne teoreticky rozpracúva i poznatky *o modulácii súvislej reči.* Pozná niekoľko modulácií: silovú, výškovú, kvalitatívnu a časovú. Všetky treba správne používať a vhodne uplatňovať, aby hovoriaci čo najviac priblížil poslucháčovi to, čo prednáša.

Aj správne členenie prednášaného textu, ako i používanie a využívanie pauz pri prednese pokladá Hála za veľmi dôležité.

V kapitole o súvislom jazykovom prejave venuje autor pozornosť i telesným pohybom, ktoré súvislý jazykový prejav sprevádzajú. Sú to *mimika* a *gestikulácia.* Aj mimiku a gestikuláciu treba robiť podľa Hálu uvedomele, nie automaticky. Dobrým kontrolórom je tu zrkadlo.

Druhú časť knihy tvorí aplikácia poučiek prvého oddielu. Všetkých tých, ktorých prednes má byť dokonalý, rozdeľuje autor na niekoľko skupín: hovorí o povinnostiach *rečníka,* o tom, že jeho prednes musí byť živý, že rečník pri prednese musí byť pohotový a pokojný. Jeho reč bude účinnejšia vtedy, keď bude voľne prednášať, keď nebude svoj prejav čítať. Okrem poznatkov uvedených v predošlých kapitolách je tu zmienka aj o rovnorodosti prednášaného textu, o jeho trvaní atď. Podobným spôsobom autor pristupuje i k práci *recitátora* (hádam by bolo lepšie používať termín prednášateľ od pomenovania umelecký prednes, lebo recitáciou sa rozumie iba prednes veršovaných textov), hovorí o jej špecifických vlastnostiach a požiadavkách. Krátka zmienka je tu aj *o práci herca divadelného a filmového, o rozhlasovom prednese a o výchove elokúcie v škole.* B. Hála na konci tohto oddielu podáva i návrh osnov pre vyučovanie rečovej výchovy na školách všetkých stupňov od škôl materských po školy vysoké a odborné.

V pripojenom Dodatku si môžeme prečítať návod na dve praktické metódy pokusov, ako možno uvedomele sledovať artikuláciu jednotlivých hlások. Je to *metóda umelého podnebia* a *metóda farbiaca.*

Keby sa bol autor tejto knihy obmedzil len na spracovanie tradičných kapitol o dychu, hlase, artikulácii a ich výcviku, nebola by jeho kniha prínosom, pretože táto tematika je už dôkladne preskúmaná, rozpracovaná a publikovaná. Klad Hálovej knihy je v tom, že k spomenutým kapitolám pridáva návrhy cvičení, ktoré zostavil na základe nových poznatkov, získaných dlhoročným výskumom v tejto oblasti.

O. Kajanová

ROZLIČNOSTI

Kvantita zvieracích privlastňovacích prídavných mien slimačí a trpasličí. — V 3. čísle XXIII. ročníka Slovenskej reči je v rubrike Rozličnosti príspevok Štefana Peciara *Kvantita zvieracích privlastňovacích prídavných mien vzoru páví* (str. 183—184). Autor vychádza z poučky Pravidiel slovenského pravopisu, že dlhé koncovky pri vzore *páví* sa nikdy neskracujú. Ďalej uvádza, že „vo väčšine prípadov je kvantita prídavných mien tohto typu ustálená a zhoduje sa s uvedenou poučkou" (napr. *býčí, chrobáčí, kamzičí, kohútí, krokodílí* atď.). V dvoch prípadoch však zisťuje „istú nedôslednosť". Slová *slimačí* a *trpasličí* sú totiž zaznamenané s krátkou samohláskou v predposlednej slabike, hoci sú odvodené od slov *slimák* a *trpaslík,* ktoré majú v poslednej slabike dĺžku. (Tu treba poznamenať, že kvantita odvodzovacích základov slov *chrobáčí, kamzičí* atď. nemôže sa zhodovať s poučkou o zachovávaní dĺžky v koncovkách. Veď autorovi tu nejde o otázku, či má byť *trpaslíčí* a či *trpasličí,* ale o otázku, či má byť *trpaslíčí* či *trpasličí.* Nejde o otázku dĺžky v koncovkách po predchádzajúcej dĺžke, teda o zachovávanie rytmického zákona, ale o dĺžku v odvodzovacom základe slova, teda o otázku zachovávania dĺžky pri odvodzovaní slov.)

Autor ďalej hovorí, že v dokladovom materiáli zozbieranom v Ústave slovenského jazyka SAV nenašiel ani jeden doklad na formu *slimáčí* (jedine doklady na *slimačí* — 30 dokladov). Preto tvar *slimačí,* aj keď sa v ňom nezachováva dĺžka, pokladá za oprávnenú „výnimku". Do istej miery pokladá za oprávnenú „výnimku" aj tvar *trpasličí* (pomer 26 : 3 v prospech tvaru *trpasličí*). Vyslovuje však presvedčenie, že časom v spisovnej slovenčine zvíťazia formy *trpaslíčí, slimáčí,* ktoré by sa takto zhodovali s ostatnými slovami vzoru páví *(páv — páví, motýľ — motýlí,* podobne *slimák — slimáčí, trpaslík — trpaslíčí).*

My by sme v tejto poznámke chceli práve podporiť Peciarov názor, že formy *slimáčí, trpaslíčí* majú všetky predpoklady, aby sa raz zaviedli namiesto foriem *slimačí, trpasličí,* aj keď uznávame, že dnes ešte sú v prevahe formy *slimačí* a *trpasličí* (najmä však *slimačí*).

Belo Letz v štúdii *Prídavné mená prisvojovacie* (SR VII, 1938/1939, 54) a v *Kmeňoslovných úvahách* (Turč. Sv. Martin 1943, 139) uvádza tvar *slimáčí* (Pravidlá od r. 1931 uvádzajú len *slimačí*). Tento tvar uvádza B. Letz aj v *Gramatike slovenského jazyka* (Bratislava 1950, 192). Použil ho aj Ján Mihál v preklade románu Louisa Bromfielda *Nastali dažde* (Bratislava 1948, II. diel, str. 402): *Noc sa terigala slimáčim krokom.* S tvarom *slimáčí* sa stretávame aj inde: *také tempo slimáčie* (Roháč VI, 1953, čís. 24, str. 3b). V ročníkoch časopisov Orol a Slovenské pohľady, ktoré som excerpoval pre prácu *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine* (Bratislava 1955; vymedzenie pozri na str. 15), prevažne sa vyskytuje forma *slimáčí;* tak je to v Orle IX, 1878, 61 a 240 a v Slovenských pohľadoch IV, 1884, 549 a X, 1890, 441. Aj to hovorí v prospech tvaru *slimáčí.* Na tvar *slimačí* máme doklad z Orla IX, 1878, 178.

Podobne aj tvar *trpaslíčí* sa vyskytuje dosť často. Napríklad *A zrazu sa tie trpaslíčie prsičká... pozdvihli.* (Cronin, Citadela, Bratislava 1949, 76) — *zvíriť vnútrom obrím trpasličím.* (Goethe, Faust, prel. Hviezdoslav; Výber

zo svetovej literatúry, Bratislava 1953, 140) — *t r p a s l í č i e výrobné priestory* (Život VI, 1956, čís. 33, str. 6a) — *T r p a s l í č i poľovníci sú vyzbrojení kopijami.* (Ľud IX, 1956, čís. 194, str. 6c)

Peciar v článku hovorí ešte o slove *kamzíčí*, pri ktorom sú doklady v prospech tvaru *kamzičí* (5 : 1). Jeden doklad na tvar *kamzičí* má z románu Babylon. V 2. vyd. (I. diel, str. 266) je už *kamzíčí*. Tvary *trpasličí, kamzičí*, ktoré — ako vidíme — majú zatiaľ prevahu, by naznačovali tendenciu skracovať dĺžku pri slovách zakončených na *-ík* (pravda, nie príponové *-ík*). Zákonité skracovanie máme napr. pri odvodzovaní slov na *-ár, -áreň* od slov na *-ík (-ník): medovnikár, úvodnikár, hlinikáreň, dusikáreň, kysličnikáreň* a pod. Je možné, že formy *trpasličí, kamzičí* podporujú aj slová ako *kuvičí, slávičí*, kde je, pravda, krátkosť odôvodnená *(kuvik, slávik)*. Ale aj tu pri iných slovách na *-ík* býva jednoznačne dĺžka, napr. *k o l i b r í č i e jazýčky.* (Howard Fast, Spartakus, prel. A. Bednár, Bratislava 1954, 27) — *... samičky, ako aj k o n í č i e, nesú dlhým šabľovitým znášadlom do zeme.* (Oskár Ferianc, Zoologia pre VII. a VIII. triedu slovenských gymnázií, Bratislava 1941, 89)

Tieto doklady, ako sa nazdávame, zaiste podporujú Peciarovu mienku, že raz bude treba uzákoniť len formy *slimáčí a trpaslíčí*. V prevažnom počte slov s jednoduchou dĺžkou v odvodzovacom základe sa dĺžka zachováva pri prídavných menách vzoru *páví*. Zachováva sa najmä diftongická dĺžka *(netopierí, bocianí, tuniačí, diviačí*, staršie — dnes už nepoužívané — *dievčí*). Pri slove *volí (volie oko* — pozri zrevid. vyd. Pravidiel, str. 393) nejde o odvodzovanie od základu *vôl*, ale od *vol-*, ktorý je v ostatných pádoch okrem nom. sg.

L. Dvonč

Neželateľný (nie „nežeľateľný"). — Vzťahové prídavné mená vyjadrujúce schopnosť alebo náchylnosť konať dej odvodzujú sa od plnovýznamových základných slovies — okrem iných prípon — príponou *-teľný*, napr. *voliť — voliteľný, zniesť — (ne)znesiteľný, zabudnúť — nezabudnuteľný, čítať — (ne)čitateľný, písať — neopísateľný, odškriepiť — neodškriepiteľný* a pod. Kvantita kmeňa sa pritom niekedy mení, napr. *zabudnúť — nezabudnuteľný*. V mnohých prípadoch však slovesný kmeň ostáva pri adjektíve nezmenený, napr. v type *voliť — voliteľný*. Takisto bude aj *želať (si) — (ne)želateľný*.

Chybné znenie „nežeľateľný", ktoré nachádzame ako očividnú tlačovú chybu v zrevidovanom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1957, str. 264, je len v reči príslušníkov tých slovenských nárečí, ktorí vo svojom jazykovom vedomí nemajú *ľ* a v snahe hovoriť spisovne vnášajú ho i do nenáležitých pozícií. — Napokon správnu podobu *neželateľný* nachádzame aj vo všetkých predchádzajúcich vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu.

A. Keder

Širočizný (nie „širočižný). — Prídavné mená označujúce absolútne zveličenú mieru vlastnosti, odvodené od základných prídavných mien, tvoria sa — okrem prípony *-ánsky: velikánsky ...* — príponou *-izný*, napr. *vysoký — vysočizný, dlhý — dlhočizný, hrubý — hrubizný* a pod. Takisto bude aj *široký — širočizný*, a nie „širočižný", ako to niekedy počujeme v expresívnom štýle, alebo ako je aj nedopatrením v Pravidlách z r. 1957, str. 363. Aj tu porovnanie so staršími vydaniami Pravidiel slovenského pravopisu ukazuje, že jedine správna je podoba *širočizný*.

A. Keder

Niekoľko sto, či niekoľkosto? — V slovníkovom materiáli ÚSJ sme zistili nejednotnosť v písaní týchto číslovieк. Niektorí píšu *niekoľkosto* spolu, iní zasa oddelene — *niekoľko sto.* Na písanie dovedna našli sme tieto doklady: *Vari už pred niekoľkosto rokmi ju spieval niektorý zo Selimových prapredkov.* (Mňačko) — *Moskva zdraví pamätné revolučné udalosti salutom z niekoľkosto diel.* (Šalgovič) — Doklady na oddelené písanie: *Agentúra TASS prináša zprávu o osude niekoľko sto gréckych vlastencov.* (Pravda 1948) — *Niekoľko sto kozákov vbehlo za hajtmanom do chýž ženských.* (Sokol 1867) — Písanie spolu preniká v novšom čase; starší spôsob písania je oddelene. Ide teraz o to, ktorá forma je náležitá a pre ktorú sa treba rozhodnúť. Zrevidované Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1957 zaznamenávajú tento výraz oddelene — *niekoľko sto* (str. 94 a 95).

Pri hlbšom skúmaní otázky prichádzame na to, že sú dôvody pre oddelené písanie, ako aj pre písanie spolu. Známa je napríklad forma zloženín *dvesto, tristo, päťsto* atď. Zloženiny v týchto výrazoch sú utvorené z dvoch samostatných základných číslovieк: *dve + sto, tri + sto* atď. Podľa tohto typu by sme mohli usudzovať, že i *niekoľkosto* treba písať spolu, lebo ide o dve samostatné základné číslovky. Lenže tu treba pripomenúť jeden podstatný rozdiel. Pri zložkách *dvesto, tristo* ide o dve základné číslovky určité, kým pri forme *niekoľko sto* prvú časť tvorí síce základná číslovka, ale neurčitá.

Teraz si povšimneme druhú stránku veci, totiž fakty, ktoré hovoria proti písaniu podoby *niekoľko sto* dovedna. Už sme vyššie uvádzali, že pri výraze *niekoľko sto* ide o základné číslovky, pričom prvá je neurčitá a druhá určitá. A to je už závažný fakt, pretože tu nejde len o neurčitú číslovku *niekoľko,* ale musíme brať do úvahy všetky ostatné neurčité číslovky, ako *mnoho, málo, menej, najmenej, veľa, viac, najviac, hodne, koľko, toľko.* Všetky v spojení s určitými číslovkami píšeme v spisovnom úze oddelene, napr. *viac sto, mnoho sto, toľko sto.* Ani v dokladovom materiáli ich nenachádzame písané spolu. Iste je žiadúce písať všetky takéto výrazy jednotne. Tento moment je rozhodujúci aj pre písanie výrazu *niekoľko sto.* Ešte jeden argument hovorí za písanie výrazu *niekoľko sto* osobitne. Doteraz sme si všímali určitú číslovku *sto* v spojení s neurčitou číslovkou *niekoľko* a ostatnými neurčitými číslovkami. Treba mať na pamäti aj ostatné spojenia určitých číslovieк s neurčitými, napríklad *niekoľko tisíc, viac tisíc, mnoho tisíc, niekoľko desaťtisíc, niekoľko stotisíc.* Ak by sme mali písať výraz *niekoľko sto* spolu, museli by sme písať spolu aj *niekoľko tisíc, niekoľko desaťtisíc, viac tisíc, viac stotisíc, toľko tisíc* a podobne. V materiáli sme nenašli vôbec doklady na písanie takýchto výrazov dovedna, kým na písanie oddelene sú doklady. Napríklad: *niekoľko tisíc tehál* (Vansová); *toľko tisíc hviezd* (Kalinčiak). V Pravidlách z roku 1957 na str. 95 sú takéto výrazy zachytené oddelene *(viac tisíc, niekoľko tisíc, niekoľko desaťtisíc, niekoľko stotisíc).*

Na základe uvedených poznámok chceme na záver konštatovať, že sú závažnejšie dôvody pre písanie výrazu *niekoľko sto* oddelene. Rovnako píšeme aj iné podobné číslovkové výrazy: *niekoľko tisíc, viac sto, viac tisíc, mnoho sto, mnoho tisíc* atď. Toto písanie je bežné, zachytené v Pravidlách, a preto netreba podporovať písanie dovedna.

Š. Vragaš

Múzejník — múzejnícky — múzejníctvo. — Práca v našich múzeách nadobudla v podmienkach socialistickej spoločnosti nový zmysel, má nové metódy, formy i organizáciu. Vcelku to znamená i jej vyššiu odbornú úroveň. Táto okolnosť si vyžiadala aj potrebu nových, diferencovaných a presnejších pomenovaní.

Vedľa staršieho dvojslovného pomenovania *muzeálny pracovník,* od ktorého nemožno utvoriť prídavné meno, jestvuje i novšie pomenovanie *múzejník.* Toto pomenovanie možno prijať kladne. Je významovo priezračné základom i spôsobom odvodzovania, je bez expresívneho zafarbenia a čo je jeho prednosťou, možno od neho tvoriť ďalšie slová, pre odborné vyjadrovanie veľmi potrebné *(múzejnícky, múzejníctvo).* Pri všetkých týchto troch deriváciách (od základného pomenovania *múzeum*) je zaujímavá podoba odvodzovacieho základu s hiatickým *-j-: múzej-.* Takéto odvodzovanie je ináč v slovenčine pri cudzích slovách známe *(kórejský, líbyjský).* Zaujímavosťou nášho derivačného radu je predovšetkým to, že donedávna tu chýbal prvý člen, najbližší k základnému slovu, totiž prídavné meno *múzejný.* Dosiaľ zaužívaná je odvodenina *muzeálny,* ale tendencia po derivačnej úplnosti a súmernosti si vynucuje náhradu prídavného mena *muzeálny* v niektorých prípadoch systémovejším tvarom *múzejný.* Je to potrebné tým skôr, že v spisovnej slovenčine sa prejavuje tendencia nahradiť prídavné mená na *-álny* novšími podobami s domácou deriváciou (časť spomenutej prípony *-ál-*kotví v latinskej derivácii), i preto, že prídavné meno *muzeálny* je významovo veľmi široké.

Práve pre svoj široký význam sa prídavné meno *muzeálny* v praxi často používa i tam, kde významovo nezodpovedá pomenovanej skutočnosti. Napríklad často stretávame v reči a článkoch múzejníkov spojenie „muzeálna práca". Je síce pravda, že metonymicky sa hovorieva o *práci múzeí,* treba si však pritom uvedomiť, že adnominálny genitív *múzeí* a akostnovzťahové prídavné meno *muzeálny* si významovo celkom nezodpovedajú. A ďalej, že spojením „muzeálna práca" sa myslí skôr práca múzejníkov. Preto je tu na mieste miesto o „muzeálnej práci" hovoriť o *múzejníckej práci.* Prídavné meno *muzeálny* je vhodné napríklad v spojeniach *muzeálny pracovník, muzeálna spoločnosť, muzeálny objekt, muzeálny štatút,* ale: *múzejná budova.* Prídavné meno *múzejnícky* s významom „týkajúci sa múzejníctva" vyskytuje sa napr. v spojeniach: *múzejnícke problémy, múzejnícky výskum, múzejnícky sjazd* ap.

F. Miko

Pavejka, pavejky. — Na krojoch radi obdivujeme dlhšie vejúce stužky. V minulosti i dnes sa podobné ozdoby používajú aj na detských šatočkách alebo na bálových róbach, ale ich pomenovanie nepoznáme z našej literatúry. Isté krajové pomenovanie pre tieto stužky vyniesla zo zabudnutia Anna L a c k o v á - Z o r a v svojom poslednom románe *Z čírej lásky.* Podstatné meno *pavejky* sa v jej vyše tisícstranovom románe vyskytuje len tri-štyri razy, ale to stačí, aby ožilo v mysliach ľudí, aby celkom nezapadlo do zabudnutia. Spisovateľka ho napr. použila v takomto kontexte: *Máme křidélka! — tešili sa dievčatá [u Fričov], keď im dlhé p a v e j k y zo stúh strepotali vo vzduchu.* (444) — *K zábradliu galérie prilipali čipkové a hodvábne tuniky, p a v e j k y z gázù...* (448)

Slovo *pavejka* je pekné i výstižné pomenovanie niečoho, čo povieva. Preto by nebolo od veci, keby sa častejšie objavilo na stránkach našej beletrie, prípadne v módnych časopisoch.

I. Ševcechová

Pokles, klesanie úmrtnosti (nie „úbytok úmrtnosti", ani „priaznivejší vývoj úmrtnosti"). — Jeden z našich denníkov doniesol (30. októbra 1958) takúto správu: „V tomto roku je vývoj úmrtnosti priaznivejší než vlani. V prvom polroku zomrelo 68 238 osôb, čo je o 1003 menej ako v tom istom období v roku 1957. Úbytok úmrtnosti v tomto roku vznikol okrem iného i zlepšením situácie epidemiologickej."

Ak si uvážime myšlienkový obsah správy podložený ciframi a jeho jazykové vyjadrenie, na prvý pohľad zisťujeme vážne rozpory, hoci jazyk je nástroj na adekvátne vyjadrovanie mimojazykovej skutočnosti. Cifry totiž ukazujú, že v roku 1958 zomrelo menej osôb ako v predošlé roky, ale spojenie „priaznivejší vývoj úmrtnosti" zdá sa tvrdiť opak. Slovo *vývoj* znamená totiž rozvoj od nižšieho k vyššiemu; ale znamená aj rad zmien v nejakom časovom úseku (napr. *vývoj dieťaťa, vývoj jazyka, vývoj vedy a techniky).* Podľa toho celkom ojedinelé a zriedkavé spojenie *vývoj úmrtnosti* znamená vcelku zachytený priebeh úmrtnosti v nejakom časovom úseku, teda pribúdanie i ubúdanie prípadov umretia. Pretože spojenie *vývoj úmrtnosti* zachycuje spoločne súhrn kladných aj záporných stavov, nemožno ho bližšie určovať nijakým hodnotiacim adjektívom, teda ani adjektívom *priaznivý.* Ak chceme vyjadriť, že pribúdajú alebo ubúdajú prípady umretia, hovoríme, že je *malá, menšia, veľká, väčšia, vysoká, nízka úmrtnosť* (napr. dojčiat) alebo že *úmrtnosť stúpa, klesá.* Preto sú možné len spojenia *stúpanie, rast, klesanie, pokles úmrtnosti.* Tak je aj v iných podobných prípadoch: *rast, pokles alkoholizmu, rast, pokles výroby* (iné je *vývoj výroby!*).

Rovnako nelogické je spojenie „úbytok úmrtnosti". Ubúdať môže z počtu, z množstva niečoho, teda ubúdajú pracovné sily v niektorom výrobnom odvetví, ubúda vody, sily, ubúda ľudí zasiahnutých nejakou epidémiou a z roka na rok môže ubúdať tých, ktorí zomierajú v mladom veku. Tým však „neubúda úmrtnosť", ani sa nedá hovoriť o „úbytku úmrtnosti", ale zisťuje sa, že *úmrtnosť klesá,* je *pokles úmrtnosti.*

Prípad jasne ukazuje, že pre správnu štylizáciu nejakého oznámenia o skutočnosti nestačí mať len zásobu slov, ktoré by bolo možno ľubovoľne spájať. Ako sú v jazyku ustálené gramatické prostriedky na vyjadrenie istých vzťahov, sú aj typické spojenia slov pre vyjadrenie istých navzájom súvisiacich myšlienkových obsahov. Tieto typické spojenia treba rešpektovať, ak majú byť naše jazykové prejavy zrozumiteľné, ale aj adekvátne obsahu, ktorý chceme jazykovo vyjadriť.

M. Marsinová

ODPOVEDE NA LISTY

Do Ústavu slovenského jazyka dostávame čím ďalej tým väčší počet listov s otázkami o najrozličnejších jazykovedných problémoch, a to zväčša praktického rázu. Na listy sme doteraz odpovedali jednak individuálne priamo listom, jednak prostredníctvom rozhlasovej jazykovej poradne. — Odteraz chceme túto službu verejnosti pomocou nášho časopisu rozšíriť, a to tak, že v každom čísle Slovenskej reči odpovieme na niekoľko otázok. Tento spôsob odpovedania na drobnejšie jazykovedné otázky bude mať proti individuálnym listovým odpovediam výhodu v tom, že jeho účinky budú pre jazykovú kultúru mnohostrannejšie. Takto odpovieme nielen príslušnému záujemcovi, lež zároveň zoznámime s daným problémom a jeho riešením i všetkých našich čitateľov.

1. J. G. z Trebišova: Stretol som sa s vetou ‚Prosím za omluvenie môjho syna...' Neviem, či sa tu správne používa privlastňovacie zámeno môjho. Nemalo by správne byť ... s v o j h o syna...?

Odpoveď:

Uvedená veta (‚Prosím za omluvenie môjho syna...') má mať takúto správnu podobu: *Prosím o ospravedlnenie s v o j h o syna...* Zvratné privlastňovacie zámeno *svoj* (namiesto nezvratného „môj") bolo tu treba použiť preto, lebo sa predmet *syna* privlastňuje p o d m e t u vety. (*Prosím* — podmet vety je *ja* a syn patrí m n e, teda podmetu vety.) — Zámeno *svoj* treba použiť aj v týchto vetách: *Obzrel si s v o j kabát* (nie „jeho"); *Prečo si nezapísal aj s v o j u dcéru?* (nie „tvoju"); *Nezabudol som na s v o j e plány* (nie „moje").

Viac sa o tom možno poučiť v Pravidlách slovenského pravopisu v kapitole Zo skladby a frazeológie a v Slovenskej gramatike (autori Pauliny—Ružička—Štolc).

Lenže uvedenú vetu bolo treba opraviť ešte na dvoch miestach. Urobili sme v nej jednu opravu slovníkovú — nahradili sme slovo „omluvenie" slovom *ospravedlnenie* a jednu opravu väzobnú — namiesto nesprávnej väzby „prosím za" (so 4. pádom) sme dali správnu väzbu *prosím o* (so 4. pádom).

2. Š. H. z Bratislavy: V denníku Práca z 15. októbra 1958 na strane 3 v krátkej zpráve bolo niekoľko nezvyklých násilných výrazov ... najviac zarážal čudesný výraz „nepolopatisticky odhaľuje metódy americkej polície..." — V prvých momentoch po prečítaní tohto výrazu som sa nemohol zbaviť dojmu, že ide o výraz pôvodu gréckeho, prípadne latinského. No dospel som k tomu, že to má byť výraz náš — slovenský, lepšie povedané, zmrzačenie slovenského slova. Teda výraz „nepolopatisticky" je negatívna podoba k pozitívnemu výrazu „polopatisticky", ktorý sa dá nahradiť u nás často používaným výrazom *po lopate*. Ako vidieť, zistil som, že slovo „polopatisticky" a jeho zápor „nepolopatisticky" nemá koreň ani v gréckom ani v latinskom stredoveku, ale v našej obyčajnej *lopate*. Načo deformujeme náš krásny jazyk nezvyklými, násilnými výrazmi, keď máme poruke výrazy bežné, nášmu ľudu známe a blízke?

Odpoveď:

S výčitkou Š. H. čiastočne súhlasíme. Výrazy *polopaticky — nepolopaticky* (nie „polopatisticky — nepolopatisticky", ktoré sú krajne neobratné) možno použiť ako slová výrazne s l a n g o v é len žartovne alebo s výsmechom. Nebolo by

správne, keby sme z uvedenej dvojice výnimočných slov urobili vychytený jazykový prostriedok a našu obyčajnú lopatu, ako sa v liste píše, by sme úplne zahodili alebo hoc len zakryli cudzou príponou. Ako vidieť, aj slovo *polopaticky*, resp. *nepolopaticky* (toto ešte zriedkavejšie) možno použiť, pravdaže, len zo žartu alebo v článku s ostrým výsmešným tónom.

Podľa týchto našich poznámok naši čitatelia môžu sami usúdiť, či v Práci urobili chybu.

3. Z. S-ová z Komárna: V týchto dňoch bola v našom okrese okresná konferencia ČSM. V diskusii vystúpilo 19 svätákov a takmer všetci začínali oslovením „Vážené súdružky, súdruhovia, vážená konferencia!" Chcela by som sa spýtať, či je správne používať oslovenie „vážená konferencia".

Odpoveď:

Najprv si povšimneme časť oslovenia „Vážené súdružky, súdruhovia . . .!" Prídavné meno *vážené* sa v našom prípade môže vzťahovať len na podst. meno *súdružky;* nemožno ho chápať ako úsporne použité len raz a vzťahujúce sa aj k podst. menu *súdruhovia.* Prídavné meno treba použiť dva razy: raz v podobe zhodnej s podst. menom ženského rodu *(vážené),* druhý raz v podobe zhodnej s osob. podst. menom mužského rodu *(vážení)* — takto: *Vážené súdružky, vážení súdruhovia . . .*

A teraz k osloveniu „. . ., vážená konferencia!" — Keď povieme „vážená konferencia", to akoby sme chceli byť neosobní, neadresní, azda globálni; akoby sme sa od účastníkov konferencie odťahovali a neobracali sa na nich priamo. Treba povedať, že spojenie „vážená konferencia" je doteraz nezvyčajné, pretože konferencia označuje druh schôdzky, a nie ľudí, čo sa na takejto schôdzke zúčastňujú.

Ale oslovenia ako *vážené (slávnostné) zhromaždenie, slávny snem* nás upozorňujú na to, že slovo *konferencia* môže postupne nadobudnúť aj druhý význam „účastníci konferencie" (metonymické rozšírenie významu). Ukazuje sa teda, že ani oslovenie *vážená konferencia* nemožno odmietnuť ako nesprávne.

Pritom všetkom, ak chceme dosiahnuť pri oslovení vyšší stupeň kontaktu s osobami, na ktoré sa obraciame, radšej si vyberieme takúto podobu oslovenia: *Vážené súdružky, vážení súdruhovia, vážení účastníci konferencie!*

G. Horák

J. Stanislav

DEJINY SLOVENSKÉHO JAZYKA I. HLÁSKOSLOVIE

Toto druhé, zrevidované vydanie prináša veľký historický materiál a materiál zo súčasnej slovenskej dialektológie. Čitateľovi sa tu dostáva do rúk rozbor literatúry a prameňov o pôvode a sídliskách Slovanov, prehľad slovenských nárečí a obsiahla stať o mieste slovenského jazyka medzi slovanskými jazykmi. Ďalej sa v práci podrobne preberá hláskoslovie z predhistorickej doby do historickej. Kapitola o historických zmenách obsahuje rozsiahle state o vokalizme, konsonantizme, prízvuku a kvantite.

SAV 1958, str. 590, viaz. Kčs 65 —.

J. Minárik

ŠTEFAN PILÁRIK (1615—1693). VÝBER Z DIELA

Uverejňuje sa tu výber z tvorby Štefana Pilárika s dôkladnými vysvetlivkami a komentárom. V podrobnej štúdii sa autor zaoberá kritickým prehľadom doterajšej literatúry o živote a diele Š. Pilárika a jeho podrobným životopisom. Ďalej osvetľuje vývinové smerovanie Pilárika a najmä to, v čom je jeho význam pre jeho súčasnosť i našu prítomnosť.

SAV 1958, str. 396, obr. 26, brož. Kčs 26,50.

J. L. Holuby

NÁRODOPISNÉ PRÁCE

Zostavil dr. J. Mjartan

V práci sa uverejňuje celoživotné dielo jedného z najväčších slovenských národopiscov Jozefa Ľudovíta Holubyho. Je to národopisný materiál, ktorý Holuby pouverejňoval po rozličných časopisoch a zborníkoch od roku 1872 až do svojej smrti roku 1923.

Prvá kapitola obsahuje memoárové, autobiografické práce Holubyho, v druhej kapitole je už materiál národopisný, a to synteticky zhrnutý materiál zo Slovenska, ktorý sa dotýka viacerých národopisných otázok. Tretia kapitola obsahuje národopisný materiál z Bošáckej doliny. V ostatných kapitolách sa spracúva bohatý materiál národopisný, ktorý Holuby zozbieral a uverejnil. Autor sa tu zaoberá hmotnou kultúrou, prejde na ľudové výtvarné umenie, kroj a odtiaľ na oblasť duchovnej kultúry, ľudovej viery a ľudovej slovesnosti.

SAV 1958, strán 564, obr. 47, viaz. Kčs 63,50.

SLOVENSKÁ REČ
časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka
Ročník XXIV, 1959, číslo 1
Vydalo v Bratislave roku 1959
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Hlavný redaktor dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor dr. Gejza Horák
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Výmer PK HSVZ čís. 18163/50-II/3
Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky prijíma každý poštový úrad
i doručovateľ
X-200949

ČASOPISY SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED R. 1959

Názov časopisu	Počet strán	Vychádza ročne	Cena čísla	Ročné predplatné
Naša veda	48	12 ×	3,—	36,—
SPOLOČENSKÉ VEDY				
Slovenská reč	64	6 ×	4,—	24,—
Jazykovedný časopis	96	2 ×	10,—	20,—
Slovenské odborné názvoslovie	32	12 ×	2,—	24,—
Slovenský filozofický časopis	104	4 ×	6,—	24,—
Historický časopis	160	4 ×	10,—	40,—
Slovenská archeológia	240	2 ×	60,—	120,—
Slovenská literatúra	128	4 ×	7,—	28,—
Slovenský národopis	168	4 ×	13,50	54,—
Slovenské divadlo	96	6 ×	7,—	42,—
Ekonomický časopis	112	6 ×	5,—	30,—
Právnické štúdie	176	4 ×	11,—	44,—
Právny obzor	64	10 ×	3,—	30,—
BIOLOGICKÉ A LEKÁRSKE VEDY				
Biológia	80	12 ×	7,—	84,—
Bratislavské lekárske listy	64	24 ×	4,—	96,—
Neoplasma	112	4 ×	13,—	52,—
POĽNOHOSPODÁRSKE VEDY				
Poľnohospodárstvo	160	6 ×	15,—	90,—
Veterinársky časopis	104	6 ×	8,—	48,—
Lesnícky časopis	72	6 ×	6,—	36,—
PRÍRODNÉ VEDY				
Matematicko-fyzikálny časopis	64	4 ×	7,—	28,—
Chemické zvesti	64	12 ×	8,—	96,—
Geologický sborník	160	2 ×	20,—	40,—
Geografický časopis	80	4 ×	8,—	32,—
TECHNICKÉ VEDY				
Zváračský sborník	128	4 ×	13,—	52,—
Strojnícky časopis	64	4 ×	8,—	32,—
Elektrotechnický časopis	64	6 ×	8,—	48,—
Stavebnícky časopis	64	6 ×	8,—	48,—
Vodohospodársky časopis	96	4 ×	10,—	40,—

Tieto časopisy od 1. januára 1959 rozširuje výhradne Poštová novinová služba v Bratislave.